

นารีผู้มีคุณ ข

เล่ม ๕

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พฤษภาคม ๒๕๔๗

นารีผู้มีคุณ

เล่ม ๕

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

เรื่อง นารีผู้มีคุณ เล่ม ๕

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสำคัญ

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๗ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๓๒๐.๗

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.

นารีผู้มีคุณ เล่ม ๕. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๗.

๑๔๖ หน้า. ภาพประกอบ

๑.ไทย--ชีวประวัติ, ๒.ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7779-64-1

บรรณาธิการ

นางจรรูดี

ผโลประการ

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางสาวปริญญ์

ฤทธิ์เจริญ

พิมพ์ที่

บริษัท ศรีเมืองการพิมพ์ จำกัด

๕/๓๗-๔๑ ถนนรองเมือง ซอย ๕ ปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๔ ๔๓๗๐, ๐ ๒๒๑๔ ๔๖๖๐ โทรสาร ๐ ๒๖๑๒ ๔๕๐๙

คำนำ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ มีวัตถุประสงค์แรงกล้าที่จะสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นปราชญ์ที่มีคุณภาพ ตลอดจนมุ่งรักษาเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าดั้งเดิมของชาติไว้ให้เป็นมรดกสมบัติของชาติสืบไป จึงได้มอบหมายให้คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ นำบทความเกี่ยวกับประวัติของสมเด็จพระบรมราชินี และพระราชวงศ์ฝ่ายใน รวมทั้งสตรีสามัญชน กับสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ในยุคต่างๆ ซึ่งได้ประกอบพระราชกรณียกิจและกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ด้านต่างๆ แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน เผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เนื่องในวาระที่สำคัญของแต่ละองค์และแต่ละบุคคลเสมอมา

พระบรมราชินีและพระราชวงศ์ฝ่ายในตลอดจนบุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่เหล่านั้นล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญๆ ในสาขาต่างๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่างๆ ในทางศิลปะและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศชาติและประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย อันควรภาคภูมิใจ ดังเช่นที่เห็นทุกวันนี้ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียรด้วยอัจฉริยภาพ และความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติสร้างสรรค์ เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งอนุชนไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเห็นว่าพระราชประวัติพระบรมราชินีและพระราชวงศ์ รวมทั้งสตรีสามัญชนกับสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ได้นำเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงเห็นสมควรรวบรวมบทความทั้งหมดจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “นารีผู้มีคุณ” เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคล ผู้ได้ทำประโยชน์แก่ชาติควรภาคภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สารบัญ

หน้า

๑.	สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๗
๒.	สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๑๓
๓.	สมเด็จพระศรีสุลาไลย นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๑๙
๔.	สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสิ่งแวดล้อม นางสายไหม จบกมลคึก	๒๔
๕.	สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๒๙
๖.	สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสวางควัฒน นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๓๔
๗.	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับธรรมเนียมที่ทรงปฏิบัติ (๑) นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษ	๓๙
๘.	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับธรรมเนียมที่ทรงปฏิบัติ (๒) นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษ	๔๔
๙.	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้านักปราชญ์และนักพัฒนาของชาวไทย นางสายไหม จบกมลคึก	๕๑
๑๐.	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทอดพระเนตรหนังใหญ่ นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๕๖
๑๑.	พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ นายชัชพล ไชยพร	๖๐

๑๒. เพชรรัตนราชภคินยาศิริวาท นายซัซพล ไชยพร	๖๗
๑๓. สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี นายซัซพล ไชยพร	๖๘
๑๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๗๖
๑๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอภัยสรสุตาเทพ นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๘๑
๑๖. สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทษตติยนาถ นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๘๗
๑๗. หม่อมเจ้าหญิงพัฒนายุ ดิศกุล นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๙๕
๑๘. เจ้าหญิงชมชื่น ณ เชียงใหม่ กับเพลง “ลาวดวงเดือน” นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๑๐๑
๑๙. เจ้าจอมมารดาอัมพาในรัชกาลที่ ๒ นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๑๐๗
๒๐. ท่านผู้หญิงพวงา ธรรมศักดิ์ นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๑๑๓
๒๑. ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี ศิลปินแห่งชาติสาขานาฏศิลป์ นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๑๗
๒๒. ท่านผู้หญิงนวลผ่อง เสนาณรงค์ นางอุทัยศรี ณ นคร	๑๒๕
๒๓. ศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร นางอุทัยศรี ณ นคร	๑๓๓

๒๔. คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๔๑
๒๕. นางท้วม ประสิทธิ์กุล ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๔๗
๒๖. นางเฉลย สุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์) นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๕๓
๒๗. นางสาวจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๕๙
๒๘. นางพนิดา สิทธิวรรณ ผู้ให้กำเนิดหุ่นกระบอกกรมศิลปากร นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๖๕
๒๙. นางฉลวย กล้ากลางสมร ผู้บุกเบิกพัฒนาเกษตรกรรม นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๑๗๐

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงพระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือเรื่อง “อธิบายราชินิกุลบางช้าง” (ฉบับชำระใหม่และพิมพ์ครั้งที่ ๓) ว่า

“...พอพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระญาติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็ขึ้นสู่ฐานะเป็นราชินิกุลแต่นั้นมา หรือถ้าว่าโดยกาลนิยมราชินิกุล ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ มีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ เป็นปฐม ที่เรียกกันว่า ราชินิกุลบางช้าง เพราะพระญาติวงศ์ของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี โดยมากตั้งนิวาสสถานอยู่สืบกันมาในแขวงอำเภอบางช้าง เขตจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แม้พระองค์สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็ทรงสมภพ และได้ทั้งพระนิวาสสถานอยู่ ณ บางช้างมาแต่เดิม”

แต่เนื่องจากหนังสือประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทย ปรากฏว่ามีคำสองคำ คือ ราชินิกุล และ ราชินีกุล มีเสียงใกล้เคียงกันแต่ความหมายนั้นแตกต่างกัน อาจก่อให้เกิดความเข้าใจความหมายสับสนกันไปได้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงอธิบายเพิ่มเติมไว้ในหนังสือที่อ้างแล้วนั้นว่า

“คำว่า “ราชินิกุล” กับ คำว่า “ราชินีกุล” ความหมายต่างกัน ดังนี้ คือ ราชินิกุลเป็นพระญาติของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน นับทางฝ่ายสมเด็จพระบรมชนกนาถ ราชินีกุล เป็นพระญาติของ

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน นับทางฝ่ายสมเด็จพระบรมราชชนนี (และ) ต่างกันอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งราชินิกุล ย่อมเป็นเชื้อเจ้า เพราะสืบสายลงมาจากเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในพระราชวงศ์ร่วมสกุล อันเดียวกัน ดังใช้นามสกุลว่า “ณ อยุธยา” อยู่ในปัจจุบันนี้ แต่ ราชินิกุล นั้น เพราะสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ย่อมมีพระญาติเป็นสกุลอื่นต่างกันทุกพระองค์ราชินิกุล จึงมีหลายพวกหลายสกุล”

และอีกอย่างก็คือ พระนามตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารประวัติศาสตร์ และพระราชประวัติของพระองค์ มิไม่ค่อยตรงกัน เช่น

ในหนังสือ “พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ออกพระนามไว้ในหัวข้อเรื่อง “สถาปนาพระบรมวงศานุวงศ์” ว่า

“ตั้งแต่งพระราชาคณะเป็นฤกษ์ก่อน แล้วตั้งพิธี เสด็จพระนามเป็นการฉลองพระเดช พระคุณสมเด็จพระบรมราชชนนีสถาปนาขึ้นเป็น กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี...”

ในหนังสือ “พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหัวข้อเรื่อง “สถาปนากรมสมเด็จพระพันปีหลวง” ว่า

“ถึงเดือน ๑๑ ปีมะเมีย โทศก โปรดให้ตั้งการพระราชพิธีสถาปนาพระเกียรติยศสนอง พระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็นสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี...”

ในหนังสือ “ราชินิกุลรัชกาลที่ ๕” สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุขฯ ทรงพระนิพนธ์ เรื่อง “ตามลำดับชั้น” ในหน้า ๑๐ ว่า

“บัดนี้ถึงลำดับ ร. (ราชินิกุลรัชกาลที่ ๕) ชั้น ๓ ต่อไป ทางพระชนกพระบาทสมเด็จพระ บรมราชินีนาถ คือ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เดิมทรงพระนามว่า “นาก” พระบุรพชนสกุล ชาวบางช้าง...”

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุขฯ ซึ่งทรงนิพนธ์เสร็จเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จ ครองราชย์มาเป็นที่ ๖

และก็เป็นด้วยเหตุผลนี้ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้เขียนเรื่องพระนาม ไว้เพียงสั้น ๆ ว่า

“กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี หรือ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ตามที่ขนาน พระบรมนามาภิไธย ในภายหลัง”

แม้หนังสือ “ราชสกุลวงศ์” ของกรมศิลปากร ก็ออกพระนามว่า สมเด็จพระบรม-อมรินทราบรมราชินี โดยอ้างที่มาคือ พระนิพนธ์เรื่อง “ราชินิกุลรัชกาลที่ ๕” ของสมเด็จพระราชปิตุลา

บรมพงศาวดาร เช่นเดียวกัน แต่ไม่ว่า สมเด็จพระอัมรินทราบรมราชินี คงใช้ว่า สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ต่อจากนี้ ขออัญเชิญพระราชประวัติสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีมา สดุดีสืบต่อไปโดยลำดับ

ในหนังสือเรื่อง “อธิบายราชินิกุลบางช้าง” กล่าวถึงพระราชประวัติเบื้องต้นไว้ว่า

“พระชนกของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงพระนามเดิมว่า ทอง ถึงพิราลัยเสียแต่ในสมัยครั้ง กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระชนนีทรงพระนามเดิมว่า สั้น ภายหลังทรงผนวชเป็นรูปชี มีพระชนม์ มาจนในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสถาปนาถวายพระนามใหม่ในรัชกาลที่ ๔ ว่า สมเด็จพระรูป คิริโสภาคย์มหานาคนารี”

พระโอรสธิดาของสมเด็จพระรูปฯ มี ๑๐ องค์ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เป็นที่ ๕ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ มีนาคม ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๒๘๐ มี พระนามเดิมว่า “นาค” ฐานะของตระกูลเป็นมอญและเป็นเศรษฐีใหญ่ ในตำบลอัมพวา แขวงบางช้าง เมืองสมุทรสาคร ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองนี้ตั้งอยู่บนสองฟากฝั่งใกล้ปากน้ำแม่กลองเป็นแหล่งผลิต พืชผลการเกษตรในภาคกลางของประเทศ เช่น ข้าว น้ำตาล ผัก ปลา มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น ราชธานี เมื่อมีการขุดคลองแม่กลอง คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก และคลองมหาสวัสดิ์ เพื่อใช้เรือบรรทุกพืชผลเข้ามาสู่โดยสะดวกและรวดเร็วขึ้น จึงปรากฏว่าตำบลอัมพวามีผู้ที่มีฐานะ ร่ำรวยขึ้นเศรษฐี และคนที่มีฐานะดีมากกว่าตำบลอื่น รวมทั้งตระกูลของท่านนาค หรือสมเด็จพระ-อมรินทราบรมราชินี

ในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ นายทองด้วงเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี และให้มาปฏิบัติราชการอยู่ในเมืองราชบุรี และ เมืองสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นเมืองขึ้นจัตวาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาโดยตรง

หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี มาปฏิบัติราชการอยู่ในเมืองราชบุรีและเมืองสมุทรสงคราม ได้ไม่นาน ก็ได้รู้จักกับ “คุณนาค” และมีความใกล้ชิดสนิทสนมมากขึ้นโดยลำดับจนกระทั่งกลายเป็น ความรัก และผลสุดท้ายได้แต่งงานกันโดยผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๔ ทั้งสองได้ครองชีวิตอยู่ที่บ้านของ “คุณนาค” ซึ่งตั้งอยู่หลังวัดจุฬามณี จนกระทั่งบ้านหลังนี้ถูกไฟไหม้ จึงได้ย้ายมาปลูกในที่แห่งใหม่ หลังวัดอัมพวาเจติยาราม ตำบลอัมพวานั่นเอง หลวงยกกระบัตรราชบุรี และคุณนาคครองรักครองเรือนเป็นสุขสืบมาเป็นเวลาประมาณ ๓ ปี

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๓๐๘ พม่ากรีธาทัพเข้ามามีกรุงศรีอยุธยา และคราวนี้เข้าตั้งทัพอยู่ที่

เมืองราชบุรี กรุงศรีอยุธยาต้องส่งกำลังทั้งทางบกและทางน้ำลงมาขับไล่ข้าศึก แต่ก็ต้องแตกทัพกลับ หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีต้องจากบ้านเพื่อรับภาระอันหนักในยามที่บ้านเมืองเกิดเหตุร้ายต้องเกณฑ์ ชายฉกรรจ์เข้ากองทัพต้องส่งอาหารแก่กองทัพ รวมทั้งช่วยเหลือผู้ที่อพยพหนีภัยเข้าป่า และเมื่อ กองทัพกรุงศรีอยุธยาที่ยกลงมาตีทัพพม่าถอยกลับไปแล้ว กองทัพพม่ายังยกเข้ามาตั้งอยู่ที่เมือง ราชบุรีใหม่ เพื่อเตรียมตัวบุกขึ้นไปตีกรุงศรีอยุธยา และคอยระแวดระวังอยู่ทางด้านนี้สืบต่อไปเป็นเวลา ถึง ๖ เดือน ความเดือดร้อนของผู้คนในเมืองราชบุรีเมืองเพชรบุรี และเมืองสมุทรสงครามยิ่งเพิ่มขึ้น มีผู้หญิง คนชรา และเด็กอยู่บ้านกันเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชายฉกรรจ์ถูกเกณฑ์เข้าไปช่วยป้องกันกรุงศรี- อยุธยาหรือไม่ก็พากันหลบซ่อนอยู่ตามป่า

และเมื่อกรุงศรีอยุธยาต้องเสียแก่พม่า เป็นครั้งที่ ๒ ในวันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ จ.ศ. ๑๑๒๙ ตรงกับวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐

เหตุการณ์บ้านเมืองตอนนี้ หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีได้กลับมาอยู่กับครอบครัวที่ บ้านในตำบลอัมพวา แต่ก็ได้ทราบข่าว ญาติสนิทของคุณนาคต้องพลัดพรากจากกันไปคนละทิศละทาง ไม่มีทางทราบได้เลยว่า พ่อ แม่ พี่สาว พี่ชาย น้องชาย น้องสาว ไปอยู่แห่งหนตำบลใด บางครอบครัว ก็ถูกกวาดต้อนไปหมด แม้ครอบครัวของท่านก็ต้องเสียลูกชายและลูกสาว ๒ คนแรกไป เหลือลูกชาย คนที่ ๓ ชื่อ “นิม” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งประสูติเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ ณ บ้านตำบลอัมพวา) ก็ยังทรงพระเยาว์อยู่ คุณนาคในฐานะแม่บ้านและอยู่บ้านใหญ่ ต้องรับภาระในการเลี้ยงดูผู้คนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บางครั้งก็เป็นครอบครัวใหญ่ เช่น ครอบครัวของท่านแก้ว (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสวางควัฒน และพระภักดา รวมทั้งพระโอรสธิดา) เป็นต้น

ครั้งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีได้รับพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการ ณ กรุงธนบุรีได้ ก็ทรงย้ายครอบครัวและผู้ติดตามเดินทางทางเรือมาสู่กรุงธนบุรีและอยู่ ณ ที่ที่ได้รับ พระราชทาน คือ ที่ข้างวัดระฆังโฆสิตาราม (ตอนนี้เป็นกรมอุทกหารเรือปัจจุบัน)

ส่วนบ้านหลังเดิมที่ตำบลอัมพวานั้นพระชนนีสิ้นหรือสมเด็จพระรूपสรีโรภากยมหานาคนารี ซึ่งมีได้เสด็จตามมาด้วย ได้ทรงตัดสินพระทัยอุทิศทั้งบ้านและสวนในบริเวณเดียวกันสร้างขึ้นเป็นวัด คือ วัดอัมพวาเจติยาราม แล้วปลูกเรือนเล็ก ๆ ขึ้นข้างวัดอาศัยอยู่อย่างสงบ

หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชวรินทร์ เจ้ากรม- พระตำรวจนอกขวา และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเรื่อย ๆ จนได้เป็นเจ้าพระยามหาษัตริย์ศึกฯ เพราะทรงปฏิบัติราชการได้ผลดีโดยตลอดทั้งในราชการสงครามและราชการอื่น ๆ ดังมีพระราช ประวัติปรากฏในเอกสารต่าง ๆ โดยละเอียดแล้ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงสถาปนาพระยศ “คุณนาค” ขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีตำแหน่งพระอรรคมเหสี สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีก็ได้เคยเสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวังเลย แต่คงประทับอยู่ ณ ที่บ้านเดิมจนสวรรคต

คำว่า “บ้านเดิม” ที่ยกขึ้นมากล่าวนี้ เป็นเรื่องที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้เล่าไว้ในหนังสือเรื่อง “โครงกระดูกในตู้” แต่หลักฐานอื่นกล่าวว่า สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ยังคงประทับอยู่ ณ พระนิเวศน์เดิม ซึ่งมีคำอธิบายอยู่ในหนังสือ “ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖ เรื่องตำนานวังเก่า” ตอนหนึ่งว่า

“ในสมัยเมื่อกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งพระนิเวศน์สถานอยู่ตรงที่ทำการทหารเรือทุกวันนี้ เมื่อเสด็จมาประทับในพระราชวัง ที่นั่นเรียกว่า “จวนเดิม” พระราชทานให้เป็นวังของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย..”

เรื่องการไม่เสด็จเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวังเลยนั้น หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงความเห็นและข้อสังเกตไว้ในเรื่อง “โครงกระดูกในตู้” ว่า

“ชะรอยจะทรงรับความจริงว่า พระราชสวามีซึ่งทรงปราบดาภิเษกแล้วนั้น จะต้องมิพระสนมกำนัลมากมาย ตามพระราชประเพณีที่ถือกันอยู่ในขณะนั้น ที่เรียกกันว่า สิบสองท้องพระกำนัล จึงไม่ทรงขัดขึ้นพระราชประเพณี แต่จะเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง ก็คงจะต้องประสพภาวะที่บาดพระเนตร บาดพระทัย จึงสมควรที่จะประทับอยู่ ณ ที่เดิมเมื่อก่อนปราบดาภิเษกมากกว่า คงเสด็จเข้ามาในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งคราว เพื่อทรงเยี่ยมพระราชโอรสธิดา และจะเสด็จกลับก่อนประสูติปิดเมื่อตอนย่ำค่ำทุกครั้งไป”

ส่วนข้อสังเกตเกี่ยวกับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีนั้น หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า

“หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าปราบดาภิเษกแล้ว สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีได้ทรงใช้ราชาศัพท์กับพระราชสวามีหรือกับพระราชโอรสธิดาเลย ทรงเรียกพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าว่า “เจ้าคุณ” เหมือนเดิม โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอตรีสรเรียกระงศ์ว่า “คุณแม่” มิให้เรียกด้วยพระยศอย่างอื่น และตรีสรเรียกระงศ์เจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาว่าพ่อฉิม พ่อจ้อย แม่แจ่ม แม่เอี้ยง และตรีสรด้วยภาษาสามัญ เช่นคนธรรมดาสามัญเช่นพระชนมายุ

ความเป็นตัวของตัวเอง ความมีเกียรติตามธรรมชาติ ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Natural Dignity ดูเหมือนจะมาลงสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีมากอยู่”

พระราชโอรสพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติก่อนเสด็จปราบดาภิเษก มี ๙ พระองค์ พระองค์ที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง ที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย ไม่ปรากฏพระนาม ล้นพระชนม์ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาอย่างไม่เสียแก่พม่า ที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง พระนามเดิมว่า ฉิมใหญ่ เป็นราชชายาพระเจ้ากรุงธนบุรีและล้นพระชนม์ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระนามเดิมว่า “ฉิม” ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระนามเดิมว่า “แจ่ม” หรือ “แจ่มกระจ่าง” ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง พระนามไม่ปรากฏ ล้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ ๗ พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๒ พระนามเดิมว่า “จ้อย” ที่ ๘ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง พระนามไม่ปรากฏ ล้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี และที่ ๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าประไพวดี หรือประภาวดี กรมหลวงเทพยวดี

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เสด็จสวรรคต เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ สิริพระชนมายุ ๘๔ พรรษา

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี

นายประพัฒน์ ตรีนรงค์ เรียบเรียง

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งได้อัญเชิญพระราชประวัติมาสดุดีในวันนี้พระองค์เป็นพระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีพระนามเดิมว่า “บุญรอด” ประสูติ ณ นิวาศนสถาน ตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พลโท ดำเนียร เลขะกุล ได้กล่าวถึงเหตุผลของการตั้งพระนามไว้ในเรื่อง “อัมพวา-มาตุภูมิของราชศิลปิน” ในหนังสือเฉลิมพระเกียรติ “พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” ในศุภวาระครบรอบ ๒๑๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ ว่า

“ในวันอาทิตย์ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๑๐ (ตรงกับวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๑๐) ท่านแก้ว พี่สาวของหลวงยกกระบัตรและเจ้าขรัวเงินเป็นสามี ซึ่งได้อพยพมาอยู่ด้วยตั้งแต่กรุงแตกนั้น ได้คลอดบุตรคนที่ ๔ เป็นหญิง ที่ท่านจะลำบากมิใช่น้อยและได้รับการตั้งชื่อในภายหลังที่พม่าถูกขับออกไปหมดแล้วว่า “บุญรอด” เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าเพราะบุญของบุตรคนนี้จะได้อยู่ในครรรค์ ครบครันจึงได้อยู่รอดปลอดภัย...”

ท่านแก้ว ผู้เป็นพี่สาวของหลวงยกกระบัตรดังที่อ้างมานั้น คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี สมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขณะยังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงยกกระบัตรราชบุรินทร์ สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่และได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๑๑ แล้ว สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (บุญมา) ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมหามন্ত্রীเจ้ากรมตำรวจได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขออนุญาตไปรับหลวงยกกระบัตรราชบุรีเข้ามารับราชการด้วย มีพระบรมราชานุญาต

จากนั้นไม่นานครอบครัวของหลวงยกกระบัตรราชบุรีและครอบครัวของท่านแก้วก็เดินทางมาทางเรือขึ้นมาอยู่ในกรุงธนบุรีโดยได้รับพระราชทานที่ข้างวัดระฆัง (ตอนที่เป็นกรมอู่ทหารเรือขณะนี้) ให้ปลูกบ้าน เพื่อให้ใกล้กับพระราชวัง ทั้งยังได้โปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา ได้ทรงเป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการกู้บ้านกู้เมืองมาหลายครั้ง ดังปรากฏรายละเอียดในหนังสือพระราชพงศาวดารและประวัติศาสตร์แล้ว และทรงได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ คือ เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยายมราช เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยามหาจักรีตรีศิก และได้เสด็จปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ทรงประกอบพระราชพิธี ตั้งเสาหลักเมืองเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เวลา ๐๖.๕๕ นาฬิกา

ส่วนครอบครัวของท่านแก้วและพระภักดาเจ้าขรัวเงินนั้น ในหนังสือเรื่อง “เรื่องเชื้อสายพระราชมหาราชครูศิวิวัฒน์” ตอนที่ ๒ ว่าด้วยประวัติบุคคล โดยเฉพาะเรื่องครอบครัวของท่านแก้วกับเจ้าขรัวเงินพาบุตรธิดาตามครอบครัวหลวงยกกระบัตรราชบุรีขึ้นมาตั้งนิวาสถานในกรุงธนบุรีไว้ว่า “ครั้นเมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีตั้งขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเข้ามาปรนนิบัติในรายการกรมสมเด็จพระศรีสุตารักษ์ (ท่านแก้ว) กับพระภักดาและพระ (ฉบับตก) ก็ได้ตามเสด็จเข้ามาตั้งนิวาสถานบ้านเรือนโรงแพอยู่ที่ตำบลกระฎีจีน ที่นั่นบัดนี้เป็นพระวิหารเลหอไตรวัดกัลยาณมิตร แพลยลงในลำคลองแม่น้ำใหญ่ตรงวัดโมฬีโลกข้ามไปข้างใต้”

จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวของหลวงยกกระบัตรราชบุรี กับครอบครัวของท่านแก้วมิได้อยู่รวมกัน บรรดาบุตรธิดาของท่านแก้วที่พลัดพรากจากกันเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ และที่เกิดใหม่ในภายหลังก็ได้มาอยู่รวมกัน ณ นิวาสถานแห่งนี้ เช่น บุตรชายคนโต ซึ่งมีชื่อว่า ต้น (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ต้นราชสกุล เทพหัสดิน) เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก บวชเป็นสามเณรตามพระอาจารย์ไปทางอื่น ต่อมาได้ลาผนวชและกลับมาอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ เป็นต้น

และในสมัยกรุงธนบุรีนี้เอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระราชดำริจะเสด็จยกกองทัพไปปราบเจ้านครศรีธรรมราชซึ่งตั้งตนเป็นใหญ่ทางภาคใต้ ครองอาณาเขตตั้งแต่เมืองชุมพร

ลงไป เจ้าขรรค์เงินพระภักดาของท่านแก้วมีญาติสนิทคนหนึ่ง ซึ่งออกชื่อว่า นายฤทธิ์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรมพระราชวัง เรียกกันว่า วังหน้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าขรรค์เงินเกรงจะเกิดอันตราย จึงได้ตัดสินใจให้บุตรชายคนโตดูแลบ้านบ่าวไพร่ ตนเองกับท่านแก้ว บุตรสาวสองคน คือ คุณนิม (เจ้าฟ้ากรมขุนอนัคชนนารี) และ คุณบุญรอด (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) พร้อมด้วยบ่าวลงเรือทะเลล่องไปนครศรีธรรมราช ได้พบกับหลานชายจึงแจ้งเรื่องที่จะเกิดในนครศรีธรรมราชในเวลาต่อไป และชักชวนให้กลับกรุงธนบุรี นายฤทธิ์เห็นชอบด้วยแต่จะค่อย ๆ คิดเอาตัวออกจากเจ้านครศรีธรรมราชในภายหลัง เจ้าขรรค์เงินกับท่านแก้วพร้อมทั้งธิดาทั้งสองจึงรีบเดินทางกลับกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบเรื่องการไปนครศรีธรรมราชของเจ้าขรรค์เงินและท่านแก้ว จึงโปรดให้มีผู้รับสั่งไปชักถามข้อราชการ เจ้าขรรค์เงินให้การว่าเอาสินค่าไปค้าขายเพราะยากจน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรับสั่งว่า ถ้าการศึกด้านพม่าว่างลงเมื่อใด ก็จะทรงยกทัพไปปราบเจ้านครศรีธรรมราช และจะทรงให้เจ้าขรรค์เงินเป็นผู้นำทัพนำทาง แต่ก่อนที่กองทัพกรุงธนบุรีจะยกไป เจ้าขรรค์เงินบอกป่าวว่าเป็นขี้ขลาด ดังนั้น เมื่อกองทัพกรุงธนบุรียกลงไปตีนครศรีธรรมราช จึงไม่มีเจ้าขรรค์เงินเป็นผู้นำทัพนำทาง และด้วยเหตุนี้เจ้าขรรค์เงินจึงไม่ได้รับราชการเป็นตำแหน่งใดในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาก็ได้สิ้นพระชนม์ลงเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน

แต่มีเรื่องเกี่ยวกับราชการสำคัญของคุณบุญรอด ซึ่งเอกไชย อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ราชสกุล อิศรางกูร ฉบับเพิ่มเติม พิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙” ภายใต้วรรณพเรื่องว่า “ราชทูตหญิงไทย” มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“หนังสือ เจ้าชีวิต พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ และหนังสือ สมเด็จพระเทพฯ เยือนจีน” กล่าวว่าเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด เป็นพระราชบุตรีของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสตุธารักษ์...ซึ่งเป็นพระพี่นางพระองค์รองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พระพี่นางองค์นี้มีพระภักดาเป็นเศรษฐีจีน ทรงพระนามว่า เจ้าขรรค์เงิน...)

เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ครั้น พ.ศ. ๒๓๒๔ พระชนม์ได้ ๑๔ พรรษา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสิน ทรงใช้ให้ไปเป็นราชทูตที่ราชสำนักพระเจ้าฮองเต้แห่งประเทศจีน และเสด็จกลับเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ หลังจากการเปลี่ยนแผ่นดินแล้ว

ฯลฯ

การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงชี้ให้เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดซึ่งมีพระชันษาเพียง ๑๔ ปีเป็นราชทูตนั้น นับจนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๙) เวลาได้ล่วงถึง ๒๐๔ ปี จัดว่าประเทศไทยมีนโยบายการต่างประเทศ

ก้าวหน้ากว่าหลายประเทศในขณะนั้น ปัจจุบันทูตหญิงเพิ่งจะได้ทำกันเมื่อสัก ๑๐ ปีกว่านี้เอง

ในเรื่องคณะทูตที่เดินทางไปนั้น ไม่ทราบรายละเอียดเดาเอาว่า แม้จะจัดล่ำมเดินทางร่วมไปด้วยก็ดี โดยที่เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดมีพระบิดาคือเจ้าขรรค์เงิน เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดคงจะต้องเจรจาภาษาจีนได้ดีพอทีเดียว

ข้อสำคัญในทางการเมืองประการหนึ่งมีว่า จีนนั้นแต่โบราณกาลมาถือว่า ประเทศของตนนั้นยิ่งใหญ่ ประเทศที่ไปมาค้าขาย จีนถือว่าเป็นเมืองขึ้น เครื่องบรรณาการถือเป็นเรื่องเพื่อจี้มก้องแบบเดียวกับการถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง การกิจของทูตครั้งนี้คงจะเกี่ยวด้วยให้จีนรู้ว่า ไทยได้ตั้งตัวเป็นเอกราชพ้นจากน้ำมือพม่าแล้ว”

ครั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแผ่นดินจากกรุงธนบุรีเป็นกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงประดิษฐานพระราชวงศ์ให้มีอิสริยยศักดิ์ในราชตระกูล ตามโบราณราชประเพณีปราบดาภิเษกประดิษฐานพระราชวงศ์ใหม่ คุณนิม พระบรมราชโอรสพระองค์ใหญ่ ทรงสถาปนาให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิม ส่วนคุณบุญรอด ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด

และในรัชกาลที่ ๑ นี้เอง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรทรงได้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญรอดเป็นอัครชายา ในหนังสือเรื่อง “เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของ ส.พลายน้อย ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

“เมื่อพิจารณาตามพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในสมัยที่ทรงพระเยาว์เป็นต้นมา ก็น่าจะได้ทรงคุ้นเคยกับเจ้าฟ้าบุญรอดมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เพราะได้อยู่ใกล้ชิดกันมาโดยตลอด จนเกิดผูกพันรักใคร่ขึ้นในที่สุด ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ (พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงไว้ตอนหนึ่ง ว่า

“เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญรอด พระธิดาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดดาร์กษ เป็นพระอรรคชายา มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ พระองค์ใหญ่ ซึ่งปรากฏพระนามภายหลังว่า เจ้าฟ้าราชกุมาร ล้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ รองลงมา คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์น้อย คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๔)”

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญรอด เมื่อได้เป็นพระอัครชายาในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรแล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม ปากคลองตลาด บางกอกใหญ่

กรุงธนบุรี อันเป็นที่ประทับของพระสวามี ซึ่งเป็นพระราชวังมาแต่ครั้งกรุงธนบุรีแล้ว มิได้ประทับอยู่ที่พระตำหนักแดงในบริเวณพระบรมมหาราชวังกับพระราชมรดาตังเดิม แม้เมื่อพระสวามีได้เสด็จเลื่อนพระราชอิสริยยศ อุปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ก็ยังคงประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิม ทั้งนี้ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่มีพระราชประสงค์ให้ขึ้นประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล ด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ได้กราบบังคมทูลขอไว้ แต่เมื่อทรงประชวรหนัก ขอให้ลูกเธอของพระองค์ได้อาศัยในพระราชวังบวรสถานมงคลต่อไป

ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ซึ่งทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่พระมหาอุปราชผู้รับรัชทายาทมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๙ ก็ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ ได้เสด็จเข้าประทับ ณ พระบรมมหาราชวัง ผังพระนคร

ส่วนสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าอนุสรณ์ พระอัครชายาก็ได้โดยเสด็จเข้ามาประทับด้วย ในฐานะที่ทรงเป็นอัครมเหสีจะทรงได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธยว่าอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐานในหนังสือ “ราชสกุลวงศ์” ของกรมศิลปากร กล่าวไว้ว่า “เป็นพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ คนทั้งหลายเรียกว่า สมเด็จพระพันวษา... ทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี เมื่อในรัชกาลที่ ๔” และทำเชิงอรรถประกอบไว้ด้วยว่า

“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนการออกชานพระนามใหม่เป็น “สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี” ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔”

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระอัครมเหสีแล้ว ก็ได้เสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวังพร้อมทั้งพระราชโอรสทั้งสองพระองค์จนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสถาปนาเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระนัดดาของพระเจ้านครเวียงจันทน์ เป็นพระราชชายานารี จึงเสด็จกลับไปประทับ ณ พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี โดยมีเจ้าฟ้าพระองค์น้อย คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามเสด็จไปประทับอยู่ด้วย แต่เจ้าฟ้าพระองค์น้อย ก็ยังคงเสด็จไปมาระหว่างพระชนกกับพระชนนี

ส. พลายน้อย ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนีไว้ในเรื่อง “เจ้าฟ้าจุฑามณี” ที่อ้างมาแล้ว อันเป็นลึกลับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งยังระลึกรู้ถึงกันอยู่ในปัจจุบันว่า

“ตรงนี้มีเรื่องเกลียดเล่าสืบกันมาอีกว่า การที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ทรงท่างินไม้ขึ้น เฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และไม่ยอมดูแลเครื่องต้นด้วยนั้น ถึงกับเป็นเหตุให้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสวยอะไรไม่ได้อยู่พักหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะกรมพระศรีสุริเยนทร์ ทรงมีผีพระหัตถ์เป็นเยี่ยมในทางปรุงอาหารทำกับข้าวนั่นเอง คนอื่นทำก็เห็นจะ “ไม่ถูกปาก” เรื่องนี้ เห็นจะเป็นความจริงโดยไม่ต้องสงสัย เพราะพระมารดาคือกรมสมเด็จพระศรีสุริยารักษ์ได้ทรงทำ ราชการทรงกำกับเครื่องใหญ่ในโรงวิเสทต้นมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ก็ย่อมจะต้องถ้ายทิวาความรู้ให้แก่ พระบิดาจนสุดฝีมือ อนุสรณ์อีกอย่างหนึ่งที่กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ทรงไว้ให้รู้ว่าทรงเกี่ยวข้องกับ ห้องเครื่องก็คือ ถ้วยชามต่าง ๆ ที่สั่งทำในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น ทรงสั่งให้ทำเป็นจำนวนมาก”

แต่อย่างไร เรื่องของการเสด็จไปประทับ ณ พระราชวังเดิมนั้น ส.พลายน้อย ได้เชิญ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ในเรื่อง “ตำนานวังหน้า” มาแทรกไว้ว่า

“ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ฯ เสด็จออกไปประทับอยู่พระราชวังเดิมกับ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นจะเป็นเมื่อรื้อตำหนักเครื่องไม้ในพระราชวังหลวง สร้างเป็น ตำหนักตึกพระราชทานตำหนักแดงของเดิมให้ไปปลูกถวายสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ที่พระราชวังเดิม”

ส.พลายน้อย ได้วิจารณ์ไว้ว่า

“เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ส่อให้เห็นว่า สมเด็จพระศรีสุริเยนทรมาคงจะได้เสด็จประทับอยู่ใน พระบรมมหาราชวังจนตลอดรัชกาลที่ ๒ และเสด็จไปประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิมในรัชกาลที่ ๓ เป็นแน่” พระอนุสรณ์สำคัญอย่างยิ่งของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี อีกประการหนึ่งก็คือ ด้วยพระราชศรัทธาของพระองค์ในพระบรมพุทธานุศาสนาคือ ทรงปฏิสังขรณ์วัดเชลามาภิไธยาราม จังหวัด นนทบุรี ซึ่งเดิมชื่อวัดเชลมาและกำลังทรุดโทรมอย่างหนัก พระองค์ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ ปรับปรุงทั้งพระอุโบสถ พระวิหาร และเจดีย์ ตลอดจนเสนาสนะสำหรับสงฆ์จนบริบูรณ์เป็นที่เจริญตา ยังมีพระตำหนักบางส่วนของพระตำหนักแดงที่เคยประทับทรงได้รับพระราชทานไปสร้างไว้

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๔ สิริพระชนมายุ ๗๐ พรรษา

สมเด็จพระศรีสุลาไลย

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

สมเด็จพระศรีสุลาไลย ที่อัญเชิญพระราชประวัติมาสดุดีในวันนี้ พระองค์เป็นพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวงในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งพระราชประวัติเบื้องต้นอันเนื่องด้วยสายสกุลของพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “พระราชสันตติวงศ์” ว่า “พระชนกของสมเด็จพระศรีสุลาไลย มีนามว่า บุญจัน ได้ทำราชการในแผ่นดินเป็นที่พระยานนทบุรีศรีมหาอุทยาน ตั้งเคหาสถานอยู่ในที่ซึ่งได้ทรงสถาปนาเป็นวัดเฉลิมพระเกียรติ เมืองนนทบุรี” และสมเด็จพระราชปิตุลา เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ ราชินิกุลรัชกาลที่ ๓” เก็บความได้ว่า พระชนกของสมเด็จพระศรีสุลาไลยพระบรมราชชนนี มีพระนามเดิม จัน รับราชการเป็นเจ้าเมืองจังหวัดนนทบุรี มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยานนทบุรี เป็นชาวบางเชือกหนัง จังหวัดธนบุรี (ใต้) สืบสายมาแต่สกุลไทย เมื่อได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรีแล้ว ก็ย้ายครอบครัวมาตั้งอยู่ ณ บริเวณป้อมทับทิมด้านเหนือหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติ ขณะนั้นวัดยังไม่ได้สร้าง ป้อมทับทิม ปัจจุบันพังลงน้ำไปแล้ว และเมื่อย้ายเคหาสถานมาตั้ง ณ สถานที่แห่งนี้แล้ว ก็เปลี่ยนสายสกุลใหม่เป็น ‘สกุลเมืองนนท์’

ส่วนพระชนนีมีพระนามเดิมว่า “เพ็ง” สืบสายสกุลมาแต่สกุลแซกสุทนต์กับสกุลไทยชาวสวนวัดหนัง ต่อมาไปเปลี่ยนสายสกุลมาเป็นสกุลไทยตามสามี

สมเด็จพระศรีสุลาไลยมีพระนามเดิมว่า “เรียม” ทรงสมภพเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๐ ณ นิวาสนสถานเมืองนนทบุรี นางเนื้อทิพย์ เสมรสุต เขียนถึงสถานที่ทรงสมภพของพระองค์ไว้ในหนังสือ “นำทัศนาวรวัดเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งกองอนุศาสนาจารย์ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ เนื่องในงานวันเด็กของชาติว่า “เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓... ได้ทรงสร้างวัดเฉลิมพระเกียรติขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชชนนีของพระองค์... ได้สร้างขึ้น ณ นิวาสนสถานอันเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพระยานนท์บุรี (จัน) อยู่ภายในป้อมเก่าซึ่งสร้างขึ้นแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช... โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโบสถ์ตรงที่สมเด็จพระราชชนนีสมภพ”

พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสุลาไลยตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์และเจริญชันษาในเวลาต่อมา ไม่ปรากฏหลักฐานอันเป็นเอกสารอย่างใด จนกระทั่งทรงเจริญพระวัยได้เข้าเฝ้าถวายตัวพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิม แต่นายสมภพ จันทรประภา ได้กล่าวถึงการถวายตัวที่จวนเดิมไว้ เรื่อง “แผ่นดินที่สาม” ถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า

“คุณจอมเรียมได้ถวายตัวทำราชการในพระพุทธรูปที่ล้าตั้งแต่ยังทรงเป็นพระเจ้าลูกเธอ และประทับอยู่บ้านเดิมของพระพุทธรูปวัดระฆัง”

คำว่า “บ้านเดิมของพระพุทธรูปวัดระฆัง” ก็คือ พระนิเวศน์เดิม ซึ่งมีเรื่องปรากฏอยู่ใน “ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖ เรื่องตำนานวังเก่า” มีความเกี่ยวกับที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขณะที่ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมหลวงอิศรสุนทรว่า “ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งพระนิเวศน์สถาน (บ้านเดิม) อยู่ตรงที่ทำการทหารเรือทุกวันนี้ เมื่อเสด็จมาประทับในพระราชวัง ที่นั้นเรียกว่า “จวนเดิม” พระราชทานให้เป็นวังของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ด้วยอยู่ใกล้ตรงกับพระราชวังหลวงข้ามนับว่าเป็นที่สำคัญแห่ง ๑”

และต่อมาได้โปรดให้เสด็จไปประทับที่ “พระราชวังเดิม” ซึ่งเป็นพระราชวังครั้งกรุงธนบุรี ที่ทรงปรับปรุงใหม่ ขึ้นแรกโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศเรศร์บดินทร ประทับอยู่ครั้งเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศเรศร์บดินทรสิ้นพระชนม์แล้ว ก็โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จมาประทับอยู่ต่อมา แม้เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้ได้รับพระราชทานอุปราชภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรฯ แล้ว ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิม ต่อไป

ตามเดิม

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องของการ “ถวายตัวทำราชการ” ของคุณเรียบตามที่นายสมภพ จันทรประภา กล่าวนี้ ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์ กล่าวว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของไทย ในหนังสือชื่อ “สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖ ซึ่งนิพนธ์ไว้เป็นภาษาอังกฤษ ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข กับ พรรณี ฉัตรพลรักษ์ เป็นผู้แปล มีข้อความตอนนี้เกี่ยวกับการถวายตัวของกุลสตรีไทยว่า

“...เป็นเครื่องราชบรรณาการสูงสุดในอันที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้อย่างแน่นแฟ้น หนึ่งในเมื่อราชสำนักเป็นสถาบันที่มีสิทธิพิเศษสูงสุดในราชอาณาจักรและเป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรมเช่นนี้ ภายในราชสำนัก กุลสตรีทั้งหลายก็จะได้รับการศึกษาซึ่งไม่สามารถจะแสวงหาจากที่อื่นใดได้อีกแล้ว สุกภาพสตรีที่ส่งเข้าไปในราชสำนัก มิได้เป็นพระสนมกำนัลเสียทั้งหมด บรรดากุลสตรีเหล่านี้ ก็จะได้รับการศึกษาให้พอควร หรือปฏิบัติกิจหน้าที่ในพระราชพิธีต่าง ๆ ด้วย...”

สมเด็จพระศรีสุลาไลยหรือคุณเรียบ เมื่อได้ถวายตัวทำราชการในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ณ พระนิเวศน์สถาน หรือบ้านเดิม หรือ จวนเดิม ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังกล่าวมาแล้วนั้น ถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐ ก็ประสูติพระราชโอรส คือ หม่อมเจ้าชายทับ ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ ๖ ปีแล้ว หม่อมเจ้าชายทับพระองค์ซึ่งต่อมาก็ได้เสด็จสถาปนาเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ถึง พ.ศ. ๒๓๒๘ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงอิศรสุนทร ได้ทรงย้ายมาประทับ ณ พระราชวังเดิม และประทับอยู่ใน ณ พระราชวังแห่งนี้ต่อมา แม้ทรงได้รับพระราชทานอุปราชภิเษกเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พ.ศ. ๒๓๔๔ ดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระศรีสุลาไลย หรือ คุณจอมมารดาเรียบ กับพระราชโอรสได้เสด็จตามมาประทับ ณ พระราชวังแห่งนี้ จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๒ พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จประทับ ณ พระบรมมหาราชวังฝั่งพระนคร สมเด็จพระศรีสุลาไลย หรือ คุณจอมมารดาเรียบ กับพระราชโอรสก็ได้ตามเสด็จเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังในที่พระสนมเอก บังคับการห้องเครื่อง (คือ ห้องครัว) และประทับอยู่ ณ ตำหนักตึก ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเขตพระราชฐานชั้นใน ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับพระมಹาณเทียร แต่เพราะตำหนักดังกล่าวนี้เป็นตำหนักที่ตัวเรือนเป็นฝาไม้กระดานซึ่งปัจจุบันได้รื้อแล้ว สร้างใหม่เป็นตึกในรัชกาลที่ ๓

ท่านผู้ฟังที่เคารพ พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสุลาไลย เมื่อเสด็จเข้ามาประทับใน

พระบรมมหาราชวังแล้ว การส่วนพระองค์ต่าง ๆ ไม่ปรากฏมากนัก จะมีบ้างที่พระจริยวัตรและการปฏิบัติพระองค์อันเกี่ยวเนื่องด้วยพระราชโอรสที่ทรงพระเจริญด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ ตลอดจนทรงงานสำคัญ ๆ ปรากฏขึ้นมาโดยลำดับ

งานสำคัญของพระราชโอรสปรากฏเป็นครั้งแรกนั้น สมภพ จันทรประภา ได้เล่าไว้ในเรื่อง “แผ่นดินที่สาม” ว่า

“งานชิ้นแรกของพระนั่งเกล้าที่ได้ทรงทำก็คือเข้าระงับการจลาจลที่เกิดขึ้นจากขุนนางที่ฝักใฝ่ในเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราฯ (เจ้าฟ้าเหม็น) เจ้าฟ้าเหม็นนี้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงธน พระธิดาของพระพุทธรอดฟ้าเป็นพระมารดา พระพุทธรอดฟ้าทรงพระเมตตาเจ้าฟ้าพระองค์นี้ พระนั่งเกล้าจับกุมพวกขุนนางที่คิดกบฏครั้งนั้นได้หลายคน ส่วนเจ้าฟ้าเหม็นนั้นจับเวลาเสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง เจ้าพระยาอภัยภูธรเป็นคนจับ...”

และเหตุการณ์ครั้งนี้พระองค์เจ้าชายทับได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ชำระคดี ผลของการพิจารณาครั้งนี้ กรมขุนกระษัตราฯ หนีตัวกับผู้ร่วมสมคบ ถูกตัดสินประหารชีวิต พระองค์เจ้าชายทับได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๖ และในเวลาต่อมาก็โปรดให้ทรงกำกับราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจว่าความฎีกา และรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ

และผลงานดังกล่าวนี้ นอกจากทรงได้รับการสถาปนาให้ “ทรงกรม” แล้ว ยังพระราชทานวังท่าพระซึ่งเป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรปัจจุบัน พร้อมทั้งสมบัติของกรมขุนกระษัตราฯ ทั้งหมด

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ กับสมเด็จพระศรีสุลาไลย หรือจอมมารดาเยี่ยม ได้เสด็จมาประทับ ณ วังท่าพระ พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสุลาไลยเด่นชัดเพิ่มขึ้นดังเช่น สมภพ จันทรประภา ได้กล่าวในเรื่อง “แผ่นดินที่สาม” ที่อ้างแล้วอีกตอนหนึ่งว่า

“..พระนั่งเกล้านั้น พระทัยบุญโปรดการทรงธรรมไม่โปรดการละคอน ที่หน้าวังตั้งโรงทานไว้สำหรับเลี้ยงคนยาก วันพระก็ทรงปล่อยสัตว์ แจกเงินคนชราคนยากจน เจ้านายและขุนนางที่เข้าเฝ้าพระพุทธรอดฟ้า เวลาออกจากที่เฝ้าแล้วจะแวะวังของท่านที่อยู่หน้าพระบรมมหาราชวัง มาเสวยและรับประทานอาหารแทบจะทั่วหน้าทุกวันทุกเวลา มิได้ขาด โดยมี “คุณจอมเยี่ยม” เจ้าจอมมารดาของท่านมาเป็นผู้จัดการให้ในทางด้านนี้ ว่ากันว่า “คุณจอม” นั้นฉลาดเฉลียวมีสัมมาคารวะรู้จักโอกาสปราศรัยมีความสามารถที่จะผูกน้ำใจ ถ้าพูดกันอย่างสมัยนี้ ก็แปลว่า พระนั่งเกล้ามีความสามารถในทางหาคะแนนนิยมจากชาวบ้าน ชาวตลาด ชาวดัด พ่อค้า ข้าราชการ ตลอดจนเจ้านาย”

พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสุลาไลย หรือ จอมมารดาเยี่ยม ในตอนนี้เห็นได้ว่าได้ทรง

เพิ่มความนิยมให้เกิดแก่พระราชโอรสและพระองค์เองมากขึ้นโดยลำดับ

ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จสวรรคตลงด้วยพระอาการเชื่องซึม โดยมีได้มีพระราชดำรัสตรัสมอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสพระองค์ใด เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบรมวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ส่วนมากก็ได้พร้อมใจกันถวายสิริราชสมบัติแด่ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นแจษฎาดินทรให้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗

ภายหลังงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกผ่านพ้นไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระราชมรดกเป็นสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง

พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง อันมีอยู่ใน บั้นปลายของพระชนมชีพประมาณ ๑๐ ปีเศษนั้น ได้ทรงใช้ในการประกอบการพระราชกุศล และทรง สดับพระธรรมเทศนา ในพระฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะที่เคร่งครัดพระองค์หนึ่ง ซึ่งสิ่งอันเป็นพระ อนุสรณ์ของพระองค์ที่ได้ทรงสร้างไว้ก็คือ วัดหนึ่ง

วัดหนึ่ง วัดนี้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร อยู่ริมคลองด่านฝั่งเหนือ อำเภอบางขุนเทียน ฝั่งธนบุรี เป็นวัดโบราณ พระองค์โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ทั้งพระอารามโดยใช้พระราช ทรัพย์ของพระองค์เป็นค่าก่อสร้างทั้งสิ้น เพราะวัดนี้อยู่ในพื้นที่ที่พระชนนีและพระญาติประทับอยู่

อีกวัดหนึ่งก็คือ วัดเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเป็นพระอนุสรณ์ให้รำลึกถึงพระเกียรติของสมเด็จพระ ศรีสุลาไลยพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น เฉลิมพระเกียรติพระราชชนนี

วัดเฉลิมพระเกียรติเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยาฝั่ง ตะวันตก เยื้องหน้าศาลากลางจังหวัดนนทบุรีขึ้นไป ตำบลที่ตั้งวัดเรียกว่าตำบลบางศรีเมือง อำเภอบาง เมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ในหนังสือ “ประวัติวัดเฉลิมพระเกียรติ” กล่าวไว้ว่า

“พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นในบริเวณนั้นเพื่อทรงอุทิศแด่พระชนก ชนนีในสมเด็จพระศรีสุลาไลยพระบรมราชชนนี และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบรมราชชนนี พระองค์นั้น จึงโปรดให้สร้างป้อมปราการเป็นอนุสรณ์ขึ้นไว้...”

สมเด็จพระศรีสุลาไลย พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสิ่งแวดล้อม

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

โลกตื่นตัวเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติกันอย่างกว้างขวางมีพื้นที่หลายแห่งสูญเสียทั้งหมดไปก่อนที่จะได้ทำการอนุรักษ์ ล้วนเกิดมหันตภัยร้าย บางแห่งเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง ส่วนประเทศไทย ชาวไทยเรามีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเป็นผู้นำและชี้ทางเพื่อแก้ปัญหา ด้วยสายพระเนตรยาวไกลของพระองค์ช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่งของชาติรอดจากการทำลาย อย่างไม่มีการขัดแย้งและก่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของผู้คนสืบมา

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรของประเทศไทยในอดีตทำให้คนไทย มุ่งดักตวงประโยชน์อย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีแผนการใช้ที่ถูกต้องทดแทน ทรัพยากรธรรมชาติจึงเสื่อมโทรม ร่อยหรอ มีผลกระทบในระยะหลังเป็นกระบวนลูกโซ่รวดเร็ว ทั้ง ดิน แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า ตลอดจนแหล่งต้นน้ำ เมื่อป่าปราศจากต้นไม้กลายเป็นทุ่งโล่งป่าโกร๋น ระบบนิเวศวิทยาย่อมเปลี่ยนแปลง ผืนที่ตกไม่มีต้นไม้มากคลุมพื้นผิวดิน อันเป็นการลดความรุนแรงและช่วยดูดซับน้ำไว้ใต้พื้นดิน จึงเกิดปัญหาดินหลายไหลพัดพาตามกระแสน้ำ เป็นสาเหตุให้ลำธารตื้นเขิน เกิดน้ำหลาก น้ำท่วมฉับพลัน เมื่อน้ำลด แผ่นดินกลับแห้งแล้ง ขาดความชุ่มชื้น ไม่สามารถเพาะปลูกได้ กลายเป็นดินเสีย และป่าเสื่อมโทรม

สิ่งที่ควรรู้กัน ทรัพยากร สัตว์ป่า สัตว์น้ำ หิ้งน้ำจืดและน้ำเค็ม ก็ค่อย ๆ หดและ

สูญพันธุ์ ด้วยสาเหตุจากการจับมาเป็นอาหาร ทำเครื่องประดับ เป็นสินค้า และสิ่งของเครื่องใช้

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับสนองพระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแน่วแน่ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ และเกื้อกูลผู้ยากไร้ นับตั้งแต่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรทั่วประเทศในถิ่นทุรกันดาร เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชใหม่ฯ ทรงได้สัมผัสใกล้ชิดประชาชนผู้ขัดสนแร้นแค้น แต่ทว่าอุดมด้วย อหิยาภัยและน้ำใจ ดังนั้น จึงต่างเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งระหว่างพระบรมราชินีนาถกับประชาชน เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินลงสู่ผืนป่าทุกแห่ง แหล่งน้ำทุกที่ ไม่ว่าจะไปไกลหรือทุรกันดารเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนมาอย่างสมบูรณ์ จึงทรงได้รับความพร้อมเพรียงร่วมมือร่วมใจจากประชาชนอย่างจงรักภักดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เป็นล้นพ้น

ทรงริเริ่มโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเมื่อปีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ด้วยทรงยึดหลัก หัวใจของการอนุรักษ์ คือ การประสานประโยชน์กัน และกัน ฉะนั้นป่าเสื่อมโทรม ไร่เลื่อนลอยบนสันเขาสูง การรักษาต้นน้ำแหล่งน้ำ หรือการสงวนผืนป่าที่มีอยู่ไว้ ซึ่งกระจายอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่กว้างขวางทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ จึงเป็นพื้นที่เป้าหมาย ทรงแก้ปัญหาอย่างครอบคลุมพร้อม ๆ กันทุกด้าน ทรงทำผืนป่าให้มีจิตวิญญาณ สร้างความสมบูรณ์ให้แก่สิ่งมีชีวิตทุกประเภท และบำรุงธรรมชาติให้มั่นคงงดงามตามหลักวิชาการ นำสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์คืนสู่ถิ่น เช่น นกหว่า ไก่ฟ้าพญาลอ กระตัง กูปรี แรด กระซู่ และช้าง นอกจากนั้นทรงบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม เพื่อการสงวนพันธุ์และการบริโภค ดังเช่น อนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล ปลาน้ำจืดทุกชนิด โดยเฉพาะกึ่งก้ามกรามให้แพร่หลายไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

โครงการทั้งหลายเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ แล้วค่อยๆ ขยายตามความจำเป็น เร่งด่วนก่อนหลัง ดังนี้

โครงการ “ปาร์กน้ำ” เป็นโครงการแรก เพื่อฟื้นฟูดินและรักษาต้นน้ำ ทำให้เป็นป่าชุมชน และป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เริ่มต้นเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ ที่บ้านถ้ำตัว เขิงเขาภูผาเหล็ก อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เป็นพื้นที่เสมือนทะเลทรายอันกว้าง ร้อนและแห้งแล้งเต็มไปด้วยฝุ่น เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปถึงพื้นที่ด้วยรถยนต์พระที่นั่ง ทรงทำพิธีบวงสรวง ประกาศอัญเชิญเทพารักษ์เจ้าป่ามาสถิต ณ ป่าที่จะทำการปลูกทรงคัดเลือกราษฎรยากจนไร้ที่ทำกิน มีความขยันอดทนเข้าไปทำหน้าที่ปลูกป่า ทรงสอนให้รักป่า รักต้นน้ำ พระราชทานความสะดวกในการ

ดำรงชีวิตเพื่อทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ประสบผลสำเร็จอย่างน่าชื่นชม จากโครงการแรก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือขยายออกไปอีกหลายพื้นที่และหลายโครงการ ได้แก่ โครงการนำสัตว์ป่าคืนสู่ธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โครงการสวนเฉลิมพระเกียรติ ที่อำเภอเชียงคาน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เป็นต้น

โครงการสวนป่าสิริกิติ์ ตำบลบ้านโม่หลวง บ้านโม่หนอง ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโครงการที่สงวนพื้นที่ยังมีสภาพค่อนข้างดี ถูกทำลายไม่มาก ยังคงสภาพเป็นป่าไม้ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังที่สมบูรณ์เพื่อรักษาไว้เป็นต้นน้ำที่ยั่งยืน และเพื่อการอนุรักษ์พรรณไม้ สัตว์ป่า เป็นโครงการระยะยาว ๒๐ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๔๕ สร้างหมู่บ้านเป้าหมายกำหนดแนวทางดำเนินงานปลูกกาแพในป่าธรรมชาติ ปลูกไม้ป่าร่วมกับไม้ผลในพื้นที่ที่หมุ่นเวียนทำกิน ปลูกพืชไร่ และเร่งรัดปลูกสร้างสวนป่า

โครงการ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” ริเริ่มที่ บ้านห้วยไม้หก ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านนำร่อง แล้วขยายไปสู่หมู่บ้านอื่นๆ ยึดหลักรักษาสภาพป่าให้สมบูรณ์ ทั้งป่าธรรมชาติและป่าใช้สอย พัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรให้มีอาชีพเป็นหลักแหล่งเพื่อให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันแบบ “คนรักป่า ป่าคุ้มครองคน”

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ ประการแรก สร้างให้เป็นบ้านเล็กในป่าใหญ่ ให้ทุกบ้านมีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีอาชีพหลักและอาชีพเสริม พ่อบ้านทำงานปลูกป่าพิทักษ์ป่า แม่บ้านทอผ้า มีการปลูกพืชผัก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปลูกข้าวไร่โดยพระราชทานเงินเดือนแก่ผู้ทำงานปลูกป่าพิทักษ์ป่าพร้อมกับโค จัดสร้างฉางข้าว ถังน้ำฝน ขณะเดียวกันทรงซื้อที่ดินรกร้างและมอบหมายให้ราษฎรปลูกป่าธรรมชาติและป่าไม้ใช้สอย ส่วนประการที่สอง มีความมุ่งหมายที่สำคัญคือ เพื่อสนองพระราชประสงค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการสงเคราะห์ชาวไทยภูเขาที่ทำอะไรเลือนลอย อันเป็นแหล่งต้นน้ำตามแนวตะเข็บชายแดน

ดร.ปลอดประสพ สุรัสวดี เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้เล่าถึงพระราชดำรินสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เกี่ยวกับโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ว่า

“ทรงรับสั่งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงความมั่นคงตามแนวชายแดน ทรงเป็นห่วงว่าราษฎรชาวเขา ซึ่งอยู่ในที่ห่างไกล ฝ่ายตรงข้ามที่เขาไม่หวังดีต่อประเทศ เขาจะใกล้ชิดคนเหล่านี้มากกว่าเรา ถ้าเราไม่ใกล้ชิด เขาก็จะมายุ่งส่งเสริม เขาเป็นอื่น เราก็จะลำบาก จะต้องรักษาคนเหล่านี้ไว้ จะต้องรักษาประเทศไว้ รักษาคนรักษาประเทศ ทหารก็ดี ตำรวจตระเวนชายแดนก็ดี กรมป่าไม้ก็ดี ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ตลอดเวลา ไปๆ มาๆ แต่ราษฎรเขาอยู่ตลอด ถ้าราษฎรเขาอยู่ตลอดมี

ความล้าสมัยเป็นไทย เขารักประเทศไทย เขาหวงแหนแผ่นดิน เขาก็จะเป็นยามที่ดี แต่คนเหล่านี้จะอยู่ได้เขาต้องมีอาชีพ คนเหล่านี้อยู่ได้ เขาต้องรัก เขาเชื่อถือเรา เพราะฉะนั้น จึงให้สร้างบ้านเล็กในป่าใหญ่ บ้านเล็ก คือสร้างเล็กๆ เพื่อไม่ให้ป่าเสียหาย แล้วทรงเลือกราษฎรชาวเขาที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยผ่านการฝึกอบรมให้เข้าไปอยู่ หน้าที่เขาก็คือ รักษาป่า รักษาแผ่นดิน โดยมีทหารเป็นครูฝึก มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไปอยู่ด้วย มีเจ้าหน้าที่ทุกส่วนราชการเข้าไปช่วย เช่น กรมพัฒนาที่ดิน ไปดูเรื่องการอนุรักษ์ดิน กรมชลประทานเรื่องน้ำ กรมวิชาการเกษตร เรื่องการปลูกพืชผักที่เหมาะสม โดยในหมู่บ้านต้องแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วน คือพื้นที่เกษตรส่วนบุคคล พื้นที่เกษตรกรรมรวม และพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อที่จะไม่รบกวนป่าใหญ่ และทุกแห่งทรงเลือกด้วยพระองค์เอง เสด็จไปเอง เพราะพระองค์ท่านคิดว่า เป็นหน้าที่ของพระองค์ท่านที่จะต้องช่วยประเทศไทย ช่วยคนไทย”

ดังเช่นโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ ห้วยหญ้าไซ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐๐ เมตร ได้มอบหมายชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า (อีก้อ) อยู่ทำกินเดิมเป็นไร่เลื่อนลอย

โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ที่ดอยผ้าห่มปก ตำบลแม่สว อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอ เผ่าลีซอ เผ่าอาข่า และกะเหรี่ยงอยู่รักษา

โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ “ขุนวิน” ต้นน้ำแม่วินและบ้านเล็กในป่าใหญ่ “หมู่บ้านยามชายแดน” บ้านมะโอโตะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

และบ้านเล็กในป่าใหญ่ “หมู่บ้านยามชายแดน” บ้านปางคง ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตลอดเวลานับตั้งแต่เริ่มโครงการตราบถึงปัจจุบันพื้นที่ผืนป่าได้รับการอนุรักษ์และพิทักษ์รักษานับหมื่น นับแสนไร่ รมันเขียวขจีด้วยแมกไม้มีชีวิตชีวา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเกื้อกูลชีวิตราษฎรให้อยู่อย่างสันติสุข บำรุงพืชพรรณไม้ สัตว์นานา ให้เป็นมรดกของแผ่นดิน ตราบนิรันดร์ และมีพระราชดำริขยายโครงการออกไปตามความจำเป็นอย่างไม่ทรงหยุดยั้ง ดังพระราชดำรัสว่า

“ประเทศไทยเราโชคดีที่สามารถจะอนุรักษ์ต่อไปได้อย่างมีความหวังและมีกำลังใจเพราะเรายังเหลือทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นเพียงพอสำหรับการพัฒนาชาติ ทั้งทางด้านสังคมเศรษฐกิจและวิชาการ ดังนั้น ขอให้เราตั้งใจมั่นที่จะปกป้องมรดกอันล้ำค่าของชาตินี้ไว้ให้ดีที่สุด ข้าพเจ้าหวังอย่างยิ่งที่จะให้คนไทยเรากำหนดไว้ในความงดงามของธรรมชาติและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ขอให้เราร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่เป็นสมบัติของบ้านเมืองเราตลอดไป”

พุทธศักราช ๒๕๔๗ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถจะมีพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม นับเป็นมหามงคลสมัยที่พิเศษสุด รัฐบาลจึงได้เตรียมจัดเฉลิมฉลอง ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานพระราชพิธี และขอรับพระราชทานชื่อพระราชพิธี และชื่อการจัดงาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม พระราชทานชื่อพระราชพิธี ว่า “พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗”

ชื่อการจัดงาน ว่า “งานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗”

มีชื่อภาษาอังกฤษใช้เพียงชื่อเดียว ซึ่งหมายรวมทั้งพระราชพิธีและชื่อการจัดงานเฉลิมพระเกียรติว่า “The Celebrations on the Auspicious Occasion of Her Majesty the Queen’s 6th Cycle Birthday Anniversary 12th August 2004”

การจัดเตรียมงานเฉลิมพระเกียรติได้เริ่มดำเนินการมาแล้วตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๕ ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ส่วนลักษณะของโครงการเฉลิมพระเกียรตินั้นคณะกรรมการทุกชุดต่างยึดแนวพระราชดำริว่า จะต้องเป็นโครงการที่มุ่งให้บังเกิดประโยชน์แก่ประชาชนเป็นสำคัญ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ ได้มอบหมายให้กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ดำเนินการจัดประกวดตราสัญลักษณ์ของงาน ส่วนกำหนดเขตเวลาของการเฉลิมฉลอง ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ตลอดทั้งปี

จึงคาดหวังว่า โครงการอนุรักษ์สวนและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในเมือง น่าจะมีโอกาสเกิดขึ้นในช่วงมหามงคลสำคัญครั้งนี้เช่นกัน

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

พระราชประวัติ “สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี” ที่เชิดมาสดุดีในวันนี้เป็นพระบรมเชษฐภคินี สมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นพระธิดาองค์ที่ ๑ ในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ผู้เป็นต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ ประสูติแต่พระอัครชายา พระนามเดิมว่า หยก หรือ ดาวเรือง ซึ่งวันเดือนปี ประสูติยังไม่ปรากฏหลักฐาน

ในหนังสือ “อภินิหารบรรพบุรุษ” และเรื่อง “ปฐมวงศ์และพระราชพงศาวดารย่อ” ซึ่งคัดจากสมุดบันทึก ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ได้กล่าวพระราชประวัติในเบื้องต้นว่า

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี นั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยวัฒนา ทรงกระทำวิวาหมงคลกับพระภักศา มีนามว่า เสม เป็นที่พระอินทรรักษา เจ้ากรมพระตำรวจในพระราชวังบวร ครั้นกรมพระราชวังบวร เจ้าฟ้าธิเบศร์ กรมขุนเสนานิพัทธ์ พระราชโอรสพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระอินทรรักษาเป็นบุตรพระยากลาโหมราชเสนา ในกรมพระราชวังเจ้าฟ้าเพชร... มีพระบุตรกับพระอินทรรักษา... ชาย ๓ หญิง ๑ รวม ๔ พระอินทรรักษาสิ้นชีพเสียแต่ครั้งกรุงเก่ายังปกติดูอยู่นั้น พระบุตรชายที่ ๑ ของพระที่นั่งเธอพระองค์ใหญ่ นั้นพระนามว่า ทองอิน คือ กรมพระราชวังหลังในกรุงเทพฯ ที่ ๑ พระบุตรชายที่ ๒ พระนามว่า บุญเมือง คือ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์ดินทร์ พระบุตรชายที่ ๓ พระนามว่า

ทองจีน คือ เจ้าฟ้า กรมหลวงนรินทรณ์เรศร์ พระบุตรหญิงที่ ๔ พระนามว่า เจ้าฟ้าทองคำ ได้เทียบที่จะเป็นเจ้าฟ้า กรมขุนเทพนารี”

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดีกับพระโอรสและพระธิดา เสด็จไปประทับสถานที่แห่งใด ไม่ปรากฏหลักฐาน ครั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกู้กรุงศรีอยุธยาที่เสียแก่ข้าศึกกลับคืนมาได้ และทรงย้ายราชธานีลงมาตั้งกรุงธนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้นเอง ปรากฏเป็นพระเจ้ายอดฟ้าเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเข้ามารับราชการ ตั้งนิวาสสถานอยู่เหนือวัดบางว่าใหญ่ คือ วัดระฆังโฆสิตาราม ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสुดำรักษ์กับพระภักดาพร้อมทั้งพระโอรสและพระธิดาก็ตามเสด็จเข้ามาตั้งนิวาสสถานบ้านเรือนโรงแพอยู่ ณ ตำบลกุฎีจีน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งพระวิหารและหอไตรหรือหอพระไตรปิฎก วัดกัลยาณมิตร ปากคลองบางกอกใหญ่ ส่วนแพนั้นลงอยู่ในคลอง ตรงวัดโมลีโลกข่างใต้

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี ได้เสด็จมาประทับอยู่กรุงธนบุรี ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงบันทึกไว้ในเรื่อง “ปฐมวงศ์และพงศาวดารย่อ” ว่า

“เสด็จมาประทับตั้งอยู่ที่ตำบลสวนมังคุด... แต่เวลานั้นเรียกว่าบ้านปูน... กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี ได้ถวายพระโอรสพระธิดาทำราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในในแผ่นดินกรุงธนบุรี”

เรื่องที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี ตามหลักฐานที่อ้างนั้นต่อมาได้มีผู้พยายามค้นคว้าหาหลักฐานขยายความให้รายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้ กับพระโอรสและพระธิดาไว้ในหนังสือชื่อ “ราชสกุลอิศรางกูร” เป็นตอนๆ ดังนี้ คือ

ตอนหนึ่งมีว่า

“...ตำบลบ้านปูน ตำบลสวนมังคุด และตำบลสวนลิ้นจี่ ทั้ง ๓ ตำบลนี้ เรียกว่าตำบลบ้านปูนอย่างเดียว และว่าสวนมังคุดและสวนลิ้นจี่นั้น กรมพระยาเทพสุดาวดีเป็นผู้ทรงสร้าง

ตำบลสวนมังคุดนั้น ได้พบหลักฐานกล่าวว่า อยู่เหนือวัดบางว่าใหญ่ คือ วัดระฆังโฆสิตาราม”

อีกตอนหนึ่งว่า

“ต่อจากสวนลิ้นจี่ริมคลองบางกอกน้อยลงมาตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงวัดระฆังโฆสิตาราม จะมีตำบลบ้านอะไรอีกบ้างนั้นไม่ทราบ อาจเป็นตำบลเดียวกันตลอดหรือแยกกันแล้วเป็น ๓ ตำบล ดังกล่าวมาแล้ว”

และอีกตอนหนึ่งมีว่า

“วังบ้านปูนเป็นวังของพระองค์เจ้าขุนเณร ซึ่งร่วมพระบิดากับกรมพระราชวังหลัง (กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์พระนามเดิม ทองอิน)... หนังสือ ๑๐๐ ปี ของสุนทรภู่กล่าวว่า วังบ้านปูนอยู่เหนือวัดบางว่าใหญ่ แต่อยู่ใต้วังของ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรณ์เรศร์ คือ วังสวนมั่งคุด ยังมีทางเดินเรียกว่าตรอกเจ้าขุนเณร และตรอกนี้ น่าจะเป็นหน้าวัง (ตรอกจากวัดระฆังโฆสิตาราม ออกถนนพราหมณ์ผ่านเข้าในศิริราชพยาบาล ทะลุ ออกสถานีรถไฟสายใต้)

เมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว (หนังสือเรื่องนี้ พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘) พื้นที่ด้านใต้ วังของเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรณ์เรศร์ เป็นลานตากผ้าย้อมลูกมะเกลือ บัดนี้เป็นโรงเรียนสุภัทราจะ ผิดหรือถูกก็ตาม สันนิษฐานว่าเป็นวังบ้านปูนแต่เดิม

วังสวนลั่นจี่ ที่เป็นวังกรมพระราชวังหลัง (ทองอิน) หนังสือที่อ้างมาข้างต้นกล่าวว่า บางที จะสร้างตรงนิเวศน์เดิม ครั้งรับราชการอยู่ในสมัยกรุงธนบุรี คือ เวลานั้นพระชนนีประทับอยู่วังสวนมั่งคุด จะประทานสวนลั่นจี่ให้ โดยที่เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ (คือ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข - ทองอิน)

เรื่องของนิเวศน์สถานของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี เมื่อเสด็จมาประทับ ณ กรุงธนบุรี พร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดา จากหลักฐานต่าง ๆ ค่อนข้างจะสับสนเพราะมีชื่อวัง เกิดขึ้นหลายวังตั้งแต่เหนือวัดระฆังโฆสิตารามขึ้นมาถึงสถานีรถไฟสายใต้ ปากคลองบางกอกน้อย และ ผู้มาประทับยังวังต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปตามพระอิสริยยศ เจ้านายที่อยู่บางพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ แต่ ก็มีประโยชน์ที่ทำให้เห็นพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวนี้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงโดยลำดับมาเป็นอย่างไร

แต่เพื่อตัดปัญหาเกี่ยวกับวังอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี ในสมัยกรุงธนบุรีอยู่ตรงไหนแน่ จึงขอเชิญพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา- ดำรงราชานุภาพที่ทรงไว้ ในหนังสือชื่อ “ตำนานวังเก่า” หรือ “ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖” เกี่ยวกับ “วังสวนมั่งคุด” โดยเฉพาะว่า

“เดิมวังนี้เป็นพระราชนิเวศน์สถานของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี เมื่อครั้ง กรุงธนบุรีเป็นราชธานี ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี เสด็จเข้าไปประทับอยู่ในพระราชวังของหลวง ซึ่งประทาน พระนิเวศน์สถานที่ตำบลสวนมั่งคุด ให้เป็นวังเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรณ์เรศร์ ซึ่งเป็นพระโอรส พระองค์น้อยเสด็จประทับต่อมา เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรณ์เรศร์สิ้นพระชนม์แล้ว หม่อมเจ้า ในกรมอยู่ในวังนี้ต่อมาจนรัชกาลที่ ๓ แต่เห็นจะหมดสิ้นผู้สามารถจะปกครอง จึงปรากฏว่า เมื่อปีที่ ๖ ในรัชกาลที่ ๓ นั้น ที่วังสวนมั่งคุดทรุดโทรมมาก เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราชทรงซื้อ แล้วย้ายไปสร้างวัง

ใหม่ ณ ที่นั้นประทับได้ปีหนึ่งก็สิ้นพระชนม์ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ พระโอรสพระองค์ใหญ่ได้ครอบครองต่อมา ครั้นกรมหมื่นเทวานุรักษ์สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ แต่นั้นหม่อมเจ้าในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณุรักษ์ก็อยู่ต่อมา ยังมีกำแพงปรากฏอยู่มากเรียกกันว่า ‘วังกรมเทวา’ แต่หาได้มีเจ้านายพระองค์อื่นเสด็จไปประทับไม่”

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี และสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ได้ตามเสด็จเข้ามาอยู่ในพระบรมมหาราชวัง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดีมีตำหนักอยู่ข้างหลังพระมณฑปเขียว เรียกว่า พระตำหนักใหญ่หรือพระตำหนักเขียว เพราะทาสีเขียว ได้ว่าราชการเป็นใหญ่ทั่วไปแทบทุกอย่างและการวิเศษในพระคลังเงิน พระคลังทอง และสิ่งของต่างๆ ในพระราชวังชั้นใน ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ มีพระตำหนักอยู่เบื้องหน้าหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งวิมานนรียา เรียกว่า พระตำหนักแดง เพราะทาสีแดง ได้ทรงว่าราชการทรงกำกับเครื่องในโรงวิเสทต้นและการสดึง และการอื่น ๆ อีกเป็นหลายอย่าง

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ก่อนยุติเรื่องพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดีมีเรื่องเกี่ยวกับพระอิสริยยศศักดิ์ของพระองค์ ตำหนักเขียวของพระองค์เพิ่มเติมดังนี้

พระราชอิสริยยศศักดิ์ในหนังสือ “พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่องว่า “ประดิษฐานพระราชวงศ์” ว่า

“ทรงสถาปนาพระราชวงศ์ให้มียศอิสริยยศศักดิ์ ในราชตระกูล เป็นเจ้าฟ้า ๑๙ พระองค์...

และโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าที่นางเชอพระองค์ใหญ่ เป็นกรมพระเทพสุดาวดี ตั้งเจ้ากรมเป็นพระยา สมเด็จพระเจ้าที่นางเชอพระองค์น้อย เป็นกรมพระศรีสudarักษ์...”

เรื่องที่คัดเอามาเกี่ยวกับพระอิสริยยศศักดิ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระเจ้านางเชอทั้งสองพระองค์นั้น มีอิสริยยศศักดิ์เป็นสมเด็จ และทรงกรมเป็น “กรมพระ” ทั้งสองพระองค์แต่มีผิดแปลกตรงที่สมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี มีข้อความต่อไปว่า “ตั้งเจ้ากรมเป็นพระยา” แต่สมเด็จกรมพระศรีสudarักษ์ไม่มี และคงเป็นเหตุนี้ ในเวลาต่อมาจึงถวายออกพระนามสมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี เป็นกรมพระยาเทพสุดาวดี ทั้งสิ้น

เรื่องนี้ มีพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการใช้ “สมเด็จ” เป็นคำนำหน้าชื่อกรม และ “พระบาท” เป็นคำนำหน้าพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “๑๘๔ ขอให้สังเกต สมเด็จพระศรีสudarักษ์ เรียกเจ้าฟ้ากรมพระยาศรีสudarักษ์ แต่สมเด็จพระเทพสุดาวดี

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

พระประวัติ “สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์” ซึ่งอัญเชิญมาสดุดีในวันนี้ เป็นพระบรมเชษฐาภคินี สมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรุ้มกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี พระองค์ประสูติแต่พระชนนี “หยก” หรือ “ดาวเรือง” พระอัครชายาในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก วัน เดือน ปี ใดไม่ปรากฏหลักฐานมีพระนามเดิมว่า “แก้ว”

พระราชประวัติในหนังสือ “ปฐมวงศ์” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสเล่าพระประวัติเบื้องต้นของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้ไว้เป็นใจความว่า

เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ทรงได้พระภักดาเป็นบุตรที่ ๔ ของมหาเศรษฐีซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อวงศ์ลงมาแต่มหาเสนาบดี เมืองปากกิง แต่ครั้งแผ่นดินเจ้าปากกิงเม่งไท้เจ้ ซึ่งเป็นเจ้าปากกิงที่สุดในราชวงศ์หมิง ครั้นพระเจ้าปากกิงเม่งไท้เจ้เสียเมืองแก่พวกตาดแล้ว จึงหนีออกจากแผ่นดินจีนมาอยู่ในแผ่นดินญวนบ้าง แผ่นดินไทยบ้าง สืบสกุลต่อมาเป็นจีนอย่างเก่า ไม่ได้ไ้วทางเปี่ย

พระภักดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์นั้นมีพระนามว่า เจ้าขรรค์เงินมีพีหึงชื่อ ทานนวล ๑ ทานเอี้ยง ๑ มีพี่ชายชื่อ เจ้าขรรค์ทอง (ต้นสกุล งามรสุต) ๑ ได้ตั้งนิวาสถานอยู่ตำบลถนนตาล เป็นพานิชใหญ่ ชาวกรุงเก่าเรียกว่า เศรษฐีถนนตาล

เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่แตกทำลาย พระองค์มีพระโอรสสองพระธิดาหนึ่ง (คือเจ้าฟ้า

กรมหลวงเทพหริรักษ์ เจ้าฟ้ากรมขุนอนันคนารี และเจ้าฟ้าชายซึ่งสิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงเยาว์) ครั้นถึงปีกุน จ.ศ. ๑๑๒๙ (พ.ศ. ๒๓๑๐) พวกพม่าเข้าศึกเข้ารุกรานทำลายล้างกรุงศรีอยุธยาเสียได้ ชาวพระนครซึ่งมีครอบครัวสกุลต่าง ๆ พากันแตกแยกย้ายกระจัดกระจายหนีครั้งนั้น พระองค์ทรงพระครรภ์ได้สี่เดือนเศษแล้ว จึงพร้อมกันกับพระภักดาและพระธิดาตามเสด็จสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชออกไปอาศัยอยู่ด้วย ในนิเวศน์สถานเดิมของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ณ ตำบลอัมพวา ครั้นถึงวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๐ ก็ประสูติพระธิดา คือ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระนามเดิม บุญรอด

สมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จเข้าปฏิบัติราชการในกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมศรีสุตารักษ์กับพระภักดาและพระธิดา ตามเสด็จเข้ามาตั้งนิเวศน์สถานบ้านเรือนโรงแพอยู่ที่ตำบลกุฎีจีน สถานที่แห่งนั้นปัจจุบันเป็นที่ตั้งพระวิหารและหอไตรของวัดกัลยาณมิตร ส่วนแพนั้นลอยในคลองบางกอกใหญ่ ตรงวัดโมลีโลกขำไปข้างใต้

ส่วนกรมหลวงเทพหริรักษ์ซึ่งเป็นพระโอรสพระองค์ใหญ่ เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกยังทรงผนวชเป็นสามเณรอยู่ได้เสด็จตามพระอาจารย์ไปทางอื่น และได้ลาผนวชเสด็จกลับมาประทับอยู่ด้วยในภายหลัง

ต่อมา ในฤดูว้าวาวปลายปี จ.ศ. ๑๑๓๐ (พ.ศ. ๒๓๑๑) พระภักดาทรงได้ข่าวว่านายฤทธิผู้เป็นหลานชายได้พาภรรยาและบุตรหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาไปรับราชการอยู่กับเจ้าพระยา นครศรีธรรมราชมีความชอบ จนเมื่อเจ้าพระนครศรีธรรมราชตั้งตนเป็นกษัตริย์และทรงตั้งให้นายสิทธิเป็นกรมพระราชวังบวรหรือวังหน้าก็เกิดความไม่สบายใจ ยิ่งเมื่อได้ข่าวว่า พระเจ้าตากสินมหาราชจะยกกองทัพไปปราบพระเจ้านครศรีธรรมราช เกรงว่าจะเกิดภัยแก่ผู้เป็นหลาน จึงปรึกษาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมศรีสุตารักษ์ ตัดสินพระทัยมอบให้กรมหลวงเทพหริรักษ์ รักษาดูแลบ้านเรือนโรงแพว่าไพร่ส่วนสองพระองค์และพระธิดาพร้อมกับทาสสองสามคน ลอบลงเรือล่องไปยังนครศรีธรรมราช และได้พบหลานชายที่บ้านตำบลสามอู่ ซึ่งแจ้งให้เข้าใจถึงเหตุการณ์อันจะเกิดภายหลัง จนเกิดมีข่าวว่าทั้งสองพระองค์เสด็จไปพบกับนายฤทธินั้นก็เพื่อจะทรงยุยงให้นายฤทธิเป็นไส้ศึก

ทั้งสองพระองค์กับพระธิดาจึงรีบเสด็จกลับมายังกรุงธนบุรี ครั้นถึงพระเจ้าตากสินมหาราชก็โปรดให้ผู้รับสั่งมาหาซักถามข้อราชการ ได้เบี่ยงบ่ายให้การว่าเป็นเพราะความยากจน ก็นำสินค้ายาออกไปขายและได้ให้ชาวชาวบ้านถึงเหตุการณ์บ้านเมืองไปเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามสมควร ส่วนเรื่องไปพบกับหลานชายนั้นไม่ได้ให้การ

พระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้มีรับสั่งว่า เมื่อราชการรบกับพม่าสิ้นลงแล้ว จะยกกองทัพ

ไปตีนครศรีธรรมราช และจะให้พระภักดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์เป็นผู้นำทัพพระภักดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ไม่ปรารถนาที่จะไป ดังนั้นเมื่อใกล้เวลากองทัพกรุงธนบุรีจะยกออกไปปราบนครศรีธรรมราช ก็ออกข่าวว่าป่วยเป็นน่วยก่อนจะถึงเวลาเคลื่อนทัพ ด้วยเหตุนี้จึงมิได้ทำราชการเป็นตำแหน่งใดในแผ่นดินสมัยกรุงธนบุรีเลย พบกันกันอีกพบได้ เล่มสามมอจิริจึงได้ลงระพ
 ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ได้ประสูติพระโอรสอีก ๒ พระองค์ คือเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี (พระนามเดิม ต้น ต้นราชสกุล เทพหัสดิน) ประสูติปีชกาล จ.ศ. ๑๑๓๒ (พ.ศ. ๒๓๑๓) และเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณารักษ์ (พระนามเดิม เกศ ต้นราชสกุล อิศราณารักษ์) ประสูติปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๓๕ (พ.ศ. ๒๓๑๖) ต่อมาราวกลางแผ่นดินกรุงธนบุรี พระภักดาก็สิ้นพระชนม์

จึงเห็นพระภักดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ได้ประสูติพระโอรสอีก ๒ พระองค์ คือเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี (พระนามเดิม ต้น ต้นราชสกุล เทพหัสดิน) ประสูติปีชกาล จ.ศ. ๑๑๓๒ (พ.ศ. ๒๓๑๓) และเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณารักษ์ (พระนามเดิม เกศ ต้นราชสกุล อิศราณารักษ์) ประสูติปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๓๕ (พ.ศ. ๒๓๑๖) ต่อมาราวกลางแผ่นดินกรุงธนบุรี พระภักดาก็สิ้นพระชนม์

รับราชการ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ก็ตามเสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวังพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี พระบรมเชษฐาภคินี สมเด็จพระที่นั่งพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี มีพระตำหนักอยู่ข้างหลังพระมัทมณฑล เรียกว่าพระมหาตำหนักใหญ่ หรือ พระตำหนักเขียว ทรงว่าราชการทั่วไปแทบทุกอย่าง และที่ทรงจัดเป็นพิเศษก็คือ พระคลังเงินพระคลังทองสิ่งของต่างๆ ในพระราชวังชั้นใน
 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์นั้น มีพระตำหนักเพื่อประทับทำราชการชื่อพระตำหนักแดง อยู่ด้านหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีหน้าที่กำกับเครื่องใหญ่ ทรงปฏิบัติราชการในโรงวิเสสดัน (กับข้าวของหลวง) และการสดึง รวมทั้งการอื่น ๆ อีกหลายอย่าง
 ท่านผู้ฟังเรื่องของพระตำหนักอันเป็นที่ประทับในบริเวณพระบรมมหาราชวังของสมเด็จพระที่นั่งสองพระองค์นี้ เกิดมีปัญหาคือเกิดความสับสนกันมาก ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงหมายเหตุไว้ใน “ตำนานวังหน้า” ว่ามีผู้ทูลเรียนกับพ่อไปจิมจิมของพระมหากษัตริย์ “บางคนว่า ตำหนักแดงเป็นของสมเด็จพระที่นั่งพระองค์ใหญ่ (กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี) ตำหนักเขียวเป็นของสมเด็จพระที่นั่งพระองค์น้อย (กรมพระศรีสudarักษ์) ข้าพเจ้าสอบพบหนังสือเก่าเรียกตรงกันหลายฉบับ จึงอนุมัตินั้น ว่าอนุมัตินั้น หมายความว่า เชื่อตามที่กล่าวไว้ในหนังสือที่กล่าวมาแล้วนั้น คือ ตำหนักแดงเป็นของกรมพระศรีสudarักษ์ และกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี และตำหนักเขียวเป็นของกรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี และที่ต้องนำมากล่าวอีกครั้งหนึ่ง ก็เพื่อให้

เรื่องยุติลงตามนี้ ไม่ให้ยุ่งยากสืบต่อไป”

ปัจจุบันพระตำหนักแดง กรมศิลปากร นำมาสร้างไว้ด้านหลังพระที่นั่งศิวัชโมกพิมาน ในบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานพระนคร และได้ตกแต่งให้มั่นคงแข็งแรงสวยงามขึ้นกว่าแต่ก่อน

สิ่งอันเป็นพระอนุสรณ์

ทรงสร้างและบูรณะพระอารามสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ทรงพระราชศรัทธาสร้างและบูรณะพระอารามต่าง ๆ ไว้ ๓ แห่ง ซึ่งในเวลาต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงทั้งหมด หม่อมหลวง ประมุขมาศ อิศรางกูรฯ ได้กล่าวในหนังสือ “พระประวัติ ต้นราชสกุลวงศ์ที่สืบตรงจาก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์” ว่า

“๑) วัดหิรัญรูจี อยู่ริมคลองบางลำไยเก่า จังหวัดธนบุรี เดิมชื่อวัดน้อย เป็นวัดโบราณ ได้ทรงสร้างมาด้วยกันกับพระภักดา ครั้นเมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามใหม่ว่า วัดหิรัญรูจี ซึ่งหมายถึงพระนามของพระชนกเจ้านั้น

๒) วัดศรีสุदारาม อยู่ริมคลองบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี เดิมชื่อวัดชีผ้าขาว (แต่ท่านสุนทรภู่ว่าชื่อ วัดชีปะขาว) เป็นวัดโบราณเช่นกัน สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ได้ทรงสถาปนาใหม่ในรัชกาลที่ ๑ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดศรีสุदारาม

๓) วัดหงส์รัตนาราม อันเป็นวัดโบราณและแต่เดิมชื่อวัดเจ้าสัวหงส์ ครั้นแล้วมีประวัติกล่าวถึง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ดังต่อไปนี้

“...สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดหงส์อันเป็นวัดใกล้แพค้าขายที่จอดอยู่ในบริเวณนั้นไว้แต่เดิม ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ร่วมพระราชหฤทัยกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นบรมราชอนุชาอีกเล่า จึงได้พระราชทานนามวัดหงส์ว่า วัดหงส์รัตนาราม คำว่า รัตน แปลว่า แก้ว ก็หมายถึง พระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์นั่นเอง นามวัดนี้ย่อมเป็นเครื่องหมายสำคัญอันหนึ่งในพระองค์นี้...

พระอารามสำคัญอันเป็นพระอนุสรณ์ถึงพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาของ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ดังหลักฐานที่ได้อ้างแล้ว

แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นอนุสรณ์เครื่องระลึกถึงพระองค์ก็คือ ทรงมีพิพิธภัณฑ์เป็นเยี่ยมในทางปรุงอาหาร ดังเช่นที่ ม.ร.ว. นพแก้ว นวรัตน์ เขียนไว้เรื่อง “ณ ตำหนักแดง” ตอนหนึ่ง ว่า

“ตอนนี้มีเรื่องเกร็ดเล่าสืบกันมาอีกว่า การที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ (พระธิดาของ

สมเด็จพระเจ้าฟ้า พระศรีสุदारักษ์) ทรงห่วงเหินไม่ขึ้นเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระบรมราชสวามี) และไม่ยอมดูแลเครื่องต้นด้วยนั้น ถึงกับเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสวยอะไรไม่ได้อยู่พักหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ทรงมีพระหัตถ์เป็นเยี่ยมในทางปรุงอาหารทำกับข้าวนั่นเอง คนอื่นทำก็เห็นจะ “ไม่ถูกปาก” เรื่องนี้เห็นจะเป็นความจริงอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะพระมารดาคือสมเด็จพระศรีสุदारักษ์ได้ทรงทำราชการทรงกำกับเครื่องใหม่ในโรงวิเสสดันมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ก็ย่อมจะต้องถ่ายทอดความรู้ให้แก่พระธิดาอย่างสุดฝีมือ”

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสุदारักษ์ ได้เสด็จดำรงพระชนม์อยู่ยาวนานในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึง ๑๕ ปี ครั้นถึงปีมะแม จ.ศ. ๑๑๖๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒) ก็สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคชรา พระชนมายุ ๖๐ พรรษาเศษ และต่อมาอีกสามเดือนเศษ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี ก็สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคชราเช่นกัน พระชนมายุ ๗๐ พรรษาเศษ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระศพไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททั้งสองพระองค์ เพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล และได้ถวายพระเพลิงในเวลาต่อมาพร้อมกัน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
กับธรรมเนียมที่ทรงปฏิบัติ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับธรรมะที่ทรงปฏิบัติ (๑)

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย

รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษ

เรียบเรียง

พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ มีพระราชประสงค์ที่จะให้ข้าราชการในพระราชสำนักได้สดับพระธรรมเทศนาเป็นครั้งคราว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อาราธนา

- พระธรรมวราภรณ์ (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศฯ แสดงเรื่อง “หน้าที่”
- พระปัญญานันทมุนี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ แสดงเรื่อง “ชีวิตกับธรรมะ”
- พระธรรมปาโมกข์ (ธมฺมสาโร) วัดราชผาติการาม แสดงเรื่อง “พื้นฐานการกระทำดีและชั่ว”
- พระอุดมวิชาญาณเถร (ญาณสิทธิ) วัดมหาธาตุฯ แสดงเรื่อง “ปรีชาญาณและปฏิบัติ”
- สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยารามแสดงเรื่อง “ธรรมจริยา”

พ.ศ. ๒๕๐๙ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๐๙ ระหว่างทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกครั้งหนึ่ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม มาแสดงธรรมปาฐกถาในหลักฆราวาสธรรมเรื่อง ธรรมอันเป็นเหตุแห่งความเจริญยุค

- ❑ พระปัญญาอันหมื่น วัดชลประทานรังสฤษฎ์ แสดงเรื่อง “ชีวิตกับกรรม”
- ❑ พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร แสดงเรื่อง “ความอยากและความริษยา”
- ❑ พระกิตติวุฒโฒ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ แสดงเรื่อง “ดวงประทีปแห่งชีวิต”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม พระราชทานในงานพระราชพิธีฉลองพระชนมายุสมเด็จพระบรมราชชนนีฯ ครบ ๕ รอบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ อีกเล่มหนึ่ง สมเด็จพระบรมราชชนนีฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชทานวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๐ พระราชทานชื่อหนังสือว่า “ธรรมปาฐกถา”

พ.ศ. ๒๕๑๐ ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ นี้เอง ทรงมีพระราชปรารภว่านักเรียนนักศึกษา ตลอดถึงข้าราชการผู้ไปศึกษาต่อหรือไปรับราชการ ณ ต่างประเทศ ควรจะมีหนังสือแนะนำคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคู่มือสำหรับอ่านเพื่อให้เกิดความรู้เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติตนเอง และเพื่ออธิบายให้บรรดามิตรชาวต่างประเทศผู้ต้องการจะทราบเข้าใจได้ถึงหลักธรรมบางประการในพระพุทธศาสนาสอนเรื่อง “อริยสัจ ๔” แปลว่า สัจจะที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐให้รู้จักในเรื่อง

- (๑) **ทุกข์** เกิดแก่เจ็บตาย ความพลัดพราก ความปรารถนาความไม่สมหวัง
- (๒) **สมุทัย** เหตุที่ทำให้เกิด ทุกข์ ตัณหา ตัณณทะยานอยากของจิตใจ
- (๓) **นิโรธ** ความดับทุกข์ ดับตัณหา ดับความตัณณ ทะยาน
- (๔) **มรรค** หนทางปฏิบัติให้ความดับทุกข์ ทางมีองค์ ๘ คือ เห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรพยายามชอบ สติชอบ ตั้งใจชอบ (เลี้ยงชีพชอบ)

ไตรลักษณ์ อนิจจา ทุกข อนัตตา

พรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

นิพพาน คือความละตัณหาในทางโลกและทางธรรมทั้งหมด ปฏิบัติโดยไม่มี ตัณหาทั้งหมด คือการปฏิบัติถึงนิพพาน

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ก็ได้ทรงมีพระราชปรารภถึงปัญหาธรรมเกี่ยวแก่เรื่องวิธีปฏิบัติ ตนให้ถูกต้องทางธรรมะโดยลดความโลภ ความโกรธ ความหลงว่าจะพึงปฏิบัติได้อย่างไรสืบเนื่องไปถึงเรื่องกิเลสตัณหา พระราชทาน พระราชดำริเกี่ยวกับเรื่อง โลกสัจจะ สมมุติสัจจะ และปรมาตตสัจจะ เพื่อเรียบเรียงรวมเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน

ทรงเน้นเรื่องศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีอยู่เป็นเครื่องบำรุงรักษาโลกให้ดำรงอยู่ได้

การหัดใช้ความคิดตามเหตุผลที่ไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจของโลก โกรธ หลงเป็นทางเพิ่มพูนความรู้ในสิ่งจะ และเมื่อหัดคิดไปจนถึงปรมาตมสิ่งจะ เพียงถึง แก่ตาย ที่ทุก ๆ คนต้องประสบ ก็จะเป็นวิธีลดความโลภ โกรธ หลง ได้มาก ยิ่งได้คิดให้รู้ซึ่งถึงความดี ความชั่ว ถึงประโยชน์แก่ตนเอง แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

พ.ศ. ๒๕๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิตจัดรายการบริหารทางจิตเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ ทรงพระกรุณาโปรดให้อารามวาสีพระสาสนโสภณ (สุวฑฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ จัดดำเนินรายการ ทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ต้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๑ พระราชทานพระราชปราชญ์ว่าจิตใจมีความสำคัญ เพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทางและความเจริญความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ หากได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจจนถึงปลูกฝังเป็นนิสัย ในทางที่ถูกเพื่อประพฤติดตนให้เหมาะสมให้มีความเจริญในด้านการเรียน การทำงาน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร

ประโยชน์งานรับเด็ก

- ❑ ฝึกหัดให้เด็กมีความตั้งใจเพิ่มขึ้น (เสริมสร้างพลังทางใจ)
- ❑ ให้อารามวาสีพระสาสนโสภณ (สุวฑฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ จัดดำเนินรายการ ทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ต้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๑ พระราชทานพระราชปราชญ์ว่าจิตใจมีความสำคัญ เพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทางและความเจริญความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ หากได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจจนถึงปลูกฝังเป็นนิสัย ในทางที่ถูกเพื่อประพฤติดตนให้เหมาะสมให้มีความเจริญในด้านการเรียน การทำงาน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร
- ❑ ให้อารามวาสีพระสาสนโสภณ (สุวฑฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ จัดดำเนินรายการ ทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ต้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๑ พระราชทานพระราชปราชญ์ว่าจิตใจมีความสำคัญ เพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทางและความเจริญความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ หากได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจจนถึงปลูกฝังเป็นนิสัย ในทางที่ถูกเพื่อประพฤติดตนให้เหมาะสมให้มีความเจริญในด้านการเรียน การทำงาน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร

สำหรับผู้ใหญ่

- ❑ ฝึกหัดและเสริมสร้าง ให้มีความเข้มแข็ง ปฏิบัติงานดีขึ้น
- ❑ เมื่อพบอุปสรรค ก็ไม่เป็นผู้พ่ายแพ้แก่ชีวิต หรือ เมื่อดีใจก็ไม่ถึงกับสิ้นใจ
- ❑ สำหรับผู้มีจิตใจไม่ปกติอยู่กับที่ ก็จะสามารถระงับความฟุ้งซ่านนั้นได้
- ❑ ทำให้เกิดความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

หน้าหน้าที่ของตนเองเฉพาะในขณะที่ยังดำรงหน้าที่อยู่ ส่วนจิตใจเป็นหน้าที่ของทุกคนจะต้องบริหารอยู่ตลอดเวลาไปเมื่อบริหารจิตใจของตนให้ได้ดีก่อนแล้ว ก็อาจบริหารคนอื่นหรือกิจการทั้งปวงให้ได้ดีด้วย

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เรื่อง คีล ขึ้นเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ พระราชทานในวันพระราชสมภพ มีเนื้อหาข้อสรุปดังนี้ คีลจะมีหรือไม่มีในคนแต่ละคนตลอดถึงในหมู่คน ย่อมเกี่ยวแก่คีลเป็นข้อบัญญัติที่อำนวยการให้เกิดความปกติสุขตามภูมิชั้นของตนซึ่งตนพอจะปฏิบัติได้หรือไม่

บางคนแสดงความคิดเห็นว่า คีล นั้น เป็นแม่บทใหญ่แต่ละบุคคลจะต้องนำแม่บทนี้มา กำหนดให้เหมาะกับภาวะของคน แต่การกำหนดนี้จะถูกต้องกับวัตถุประสงค์ของคีล ต่อเมื่อกระทำ โดยปราศจากอคติ หรือความลำเอียงเข้ากับตัวเอง เพราะวัตถุประสงค์ของคีล คือไม่เบียดเบียนกัน และเป็นบันไดขั้นแรกของสมาธิ และปัญญา

คีล ๕ ไม่ได้เป็นข้อขัดขวางความเจริญของบุคคลหรือบ้านเมือง

พ.ศ. ๒๕๑๒ “อปัสเสนธรรม” ธรรมเหมือนพนักอิงของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณ วรเถระ) วัดเทพศิรินทราวาส

พ.ศ. ๒๕๑๓ ทรงอาราธนาพระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศ แสดงเรื่อง “อวิชชา” “สันโดษ”

พ.ศ. ๒๕๑๔ “ศาสนาสอนอะไร” พิมพ์สำหรับพระราชทานประชาชนในจังหวัดภาคใต้ผู้นับถือศาสนาอิสลาม และผู้ที่ประสงค์จะทราบทั่วไปโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงสมร ภูมิณรงค์ เลขาธิการจุฬาราชมนตรีเรียบเรียง

พ.ศ. ๒๕๑๘ กรรม อักโกสกสูตร ขันติ แสดงให้เห็นหลักธรรมและหลักปฏิบัติว่ามุ่งสอนให้ละกรรมชั่วทำกรรมดีในปัจจุบัน คนที่ทำกรรมดีนั้นก็อาจมีอุปสรรคเช่น ถูกนิทาว่าร้าย จึงจำต้องมีวิธีทำใจ ในเมื่อถูกนิทาว่าร้ายและจำต้องมีขันติ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์

พ.ศ. ๒๕๑๙ พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก โดยเฉพาะเมตตา เป็นเครื่องค้ำจุนโลกสามารถฝึกหัดและปฏิบัติได้ โดยไม่มีขอบเขตและสิ้นสุด ส่วนกรุณาเป็นเครื่องประกอบตามกำลังความสามารถของแต่ละบุคคล

พ.ศ. ๒๕๒๓ “หลักการทำสมาธิเบื้องต้น” ของสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างง่ายๆ สำหรับผู้ที่สนใจทั่วไป “ปัญญา” “นิรอรณและกัมมัฏฐานสำหรับแก้” เป็นแนวทางปฏิบัติทางจิตใจ โดยใช้ปัญญาสำหรับป้องกันแก้ “การหลงตัวลืมหัด” ซึ่งจะเป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข และประสบผลสำเร็จด้วยดี “ศาสนา และทศพิธราชธรรม” อันหมายถึง ธรรมสำหรับพระราชหรือนักปกครองได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตน

๑. ทาน	๖. ความเพียร
๒. คีล	๗. ความไม่โกรธ
๓. การสละ	๘. ความไม่เบียดเบียน
๔. ความตรง	๙. ความอดทน
๕. ความอ่อนโยน	๑๐. ความไม่ผิด

มุ่งเน้นเรื่อง สมาน ทำให้ปัญญาเจริญออกมา เมื่อ**ใช้ปัญญาพิจารณา**ให้ทราบตระหนัก
 แฉถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามความเป็นจริงเมื่อ**ใช้ปัญญา** ดังนี้จึงจะ**ไม่ปฏิบัติผิดทาง** ทั้งจะ**ไม่**
หลงตัว ลืมตัวการใช้ปัญญาจึงเท่ากับ**เป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจเกิดขึ้นจากความหลง**
 ถือเอาผิดดังกล่าว ความหลงที่เป็นนิรันดร์ของจิตที่พึงจะระงับได้ด้วยสมาน ยังมีความหลงที่สำคัญยิ่ง
 ขึ้นไปกว่าคือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาทไม่**ใช้ปัญญา** จะเป็น
 ผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควร**ใช้ปัญญากับสติรักษาจิตของตนไว้**ให้ดีเป็นนิรันดร์มิให้หลงไหล
 ไปในลาภยศ สรรเสริญ สุข จะใช้ลาภยศในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึง
 คราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดี และจิตใจให้มีความสงบ มีสุขได้อย่าง
 สม่าเสมอ

คนกับดอกไม้*

ต้นไม้มีมันก็คล้ายๆ คน ต้นบานขึ้นนี้ฉันไม่ได้ปลูกด้วยเมล็ด แต่ไปซื้อต้นเล็กๆ ที่เขา
 เพาะแล้วมาปลูกแต่มันก็งามและแข็งแรงดี เพราะอะไรหรือ เพราะคนที่เขาขายนั้นเขารู้จักเลือกเมล็ดที่ดี
 และดินที่เขาใช้เพาะก็ดีด้วย นอกจากนั้นเขายังรู้วิธีว่าจะเพาะอย่างไร ซึ่งฉันไม่สามารถทำได้เช่นเขา
 เมื่อฉันเอามาปลูก ฉันก็ต้องดูแลและใส่ปุ๋ยเสมอ เพราะดินที่นี้ไม่ดีต้องคอยรดน้ำพรวันดินบ่อยๆ
 ต้องเอาหญ้าและต้นไม้ที่ไม่ดีออกเด็ดดอกไม้ที่เสียทิ้ง คนเราก็เหมือนกัน ถ้ามีพันธุ์ดี เมื่อเป็นเด็กก็
 แข็งแรงฉลาด เมื่อพ่อแม่คอยสั่งสอนเด็ก เอาของเสียออกและหาปุ๋ยที่ดีใส่อยู่เสมอ เด็กคนนั้นก็จะเป็น
 คนที่เจริญและดีเหมือนกับต้นและดอกบานขึ้นเหล่านี้

“คนดีของฉันจะต้องเป็นคนไม่พุดบด ไม่สอพลอ ไม่อิจฉาริษยา ไม่คดโกง และไม่มี
 ความทะเยอทะยานอย่างบ้าๆ แต่พยายามทำหน้าที่ของตนให้ดี ในขอบเขตของศีลธรรม”

* จากหนังสือวรรณคดี ตุลาคม ๒๕๓๐

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับธรรมะที่ทรงปฏิบัติ (๒)

ศีล ไม่เป็นเครื่องถ่วงความเจริญและความก้าวหน้าของประเทศ

* ไม้ทอดจนหักค

หนทางที่จะนำไปสู่โพธิญาณ (นิพพาน)

ทรงเห็นว่า ศีลภาวธรรม และปฏิบัติตนให้เคร่งครัดในศีล ๕ ก็คงบรรลุพระโพธิญาณ
บางคน เห็นว่าต้องศึกษาพระอภิธรรมจึงจะสำเร็จ
ทรงเห็นว่า การที่จะศึกษาและปฏิบัติพระอภิธรรม กระทำได้เฉพาะผู้ที่ต้องการศึกษา
อย่างแตกฉานจนสามารถจดจำข้อปลีกย่อยละเอียดได้ ซึ่งอาจจะ
เป็นการเกินสติกำลังของคนที่ไม่ได้ศึกษา และปฏิบัติธรรมในขั้นต้นแล้ว
เลยท้อใจไม่ยอมศึกษาเลย

คุณลักษณะของผู้นำ

๑. ความตั้งใจจริง คิดจริง ทำจริง ตัดสินใจทันที
๒. มีทรัพย์ สำหรับจ่าย
๓. มีเกียรติสามารถขอสิทธิคอปเตอร์ เครื่องบิน ฯลฯ เพื่อเสด็จฯ ทรงเยี่ยมประชาชน

(เรื่องนี้ทรงขอความเห็นสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่เป็นที่เจ้าคุณสาสนโสภณ ถวายว่าข้อ ๓ นี้ ต้องเป็นผู้มีบารมีและสติ มิฉะนั้นก็เกิดการลืมหืม)

ปัญญา INTELLIGENCE

มีติดตัวมาตั้งแต่เกิดปัญญานี้ต้องใช้อยู่เสมอปัญญานี้จะคล่องขึ้นโดยใช้ความคิดตรึกตรอง (REASONING) ในสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ และเริ่มรู้ว่าอะไรดีไม่ดี จากพ่อ แม่ ครู อาจารย์ ผู้ที่มีปัญญาสูงก็จะเข้าใจได้เร็ว

ความรู้ที่แท้จริงในทางพระธรรมหรือในทางโลก ก็พิจารณาสิ่งต่างๆ โดยปัญญา ปัญญาที่ได้ใช้อยู่เสมอก็จะคล่องแคล่ว และคมขึ้น โดยความคิดตรึกตรอง ก็จะมีความรู้ เข้าใจอย่างแท้จริง

เมตตา สงสาร

กรุณา ช่วยเหลือเมื่อมีความสามารถ

การดับกิเลสตัณหา โลก โกรธ หลง สามารถลดได้โดยไม่ลำบากนัก

ส่วนหลงลืมตัวมีความอวดดีว่าตนเก่ง เกิดขึ้นจากความประมาทไม่ใช้ปัญญา จะต้องรู้จักใช้ปัญญากับตั้งสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดี มิให้หลงไปในลาภยศ สรรเสริญ สุข แต่จะใช้ลาภ ยศ ในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและเพิ่มพูนเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว สามารถรักษาความดีของจิตใจให้มีความสงบ มีสุข ได้อย่างสม่ำเสมอ

บริหารทางจิต

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานวิหิงยุ อ.ส. พระราชวังดุสิตจัดรายการบริหารทางจิตขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ ทรงเห็นว่า ถ้าเราสามารถบริหารจิตใจได้แล้ว ก็จะสามารถบริหารกิจการต่างๆ ได้ กิจการต่างๆ ภายนอก คนที่มีหน้าที่เท่า นั้นที่จะเป็นผู้ทำการบริหาร และบริหารส่วนที่เป็นหน้าที่ของตน ในขณะที่ดำรงหน้าที่อยู่เท่า นั้นพอเขาให้พ้นหน้าที่เราก็ไม่ต้องบริหารแล้วแต่จิตใจนั้นหน้าที่ของคนที่จะต้องบริหารอยู่ตลอดไป เมื่อบริหารจิตของตนได้ดีแล้วก็อาจจะบริหารอย่างอื่นหรือกิจกรรมทั้งปวงได้ดีด้วย

ทรงพระราชทานพระราชปราชญ์ว่า จิตใจมีความสำคัญ เพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทางความเจริญ ความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่างๆ พระพุทธศาสนา ก็ได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ ถ้าได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจ ก็จะเกิดผลดีมีความเจริญในทุกๆ ด้าน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่างๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร

ประโยชน์สำหรับเด็ก

- ❑ ฝึกหัดให้เด็กมีความตั้งใจเพิ่มขึ้น (เสริมสร้างพลังทางใจ)
- ❑ ให้อ่านและใช้ความคิด (เสริมสร้างพลังทางปัญญา)
- ❑ ให้อ่านสวดมนต์ไหว้พระ ระลึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์
- ❑ ให้เป็นสภาระที่พึ่ง
- ❑ ให้อ่านและเมตตา รู้จักขอพรพระให้เป็นเด็กดี คนดี ประพฤติดี

สำหรับผู้ใหญ่

- ❑ ฝึกหัดและเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็ง ปฏิบัติงานดีขึ้น เมื่อพบอุปสรรคก็ไม่ใช่ผู้พ่ายแพ้แก่ชีวิตหรือเมื่อดีใจก็ไม่ถึงกับสิ้นใจ
- ❑ สำหรับผู้ที่มีจิตใจไม่ปกติอยู่กับที่ก็จะสามารถรับความพองพองนั้นได้
- ❑ ทำให้เกิดความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

นอกจากนั้นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงนำคำสอนที่ลึกซึ้งในพุทธศาสนาเรื่องอนัตตาและอิตถา มาทางอธิบายให้เข้าใจง่ายและประยุกต์ใช้ในชีวิตการทำงานด้วยทรงอธิบายเรื่อง **อนัตตาและอิตถา**

อนัตตา

คือความไม่มีตน บังคับไม่ได้ เช่นบังคับให้เกิดเป็นผู้หญิงผู้ชายไม่ได้ ให้สวยหรือไม่สวยไม่ได้ บังคับให้สูงต่ำดำขาวให้ฉลาดไม่ได้ ให้เกิดมาเป็นผู้ปกครองมั่งมีหรือจน หรือเกิดมาร่างกายครบถ้วนบริบูรณ์เหล่านั้นล้วนเลือกไม่ได้ เกิดมาแล้วต้องแก่ชราเหี่ยวแห้งเหี่ยวเหี่ยว สิ่งเหล่านั้นล้วนบังคับไม่ได้ทั้งสิ้น

ส่วนอิตถา

คือ ตัวตนของเรา ซึ่งเป็นส่วนที่บังคับได้ คนเราต้องรู้จักบังคับตนเอง ถ้าปล่อยตามบุญตามกรรม ก็ไม่เจริญ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระราชดำริในเรื่อง อิตถา ว่าจำเป็นต้องยอมรับว่ามีอิตถามีตัวเราของเรา เพราะเป็นความจริงในทางโลก (โลกสัจจะ) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ทรงเห็นว่าเรื่องไม่มีตัวเราของเรานั้นเป็นธรรมะชั้นสูงที่จะสอนได้ แต่ผู้ที่ “ปฏิบัติจริง และมีความคิดที่สูง และปัญญา (ความฉลาด) ที่จะแลเห็นได้”

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอธิบายให้เข้าใจความแตกต่างระหว่างอนัตตาและอิตถา และสามารถนำความรู้ความเข้าใจมาปฏิบัติแก้ปัญญาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ในการเรียนในการทำงานสำหรับการทำงานทรงอธิบายว่า เมื่อคนเราจบการศึกษาเข้าทำงาน อยากให้ผู้บังคับบัญชารักเราย่อมบังคับให้ผู้อื่นรักเราไม่ได้ แต่เราสามารถควบคุมตัวเราให้ทำความดีได้ การที่ผู้บังคับบัญชาจะ

รักหรือไม่ขึ้นอยู่กับที่การปฏิบัติตนของเราเอง

สมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ ทรงอธิบายว่าทุกคนจำต้องมีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ เช่น รับผิดชอบต่อการทำงาน ต่อครอบครัว จึงต้องประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีที่ถูก โดยสมควรและเหมาะสม ปราศจากกิเลส ตัณหา คือ โลก โกรธ หลง มิใช่มุ่งสู่นิพพานแล้วละในทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนเองยังต้องมีความรับผิดชอบอยู่ในโลกนี้

ทรงเปรียบเทียบว่า เพราะเมื่อทรงปฏิบัติภารกิจก็ทรงเหนื่อย ด้วยทรงพระเจริญพระชนมายุ มากแล้วก็ต้องทรงพักผ่อนในห้องที่สามารถปรับอุณหภูมิได้มีที่บรรทมสะดวกสบายพอสมควร ยังไม่ปฏิบัติเช่นเดียวกับพระได้ เป็นต้น

พระกระยาหาร เสวยให้พอกับความต้องการของร่างกาย

ทรงปฏิบัติพระองค์เองโดยปราศจาก โลก โกรธ หลง จนเป็น “ธรรมดา” หรือ “ธรรมชาติ”

มองเตสกีเออ พ.ศ. ๒๒๓๒-๒๒๙๘ ค.ศ. ๑๖๘๙-๑๗๕๕

“ถ้าเราเพียงแต่อยากมีความสุข เราก็คงหาได้ในไม่ช้านัก แต่เราอยากจะเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นก็ออกจะยาก เพราะเราไปเชื่อว่าคนอื่น ๆ นั้นเป็นสุขยิ่งกว่าที่เขาเป็นจริงๆ”

เดโมคริต

“เป็นการเสียแรงเปล่าๆ ที่พยายามจะให้ผู้ที่คิดว่าตนเป็นคนฉลาดมากกลับมาเป็นผู้ที่มีเหตุผลได้”

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญมากที่ทรงศึกษาและจากพระประสบการณ์ของพระองค์ท่านเองคือเรื่อง

“จักรวาลชีวิต”...

สมเด็จพระฯ ทรงแบ่งระยะชีวิตของคนเราออกเป็น ๓ ระยะ

ระยะที่หนึ่ง คือ แรกเกิด ทุกคนเกิดมาแต่ตัวเท่ากันหมด

ระยะที่สอง คือ เป็นระยะขั้นสมมติ มีสมมติต่างๆ เช่น ชื่อนั้น ชื่อนี้ ยศฐานบรรดาศักดิ์ อย่างนั้นอย่างนี้เกิดตามมาเป็นของสมมติขึ้นตามกำหนดระยะเวลาของการดำรงตำแหน่งนั้นๆ

ระยะที่สาม คือ ขั้นระลึกรถึงความจริงได้ว่า ชีวิตที่แท้จริงเป็นอย่างไร ไม่หลงใหล ติด หรือ

ยึดถือในสมมติต่างๆ แต่กลับรู้จักใช้ลาภยศหรือสิ่งสมมตินั้นๆ ช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ คนเรามักติดที่ จังหวะขั้นที่สอง คือ เรื่องสมมติทำให้เกิดปัญหา อันเนื่องมาจากการยึดมั่นถือมั่นในสมมติขั้นที่สอง ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติในขั้นที่สามได้

อวิชา

บัดนี้ความรู้วิชาการต่างๆ ในโลกเจริญขึ้นมาก มนุษย์เราสามารถสร้างพาหนะนำตนไป ถึงดวงจันทร์ได้ (เมื่อศกที่แล้ว พ.ศ. ๒๕๑๒) วิชาเหล่านี้เป็นวิชาทางโลกหรือวิชาภายนอก ส่วนวิชา ภายในหรือวิชาคือความรู้สัจจะ (ความจริง) ภายในตนเองจะยังบกพร่องอยู่ทั่วๆ ไป จึงปรากฏว่า คนโดยมากแม้มีความรู้ทางศิลปวิทยาการต่างๆ มากแต่ก็ขาดความรู้ในตนเอง ดังจะเรียกว่ายังมีวิชา ที่แปลตามศัพท์ว่า “ความไม่รู้”

“อวิชา” ที่แปลว่าไม่รู้นี้ มิได้หมายความว่าไม่รู้อะไรเลย เหมือนอย่างก้อนดิน ก้อนหิน แต่หมายถึงรู้อะไร เหมือนกัน แต่รู้ผิดจากความจริง หรือรู้ไม่จริง ก็เท่ากับไม่รู้

ความไม่รู้จริง เมื่อกล่าวโดยทั่วไปความรู้ที่ทุกๆ คนมีอยู่ย่อมมีปริมาณจำกัด ส่วนที่ยัง ไม่รู้มีมากกว่านั้น เช่น วิชาทางโลกมีอยู่มากมาย ทั้งเพิ่มขึ้นและแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่ขึ้นเสมอ แต่ คนหนึ่งๆ อาจเรียนให้รู้ได้เพียงส่วนหนึ่งๆ เท่านั้น บางคนแสดงว่ายิ่งเรียนมากก็ยิ่งรู้สึกว่าตนเองยิ่งง่ ายยิ่งไม่รู้

นอกจากนี้ความวางตนคล้ายกับเสมอกัน ขาดการระในผู้ใหญ่ เช่น บุตรธิดาขาดการวะ และความเชื่อฟังในมารดาบิดา ถือว่าสมัยนี้ต้องเป็นอิสระในการทำตามความคิดเห็นของตนเอง มารดาบิดามีความเห็นของตนได้ บุตรธิดาก็มีได้เหมือนกัน บางทีกลับเห็นว่ามารดาบิดามีความคิดเห็น ไม่ทันสมัย เป็นอวิชาอย่างหนึ่งที่พึงระมัดระวังให้มาก

การแสดงออกในทางที่ผิด เช่นการทำอะไรให้เป็นข่าวขึ้นในทางที่ผิดต่างๆ บางทีก็ทำ เฉพาะตนผู้เดียว บางทีก็ชักชวนกันทำเป็นหมู่เป็นคณะ เช่น ชักชวนกันยกพวกไปตีกันทำร้ายกัน ทั้งที่ รู้ว่าเป็นการกระทำที่ผิด แต่ก็ทำด้วยต้องการจะแสดงว่าเก่งกล้าสามารถ จัดว่าเป็นอวิชาอีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นความเห็นและการกระทำที่ผิด แม้ว่าใครที่ทำอย่างนั้นจะแย้งแต่เมื่อความล้าสมัยผิดชอบ ที่แม่ที่เรียกว่าสามัญสำนึกเกิดขึ้นเมื่อใด จะมีความสำนึกผิดขึ้นได้เอง

ความไม่รู้จักตนเอง คือความไม่รู้จักตนเองโดยฐานะต่างๆ เกี่ยวแก่ความรู้ความสามารถ และตำแหน่งหน้าที่อันควรแก่ตน เป็นต้น เป็นเหตุให้ชนชายจะได้ฐานะที่สูงกว่าที่ตนควรจะได้ หรือ น้อยใจในเมื่อไม่ได้ฐานะที่คิดเอาเองว่าตนควรจะได้

ความต้องการสมภาพในทางที่ผิด สมภาพคือความเสมอกัน ต้องการให้ทุกๆ คนเสมอกันไปหมด ไม่มีผู้ใหญ่ผู้น้อยในฐานะต่างๆ ข้อนี้เป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องทำลายตนเอง

ความริษยาในความทำดีและในผลดีของผู้อื่น เมื่อเห็นผู้อื่นทำความดี หรือเห็นเขาได้รับผลดีที่เกิดจากความดี ก็เกิดความริษยา พุดติเตียนหรือทำการขัดขวางตัดรอนเป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง

ความเมาต่างๆ อันความเมาทั้งที่เป็นความเมาเหล้า และเมาเพราะเหตุต่างๆ มีความยกย่องเป็นต้น เป็นอวิชชาทุกชนิด เพราะเมื่อเมาแล้วก็ทำให้ขาดปัญญาที่จะรู้สัจจะในสิ่งทั้งหลาย เมาเหล้าเรียกว่าเป็นเมาทางกาย สร้างเมอาจจะเร็วกว่าเมาใจ คือเมาในรูป เสียง กลิ่น รส จะไม่รู้เหตุผลตามที่เป็นจริง ไม่มีใครจะพูดตักเตือนในขณะที่เมาได้ จะพูดกันให้เกิดความเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อสร้างเมาแล้ว

ความหลง คือความขาดปัญญาในลักษณะต่างๆ จนถึงความถือเอาทางผิดด้วยความเข้าใจผิด และความมุ่งงมงายไม่พบทางออกเหมือนอย่างคนหลงทาง คนเราผลอสติผลอปัญญาเมื่อใด ความหลงก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น คนที่ถูกหลอกหลวงได้เพราะไปเชื่อในคำหลอกหลวง เรียกว่าเป็นคนหลงอย่างหนึ่ง คือหลงเชื่อสิ่งที่หลอกหลวง มิใช่มีแต่คนภายนอก แต่เป็นความคิดเห็นหรือใจของตนเองก็มี จึงไม่ควรด่วนเชื่อใคร หรือแม้ใจตนเองทันที

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติพระองค์เองโดยไม่หลง ไม่ติดในสมมติ แทนที่จะทรงใช้ชีวิตอย่างคนอื่น ๆ ตามประสาผู้สูงอายุทั่วไป กลับเสด็จไปทรงช่วยเหลือประชาชนตามที่ทุรกันดารไกลๆ ทรงยึดเอาความประหยัดเป็นรากฐานของการดำรงชีวิต ทรงเป็นตัวอย่างของพระราชโอรส พระราชธิดา ที่ทรงมีพระเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

อักษกสูตร

ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเวฬุวันอยู่ในเขตพระนครราชคฤห์ มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่ออักษก ได้ทราบข่าวพราหมณ์ภารทวาชโคตรได้ไปบวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระพุทธเจ้าก็โกรธ ชัดใจ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วด่าบริภาษพระพุทธเจ้าด้วยวาจาอันหยาบคาย มีโทษของสุภาพชน

เมื่ออักษกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าพราหมณ์ท่านมีญาติมิตรมาเยี่ยมบ้างไหม พราหมณ์ได้ทูลตอบว่ามีมาเป็นครั้งคราว พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถามต่อไปว่าพราหมณ์เมื่อมีญาติมิตรมาหา ท่านเคยจัดของบริโภคน้ำดื่มต้อนรับแขกของท่านบ้างหรือไม่ พราหมณ์ทูลตอบว่า ข้าพระองค์ได้จัดของบริโภคน้ำดื่มต้อนรับญาติมิตรในบางครั้ง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าพราหมณ์ ถ้าญาติมิตรผู้เป็นแขกเหล่านั้นไม่รับ ของบริโภคน้ำดื่ม

ของดีเหล่านั้นจะเป็นของใคร พรหมณ์ได้ทูลตอบว่าของต่าง ๆ เหล่านั้นก็จะเป็นของข้าพระองค์

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า พรหมณ์ข้อนี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน เราไม่รับการด่าว่าของท่าน ฉะนั้นการด่าว่าก็กลับไปเป็นของท่านผู้เดียว ผู้ใดด่าโกรธตอบบุคคลผู้ด่าผู้นั้นเราว่าบริโภคร่วมกัน เรา นั้นไม่บริโภคร่วม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบไปว่า **ผู้ไม่โกรธ ฝึกฝนตน แล้วมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ บุคคลที่ไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้โดยยากผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้วมีสติสงบเสียได้ ผู้นั้นชื่อว่าปฏิบัติประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายคือ แก่ตนและผู้อื่น**

ในบางครั้งคนทำกรรมดีนั้นก็อาจมีอุปสรรค เช่น **ถูกนิทหาว่าร้าย** จึงจำต้องมีวิธีทำใจใน เมื่อถูกนิทหาว่าร้าย และจำต้องมีขันติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์

ความอดทนเป็นธรรม สำหรับทุกคนตั้งแต่เด็กถึงแก่ ผู้มีความอดทนขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ฉลาด รู้จักระบยับยัง ควบคุมความนึกคิด จะทำอะไรก็ เป็นไปด้วยความรอบคอบชอบด้วยเหตุผล ไม่ถือเอาความคิดของตนเป็นประมาณ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
สมเด็จพระเจ้าฟ้าพันกปราชญ์และนักพัฒนาของชาวไทย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าฟ้านักปราชญ์และนักพัฒนาของชาวไทย

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

บรรดามนุษยชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวไทยเป็นชาติที่โชคดีที่สุดเพราะมีพระมหากษัตริย์ทรงพระเมตตาเกื้อกูล สอดส่องบำบัดความทุกข์ยาก ทรงแก้ไขและมุ่งพัฒนาให้ประชาชนก้าวไปสู่ความอยู่ดีกินดี โดยเฉพาะสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระมิ่งขวัญพระองค์หนึ่งแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ชาวไทยต่างเทิดทูนไว้ด้วยความจงรัก รักดี พระองค์ทรงทำนุบำรุงชาติและประชาชนอย่างต่อเนื่องยาวนาน นับตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ตรียบทรงเจริญพระชนมายุ ๔ รอบ ใน พ.ศ. ๒๕๔๖ นี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระอัธยาศัยงาม มีพระอารมณ์ขัน สุขุม ทรงยิ้มง่าย โปรดความร่าเริง ไม่ถือพระองค์ ผู้ที่ได้อยู่ใกล้มีแต่ความสบายใจ

พระปรีชาสามารถในการศึกษาสูงทรงสำเร็จปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมอันดับ ๑ และเหรียญทองรางวัลคะแนนยอดเยี่ยม สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกจากมหาวิทยาลัยศิลปากร อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี-สันสกฤต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และการศึกษาดุซงึ่บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาสาตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทรงศึกษาภาควิชาพิเศษ อบรมด้านภาพถ่ายดาวเทียม ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย

(เอไอที) อบรมด้านการจัดข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ ทรงรับทุนวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ ได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเยี่ยมประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติได้น้อมเกล้าฯ ถวายเหรียญทองคำ ในฐานะ นักวิจัยดีเด่นด้วย

วิชาที่ทรงศึกษานั้น “ทั้งหนักและยาก” ชาวไทยทั้งหลายจึงต่างสรรเสริญและชื่นชมในพระอัจฉริยภาพของพระองค์ว่าเป็น “สมเด็จพระเจ้าฟ้านักการศึกษา”

ตลอดเวลาแห่งการศึกษา ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลักที่สม่ำเสมอมีชาติคือ ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

กล่าวได้ว่า งานสงเคราะห์ประชาชน และการศึกษาของพระองค์เป็นงานที่ทรงดำเนินไปคู่กัน และยิ่งประจักษ์ในกาลต่อมาชัดเจนว่า การศึกษาแต่ละวิชาการ ทรงมีเป้าหมายจะนำมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่อกุลการสงเคราะห์ประชาชนที่ยากไร้ และเพื่อแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองเป็นสำคัญ ทรงตระหนักว่า ความเจริญทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เจริญรวดเร็วทันใจมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่ชาติและประชาชนจะต้องก้าวตามให้ทัน เพื่อมิให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ลำหลังและเสียประโยชน์ โดยจะทรงทดลองศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เองให้ทุกคนเห็นอย่างถ่องแท้ก่อน แล้วจะทรงมอบหมายให้ผู้รับผิดชอบนำไปปฏิบัติ จากนั้น จะทรงติดตามผลอย่างใกล้ชิด

เมื่องานสโมสรสันนิบาต ณ ทำเนียบรัฐบาล เนื่องในการพระราชพิธีเฉลิมพระนามสถาปนาพระอิสริยยศ พ.ศ. ๒๕๒๐ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดพระราชทานพระราชดำรัสว่า **“การปฏิบัติราชการแผ่นดินนั้นเป็นภาระอันหนักที่ต้องอาศัยทั้งสติปัญญาและความรู้ ความสามารถอย่างพร้อมมูล ข้าพเจ้าจึงตั้งใจที่จะพากเพียรพยายามศึกษา และปฏิบัติต่อไปให้ดีที่สุด เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถเหมาะสมกับหน้าที่ ตามที่ทุกคนมุ่งหวัง”**

พระราชดำรัสนี้ประจวบพระราชปณิธานที่ทรงประกาศให้ชาวไทยทั้งประเทศรับรู้ถึงน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงมีต่อชาติและประชาชน แม้กาลเวลาจะล่วงผ่านไปนานเท่าใด ก็ยังได้เห็นว่าพระราชภาระของพระองค์กลับยิ่งมากขึ้นเป็นทวีคูณ ได้มีโครงการพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เกิดขึ้นหลายหลากลักษณะ กระจายครอบคลุมไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เป็นงานพัฒนาเพื่อความเจริญที่ยั่งยืน

สายพระเนตรแห่งการพัฒนาของพระองค์ยาวไกล ทรงสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ โดยเน้นที่เด็ก ทรงเห็นความสำคัญของคนตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ทรงกล่าวว่าสิ่งที่ทำให้คนมีคุณภาพ ไม่เป็นภาระของสังคม สามารถทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนในชาติได้คือการ

ปลูกฝังการศึกษาและสุขภาพอนามัยในเบื้องต้น ทรงจัดทำ “โครงการพระราชดำริเพื่อผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและพัฒนาสุขภาพอนามัย” เป็นโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ทั้งด้านโภชนาการ สุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพ ความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อม อันประกอบด้วยโครงการหลัก ๘ โครงการ ได้แก่ **โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา โครงการนักเรียนในพระราชานุเคราะห์ โครงการฝึกอาชีพ โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน โครงการส่งเสริมสหกรณ์ โครงการส่งเสริมโภชนาการและสุขภาพอนามัยแม่และเด็กในถิ่นทุรกันดาร**

แต่ละโครงการหลักทั้ง ๘ โครงการ กระจายไปสู่ท้องถิ่นปัญหา ทั้งใกล้และไกลขยายเป็นโครงการย่อยตามสภาพจริงอย่างกว้างขวาง ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นส่วนใหญ่ เช่น ด้านการศึกษา ทรงจัดซื้ออุปกรณ์การเรียน จัดทำสื่อ ทำหลักสูตรการสอน ค่าตอบแทนครูอาสาสมัครสอน จัดสร้างระบบประปาสำหรับน้ำดื่มในโรงเรียน ด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ จัดซื้อนมผง นมพาสเจอร์ไรส์ อาหารเสริมของเด็กเล็กตั้งแต่วัยเตาะแตะถึงเด็กโต จัดซื้อเวชภัณฑ์ยา สำหรับหน่วยแพทย์พระราชทาน ตลอดจนขอมือร่วมมือหน่วยราชการและภาคเอกชน ร่วมมือด้านการสอนวิชาชีพให้เยาวชนและชุมชน อบรมความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ และยังแผ่พระเมตตาออกไปสู่ประชาชนของประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ประเทศประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชาอีกด้วย

ผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาในท้องถิ่นต่างๆ จึงต่างจดจ่อรอคอยพระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือน ด้วยเสมือนดังได้น้ำทิพย์ประพรม ดังเช่นได้เห็นภาพการเสด็จฯ ไปตรวจและติดตามผลโครงการทั้งหลายในจังหวัดต่างๆ เดือนหนึ่งๆ หลายครั้งหลายแห่ง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรมของชาติ ทรงเป็นแบบอย่างให้ชาวไทยเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของชาติตนเสมอ ครั้งหนึ่ง มีพระมหากรุณาแก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พระราชทานตอบคำสัมภาษณ์ที่ถามว่า เวลาเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ ชาวต่างประเทศแสดงความสนใจในสิ่งใด ที่แสดงออกถึงประเทศไทยและความเป็นไทยมากที่สุด ได้พระราชทานคำตอบที่เสมือนจะสอนชาวไทยทุกคนไปด้วยว่า **“สิ่งที่ชาวต่างประเทศสนใจเรามากที่สุด คือ ความรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองของเราในแง่ต่างๆ เขาจะนับถือเรามาก ถ้าเราอธิบายศิลปวัฒนธรรมของเรา รู้เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของบ้านเมืองตน (ความเป็นไปในชาติ)”** จึงทรงปรารถนาจะให้คนไทยรู้สึกซึ่งในวัฒนธรรมของตนเองให้มาก จะได้ช่วยกันรักและหวงแหนชาติ **เพราะการรักษาวัฒนธรรม คือ การรักษาชาติ** พระองค์ คือ นักอนุรักษ์สิ่งที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติทุกสาขา เป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปะอย่างเชี่ยวชาญ ดังที่รัฐบาลได้เฉลิมพระเกียรติประกาศใน

วันคล้ายวันพระราชสมภพ วันที่ ๒ เมษายน ทุกปี เป็น **“วันอนุรักษ์มรดกไทย”** ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้นมา และในปีนี้ โครงการกรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มีมติอนุมัติเกล้าฯ เสด็จพระเกียรติคุณพระองค์ทรงเป็น **“วีดิษฐศิลปิน”** หมายความว่า ศิลปินที่ทรงพระปรีชาสามารถด้วยพระองค์เอง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงรักและผูกพันในผืนแผ่นดินลึกซึ่งมีพระราชประสงค์ให้คนไทยรู้จักและชื่นชมธรรมชาติในบ้านเมือง เพราะจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติ มีพระราชปณิธานในเรื่องลักษณะภูมิศาสตร์ของประเทศว่า **“เคยนึกอยากทำหนังสือเปรียบเทียบภาพภูมิศาสตร์ลักษณะต่างๆ เปรียบเทียบกับแผนที่ อธิบายกำเนิดของภูมิประเทศนั้นๆ อยากจะอธิบายต่อว่า ถ้ามีปรากฏการณ์เช่นนี้ขึ้น จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ดูของพวกนี้มากๆ แล้วจะรักหวงแหนบ้านเมือง อยากจะพัฒนาให้ดีขึ้น”** ต่อมา จึงทรงศึกษาการใช้ภาพถ่ายทางอากาศเพื่อศึกษาสภาพต่างๆ ของพื้นที่ อันได้แก่ ลักษณะทางสัณฐานและการใช้ที่ดิน

เพื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ประเทศอเมริกาปล่อย **ดาวเทียมแลนด์แซต** ดวงที่ ๑ ออกเก็บข้อมูลทรัพยากรที่ผิวโลกซึ่งมีความต่างกัน ทรงเล็งเห็นประโยชน์ในการนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาและการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาติในอนาคต ได้แก่ การวางแผนการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตร การจัดการป่าไม้ การบริหารแหล่งน้ำ การวางแผนพัฒนาด้านการประมง การวางแผนเพื่อบรรเทาอุทกภัยในพื้นที่ การสำรวจทางธรณีวิทยา การหาแหล่งแร่และน้ำมันปิโตรเลียมรวมทั้งการสำรวจแหล่งโบราณคดี ล้วนเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิชาภูมิศาสตร์ทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อทรงเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ จึงทรงเลือกศึกษาวิชาภูมิศาสตร์และแผนที่ โดยศึกษาจากพระยาศรีวิธานนิเทศ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมสำรวจของประเทศ และศึกษาต่อจากคณาจารย์ภาควิชาวิศวกรรมสำรวจ เรียนเรื่องการทำแผนที่ มีการปฏิบัติตั้งแต่การวัด การส่องกล้อง การคำนวณพื้นที่ การใช้ภาพถ่ายทางอากาศในการแผนที่และการแปลงภาพถ่าย

ทรงเข้ารับการอบรมด้านการจัดระบบข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System) ทรงศึกษาเรื่องการสำรวจด้วยระยะทางไกลโดยใช้ภาพถ่ายสัญญาณจากดาวเทียม (Remote Sensing) และวิจัยโครงการการศึกษาความถูกต้องของแผนที่การใช้ที่ดินจากภาพถ่ายดาวเทียมรายละเอียดสูงซึ่งจำแนกโดยคอมพิวเตอร์ โดยใช้พื้นที่จังหวัดนราธิวาสเป็นแหล่งทดลองงานวิจัย

จากนั้นจึงได้เริ่มโครงการทดสอบการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เพื่อพัฒนาการเกษตรในอำเภอพัฒนานิคมและอำเภอยะบะดา จังหวัดลพบุรี ทำให้พบว่าระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และข้อมูลดาวเทียม เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศ และทราบพื้นที่ที่

เหมาะสำหรับพืชแต่ละชนิด สามารถนำเทคโนโลยีนี้มาประยุกต์ให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาการเกษตรได้อย่างดี

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสนพระราชหฤทัยและติดตามความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีระบบสารสนเทศอันเป็นวิทยาการที่นำศาสตร์คอมพิวเตอร์ระดับสูง มาประยุกต์ใช้ร่วมด้วยอยู่เสมอ แม้เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ สหพันธรัฐเยอรมัน สาธารณรัฐประชาชนจีน และญี่ปุ่น จะเสด็จทรงเยี่ยมชมกิจกรรมการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและการทำแผนที่ พร้อมทั้งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้องอันได้แก่สารสนเทศ ภูมิศาสตร์ เสมอ

ด้วยพระปรีชาสามารถ พระวิริยะอุตสาหะ และความสนพระราชหฤทัยใฝ่รู้ในวิทยาการก้าวหน้าทุกสาขา ดังนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงทรงเป็น **“ปียชาติ”** และเฉลิมพระเกียรติ เป็น **“สมเด็จพระเจ้าฟ้านักปราชญ์และนักพัฒนาของชาวไทย”** โดยแท้

ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ในมหามงคลสมัยแห่งพระชนมายุทรงเจริญ ๔ รอบ ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ นี้ตลอดไป

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทอดพระเนตรหนังใหญ่

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

นับเป็นพระกรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แก่คณะผู้เชิดหนังใหญ่จากกรมศิลปากร ที่ได้มีโอกาสแสดงถวายทอดพระเนตร ในมงคลวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยม พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่บ้านซอยสวนพลู เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อค่ำวันอาทิตย์ที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๐

การเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยม พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่บ้านเป็นการส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในครั้งนี้ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้จัดการแสดงหนังใหญ่ เรื่อง รามเกียรติ์ ชุด คีกรวิรุญจำบัง ถวายทอดพระเนตร ซึ่งตัวหนังใหญ่เป็นของกรมศิลปากร และที่ขอยืมมาจาก หม่อมราชวงศ์ จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ คือ พระฤๅษี พระอิศวร และพระนารายณ์ โดยผู้เชิด ผู้บรรเลงดนตรี เป็นข้าราชการของกรมศิลปากร ภายหลังจากที่เสวยพระกระยาหารค่ำเสร็จแล้ว ก่อนที่จะเริ่มการแสดงหนังใหญ่ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ได้กราบบังคมทูลเกี่ยวกับเรื่องหนังใหญ่ ว่าไทยเราคงได้แบบอย่างการเล่นหนังใหญ่มาจากอินเดีย เพราะหนังใหญ่เป็นการเล่นบูชาเทพเจ้าและสรรเสริญกิตติคุณของพระเป็นเจ้าสามองค์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ดังเช่นในการแสดงตอนพากย์สามตระ ที่มีก็นำตัวหนังเทพเจ้าคือ พระอิศวร กับพระนารายณ์มาเชิด แต่ที่มิได้นำหนังตัวพระพรหมมาเชิด ก็เพราะยึดถือเป็นแบบอย่าง

เช่นนี้มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เพราะในลัทธิฮินดูนับถือพระอิศวรกับพระนารายณ์เพียงเท่านั้น
หนังเทพเจ้าพระอิศวรและพระนารายณ์เป็นหนังแผ่น คือตัวหนังทำทำแผ่นหนัง ตัวหนังใหญ่ แบ่งออกเป็น
ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๖ ชนิด คือ หนังเฝ้า หนังคนเฒ่า หนังง่า หนังเมือง หนังจับ และหนังเบ็ดเตล็ด

หนังเฝ้า เป็นหนังภาพเดี่ยว หน้าเลี้ยว หน้าเลี้ยว คือ หันด้านข้าง ทำทำหนังพนมมือ ถ้ามี
อาวุธเช่นกระบอง พระขรรค์ก็จะสอดแนบแขนกับลำตัว ใช้เชิดในตอนเช้าเฝ้า

หนังคนเฒ่า หรือหนังเดิน เป็นหนังภาพเดี่ยว หน้าเลี้ยว ทำทำเดิน ใช้เชิดใน ตอนเดิน หรือ
ตรวจพลยกทัพ

หนังง่า เป็นหนังภาพเดี่ยว หน้าเลี้ยว ทำทำเหาะ คือยกขาข้างใดข้างหนึ่ง คล้ายท่าโขน ใช้
ในตอนเหาะเหินเดินอากาศ ถ้าตัวหนังทำทำโค้งงอ เรียกว่าหนังโค้ง ถ้าทำท่า แผลงศรเรียกว่า หนังแผลง

หนังเมือง เป็นหนังที่เป็นภาพเดี่ยว หรือหลายตัวก็ได้ แต่ต้องมีภาพปราสาท ราชวังประกอบ
ด้วย ในกรณีที่พระรามประทับพลับพลา ก็เรียกว่าหนังพลับพลา อนึ่ง หนังเมืองนี้ยังมีชื่อเรียก
อีกอย่างหนึ่งว่าหนังปราสาท แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ หนังปราสาทพุด ใช้ในตอนนอกวาระการ และ
หนังปราสาทโลม ใช้ในตอนตัวในเรื่องเล่าโลมกันอยู่ในปราสาท

หนังจับ เป็นหนังใหญ่ที่มีตัวในเรื่องตั้งแต่ ๒ ตัวขึ้นไป ทำทำทางรบกัน หรือ จับกันอยู่

หนังเบ็ดเตล็ด เป็นตัวหนังใหญ่ชนิดอื่น ๆ ที่มีได้จัดอยู่ใน ๕ ประเภทดังที่กล่าวมาแล้ว
เช่น หนังวิรุญจำบังถูกข้ายเพชรล้อม ตอนที่พระรามแผลงศรเป็นข้ายเพชรล้อม รูปนิมิต ที่วิรุญจำบัง
ใช้ผ้าโพกศีรษะเสกให้เป็นรูปร่างเหมือนตนเองพร้อมทั้งม้านิลพายุ หนังเบ็ดเตล็ดชนิดอื่น ๆ ก็คือ
หนังราชรถ หนังลูกศร หนังต้นไม้

นอกจากนี้ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ยังได้กราบบังคมทูลเกี่ยวกับการพากย์สามตระ
เบิกหน้าพระก่อนการแสดงหนังใหญ่ว่า คำว่า “ตระ” นั้น จะมีที่มาอย่างไรท่านก็จงด้วยเกล้าฯ ขอถวาย
ให้อยู่ในพระราชวินิจฉัยต่อไป

ต่อจากนั้น พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ก็กราบทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ทอดพระเนตรการแสดงหนังใหญ่ เริ่มด้วยพลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์
ประธานการแสดงออกไปหน้าจอหนังใหญ่ทำการบูชาครูเบิกหน้าพระ ซึ่งมีหนังพระฤๅษี พระอิศวร
และพระนารายณ์ปักอยู่หน้าจอ วงปีพาทย์โหมโรง เริ่มด้วยเพลงสาธุการถึง เพลงเสมอ เมื่อพลตรี
หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ เชิญหนังพระฤๅษีเข้าโรงแล้ว นายเจริญ เวชเกษม ก็โห่ ๓ ลา ปีพาทย์ทำ
เพลงเชิด นายทองสุข ทองหลิม ออกมาเชิดหนังพระอิศวร นายอุดม อังคุธร เชิดหนังพระนารายณ์
ผู้พากย์คือ นายประพันธ์ สุนทรชาติ และนายปัญญา นิตยสุวรรณ์ ก็พากย์สามตระ เมื่อจบการพากย์

สามตระแล้ว นายทองสุข กับนายอุดมก็นำหนังพระอิศวรและพระนารายณ์เข้าโรง ต่อจากนั้นจึงเริ่มการแสดงหนังใหญ่ชุดศึกวิรุญจำบัง จับตั้งแต่พระราม พระลักษมณ์ เสด็จออกพลับพลา พร้อมด้วยไพร่พลวานร พอหนุมานกราบทูล ว่าสังหารสัทธาสูรตายแล้ว พระรามจึงสั่งสุครีพจัดกองทัพแล้วก็ยกไปสนามรบ พบกับวิรุญ จำบัง ที่ทรงมานิลพาหุคอยที่อยู่ ฝ่ายวิรุญจำบังแลเห็นพระรามยกพลวานรมารบก็คิดกลบาย ที่จะเผด็จศึกโดยร้ายเวทกำบังกายมิให้ข้าศึกแลเห็นร่างของตนและม้าทรง ตรงเข้าตีเมฆไพร่พลของพระรามได้รับอันตราย พระรามสงสัยจึงถามพิณาก็ได้ทราบความจริง จึงแผลงศรไป ยังเสียงม้าที่ไถ่ยีน ลูกศรของพระรามไปถูกมานิลพาหุถึงแก่ความตาย วิรุญจำบังเสียใจอาลัยม้าพระที่นั่งและบังเกิดความพรั่นตัวกลัวตาย เพราะแลเห็นพระรามมีสีกรก็รู้ว่าพระรามคือพระนารายณ์อวตาร จึงเสกผ้าโพกศีรษะให้เป็นยักษ์มีรูปร่างเหมือนตนขี่ม้าออกต่อสู้กับข้าศึก แล้ววิรุญจำบังก็เหาะหนีไป พระรามทราบเรื่องจากพิณจึงแผลงศรเป็นข่ายเพชรเจ็ดชั้นกั้นรูปนิมิตไว้ แล้วใช้ให้หนุมานติดตามไปสังหารวิรุญจำบัง หนุมานก็ตามไปสังหารวิรุญจำบังถึงแก่ความตาย เป็นอันจบการแสดงหนังใหญ่ เรื่องรามเกียรติ์ ชุด ศึกวิรุญจำบังแต่เพียงนี้

เมื่อจบการแสดงแล้ว คณะหนังใหญ่ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสนี้บรรดาคณาจารย์จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่ติดตามไปช่วยแต่งตัว ผู้เชิดหนังใหญ่ชมการแสดงร่วมเข้าเฝ้าด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีรับสั่งเกี่ยวกับหนังใหญ่ด้วยความสนพระราชหฤทัย โดยมีนายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ซึ่งเวลานั้นดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร อยู่ในที่เฝ้าด้วย จึงรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ที่ จะจัดทำตัวหนังใหญ่และซ่อมแซมของเก่าต่อไปเกี่ยวกับเรื่องตัวหนังใหญ่นี้ เมื่อก่อนงานเฉลิมฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้สำรวจตัวหนังใหญ่ของเก่าเท่าที่มีอยู่ในกองการสังคีต กรมศิลปากร ว่าพอจะจัดแสดงชุดใดได้บ้าง จากการสำรวจแล้ว สรุปได้ว่าตัวหนังใหญ่ที่พอจะแสดงได้ก็มีเพียงชุดเดียว คือชุดศึกวิรุญจำบังที่แสดงถวายทอดพระเนตรในครั้งนี้อยู่ ผู้รับผิดชอบในการจัดสร้างตัวหนังใหญ่จึงเสนอขอสร้างตัวหนังใหญ่เพื่อจะใช้แสดงในโอกาสเฉลิมฉลอง ๒๐๐ ปีกรุงรัตนโกสินทร์มีจำนวนเกือบ ๑๐๐ ตัว แต่เป็นที่น่าเสียดาย เพราะกรมศิลปากรไม่ได้จัดสร้างตัวหนังใหญ่เพื่อแสดงในโอกาสนั้น เปลี่ยนไปแสดงโชว์ซึ่งให้ผู้แสดงจำนวนเกือบพันคนแทน แต่ต่อมากรมศิลปากร ก็ได้จัดสร้างตัวหนังใหญ่เพิ่มเติมและจัดแสดงในโอกาสถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

ต่อจากนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรตัวหนังใหญ่ที่ด้านหลังจอหนัง เสร็จแล้วจึงเสด็จไปประทับฉายพระฉายาลักษณ์ร่วมกับ

พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช และคณะศิลปินผู้เซตหนังใหญ่ แล้วจึงเสด็จไปประทับที่วังปารุณย์ ทรงบรรเลงระนาดเอกเพลงสาธุการ นายมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ รวมบรรเลงระนาดทุ้มเมื่อจบเพลงสาธุการแล้ว พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ทูลขอพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ทรงระนาดเอกเพลงบุหลันลอยเลื่อน โดยนางสาว ทศนีย์ ชุนทอง เป็นผู้ขับร้อง ต่อจากเพลงบุหลันลอยเลื่อน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงบรรเลงระนาดเอกเพลงตระบองกันเป็นเพลงสุดท้าย ตลอดเวลาที่ทรงบรรเลงระนาดเอกอยู่นั้น พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ และคณะผู้เซตหนังใหญ่ หมอบเฝ้าอยู่เบื้องพระพักตร์ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ ได้เสด็จผ่านมาที่ตรงหน้าคณะผู้เซตหนังใหญ่ พร้อมกับรับสั่งด้วยพระพักตร์ที่มีรอยยิ้มสรวลว่า

“พวกเสมอนอก หายไปไหนกันหมดละ”

พวกเสมอนอกของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็คือคณาจารย์จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่ถือโอกาสเข้าเฝ้าร่วมกับคณะหนังใหญ่ เมื่อตอนเสร็จสิ้นการแสดงหนังใหญ่ แต่ตอนที่จะเสด็จพระราชดำเนินกลับคณาจารย์จากวิทยาลัยนาฏศิลป์มิได้อยู่เข้าเฝ้า

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อเวลา ๒๒.๔๐ น. พระกรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ที่เสด็จพระราชดำเนินบ้าน พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นการส่วนพระองค์ และทอดพระเนตรหนังใหญ่ในครั้งนี้ นับเป็นพระกรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แก่ท่านเจ้าของบ้านและคณะหนังใหญ่ของกรมศิลปากรตลอดไป

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖

นายชัชพล ไชยพร เรียบเรียง

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีพระอัจฉริยภาพ ในด้านอักษรศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์นับร้อยเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นพระราชมรดกในเชิงวรรณศิลป์อันทรงคุณค่าไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง และยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงพระปรีชาสามารถในศิลปะการละคร โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำบทพระราชนิพนธ์ในพระองค์เหล่านั้น มาจัดแสดงเป็นละคร ทั้งละครราและละครร้องอันเป็นพระราชนิยมแห่งรัชสมัย ทั้งยังทรงแสดงร่วมกับข้าราชการบริพารในโอกาสต่างๆ ยังผลให้พระราชสำนักในครั้งนั้นอุดมไปด้วยปราชญ์และศิลปินผู้ชำนาญในเชิงนาฏศิลป์อยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย ที่สำคัญยังเป็นเหตุให้ทรงพบกุลสตรีผู้มีความสามารถเป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัย และในกาลต่อมากุลสตรีผู้นั้นก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น “พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี”

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ พระนามเดิม “เครือแก้ว อภัยวงศ์” ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๘ เป็นธิดา พระยาอภัยภูเบศร (เลื่อม อภัยวงศ์) ผู้สืบเชื้อสายจากเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ส่วนพระชนนีคือ คุณเล็ก บุนนาค เมื่อคุณเครือแก้วยังเยาว์วัยก็ได้เข้ารับการศึกษาอบรมในพระบรมมหาราชวัง อันเป็นที่นิยมของกุลธิดาในสมัยนั้น โดยอยู่ในความดูแลของ ท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา) ผู้อำนวยการละครหลวงฝ่ายใน

กรมมหรสพ ผู้เป็นนาย คุณเครือแก้วได้เข้าถวายตัวและฝึกดุริยางคศิลป์ไทยในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งต้นเสียง

คุณเครือแก้ว อภัยวงศ์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการแสดงละครจากบทพระราชพิพนธ์อยู่หลายคราว โดยเฉพาะในการแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง” ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน จังหวัดเพชรบุรี ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมเป็นครั้งแรก ในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๗ ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นนายมัน ปีนาย เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) แสดงเป็นพระร่วง ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) แสดงเป็นนางจันทร์ และคุณเครือแก้วแสดงเป็นสาวใช้นางจันทร์

จากเหตุการณ์ในคราวนั้น ยังผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยและต้องพระราชอัธยาศัยในคุณเครือแก้ว อภัยวงศ์ เป็นอย่างยิ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่แก่คุณเครือแก้วว่า “สวัญหา” พร้อมพระราชทานเข็มพระปาลิไลยก์ “วชิราวุธ พร.” ประดับเพชร อันเป็นเครื่องหมายเฉพาะสำหรับผู้ได้รับพระมหากรุณาเป็นพิเศษ

ครั้น วันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาคุณสวัญหา ขึ้นเป็น “เจ้าจอมสวัญหา” ตำแหน่งพระสนมเอก ทรงจดทะเบียนสมรส ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวังแล้วคล้องพระกรนำไปทรงนมัสการพระพุทธรูปวิมา ณ พระพุทธรัตนสถาน โดยเสด็จพระราชดำเนินลอดซุ้มกระบี่แห่งทวารราชของครุฑ ทหารบก ทหารเรือ ตำรวจหลวง และเลื้อยปารักษาพระองค์ รวม ๘๔ นาย ซึ่งร้องชโยตลอดทางเสด็จพระราชดำเนินผ่าน

และในระหว่างวันที่ ๒๑ กันยายน ถึง ๑๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญพระราชไมตรี ณ ประเทศสิงคโปร์และแหลมมลายู รวม ๒๓ วัน ในการนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าจอมสวัญหา ตามเสด็จพระราชดำเนินด้วย

จบถึงเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ อันเป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน จังหวัดเพชรบุรี เมื่อถึงวันที่ ๑๕ เมษายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ของเจ้าจอมสวัญหา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ พร้อมทั้งพระราชทานพระราชนิพนธ์บทเสภาเรื่อง “พระยาราษฎร์วังสน” กับ “สามัคคีเสวก” เป็นที่ระลึกแก่ผู้ร่วมงาน ในตอนค่ำทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ และมีการแสดงละครว่าเรื่องท้าวแสนปม โดยทรงร่วมแสดงด้วย

ต่อมา ในเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ เป็นที่ปรากฏแน่ชัดว่าเจ้าจอมสุวัฒนา มีครรภ์พระหน่อพระองค์แรกแห่งรัชสมัย ยังความโสมนัสสถาปเลียมพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยิ่งนัก จึงทรงพระราชนิพนธ์บทกล่อมพระหน่อกษัตริย์ในเรื่อง พระเกียรติคุณ เพื่อเตรียมไว้สำหรับการกล่อมบรรทมพระราชกุมารในพระราชพิธีสมโภชเดือนในกาลต่อไป นอกจากนี้ ยังมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนา เจ้าจอมสุวัฒนา ขึ้นเป็น “พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี” ดังพระราชดำริที่ปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการความตอนหนึ่งว่า

“...เจ้าจอมสุวัฒนาได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยความซื่อสัตย์กตเวที มีความจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรได้ทรงยกย่องให้เป็นใหญ่ เพื่อผดุงพระราชอิสริยยศแห่งพระกุมารที่จะมีพระประสูติกาลในเมืองหน้า

อนึ่ง เจ้าจอมสุวัฒนาก็เป็นเชื้อสกุลที่บรรพบุรุษทั้ง ๒ ฝ่ายได้รับราชการมีความดีความชอบ ในราชการ ได้รับพระราชทานพระมหากุณาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคน คือ ข้างฝ่ายบิดาของเจ้าจอมสุวัฒนาเป็นเชื้อสายของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ซึ่งได้เคยรับราชการเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองต่างพระเนตรพระกรรณตั้งแต่รัชกาล แห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์ที่หนึ่งจนมาเมื่อเร็วๆ นี้ ฝ่ายมารดาที่เป็นเชื้อสายสืบสกุลลงมาจากเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ทางสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ นับว่าเป็นผู้มีสกุลสูงทั้งสองสาย จะทรงยกย่องให้เจ้าจอมสุวัฒนามีอิสริยยศสูงในตำแหน่งก็สมควรแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าจอมสุวัฒนาขึ้นเป็นเจ้า มีพระอิสริยยศเป็นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี”

จบกระทั่งวันอังคารที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ประสูติพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเวลา ๑๒.๕๐ น. ณ พระที่นั่งเทพสถานพิลาส ในหมู่พระมหามณเฑียร การนี้ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอตุลญาเจ้า ทรงรับเป็นพระราชธุระจัดการเรื่องพระประสูติการพระราชทานทั้งหมด ด้วยในระยะนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรหนัก และเสด็จสวรรคต หลังจากได้ทอดพระเนตรพระราชธิดาแล้วเพียง ๑ วัน คือในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานซึ่งติดกับพระที่นั่งเทพสถานพิลาสอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้า พระราชธิดา และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ต่อมา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานพระนามจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล

ที่ ๗ ว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี”

ในยามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตนั้น แม้พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีจะมีพระชนมายุเพียง ๒๑ พรรษา หากแต่ก็ทรงประทับครองพระองค์เองและพระราชธิดา ให้ทรงผ่านพ้นวิกฤตการณ์นานมาได้โดยสวัสดิ์ ซึ่งนับเป็นพระวิริยภาพและพระปรีชาสามารถที่สำคัญเพราะหลังจากพระประสูติการได้ไม่นานก็เกิดความวุ่นวายทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช ๒๔๗๕ โดยเฉพาะเหตุการณ์กบฏบวรเดช เป็นเหตุให้จำต้องทรงนำเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ย้ายที่ประทับอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพระตำหนักสวนหงษ์ พระราชวังดุสิต วังสระปทุม หรือแม้ถึงกับต้องเสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา เพื่อสวัสดิภาพแห่งพระราชธิดา

จนกระทั่งเหตุการณ์วุ่นวายสงบลง กอปรกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเจริญพระวัยขึ้น จึงโปรดให้สร้าง “สวนรื่นฤดี” บนที่ดินริมถนนสุขุทัยที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประทับส่วนพระองค์ จวบจนสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มีพระชนมายุ ๑๓ พรรษา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี มีพระดำรินำเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ไปทรงศึกษาและประทับรักษาพระอนามัยซึ่งไม่สู้ดีนัก ณ ต่างประเทศ หลังจากทรงปรึกษาพระบรมวงศ์หลายพระองค์ถึงเรื่องนี้แล้ว ในที่สุด จึงทรงเลือกเสด็จไปประทับ ณ ประเทศ อังกฤษ

ตลอดระยะเวลา ๒๒ ปีนับแต่เดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา ที่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และพระราชธิดา ประทับ ณ ประเทศอังกฤษ พระองค์ได้ทรงรักษาพระเกียรติแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ไว้ได้อย่างมั่นคง นอกจากจะมีข้าในพระองค์ที่ตามเสด็จไปจากประเทศไทยแล้ว ยังทรงจ้างชาวต่างประเทศมาดูแลตำหนักซึ่งล้วนแต่เป็นสตรีทั้งสิ้น รวมไปถึงพระอภิบาลและพระอาจารย์ชาวต่างประเทศที่มาถวายพระอักษรสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ด้วย สำหรับพระองค์ก็ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ และทรงช่วยเหลือกิจการสภาภาษาอังกฤษในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยทรงชักเครื่องกันหนาว ม้วนผ้าพันแผลและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อีกหลายประการจนทรงได้รับประกาศพระเกียรติคุณจากสภาภาษาอังกฤษด้วย

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เป็นพระชนนีผู้ประเสริฐ ทรงอบรมพระราชธิดาให้มีพระทัยอ่อนโยน มีพระจรรยา มารยาทงดงามตามชนบประเพณีไทย ทั้งยังได้นำเสด็จไปเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี หลังจากทรงสละราชสมบัติและเสด็จฯ ไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษ อยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังมีพระกรุณาต่อข้าราชการและนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ โดยทรงพระกรุณาประทานเลี้ยง ณ ตำหนัก และเสด็จไปทรง

ร่วมงานของสามัคคีสมาคม เสมอมามีได้ขาด

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ ได้เสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยเป็นการถาวร โดยที่ทรงขายสวนรื่นฤดี ให้แก่ทางราชการไปแล้ว โดยทรงซื้อที่ดินในซอยสุขุมวิท ๓๘ และโปรดให้สร้าง “วังรื่นฤดี” เป็นที่ประทับจนตลอดพระชนม์ชีพ และยังคงเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ตรากะทั่งปัจจุบัน

หลังจากประทับในประเทศไทยเป็นการถาวรแล้ว ก็ทรงประกอบพระกรณียกิจน้อยใหญ่ เพิ่มขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะกิจการสาธารณประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นสมาคม องค์กรหรือมูลนิธิเพื่อการกุศลต่างๆ ที่ทรงอุปการะในพระนามของพระราชธิดา เป็นองค์อุปถัมภ์ ส่วนด้านการพระศาสนา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีทรงสร้างพระตำหนักถาวรขึ้นที่วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร พระพุทธปฏิมาต่างๆ และเสด็จไปถวายผ้าพระกฐินทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดพร้อมทั้งทรงนำเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคไปประทานแก่ผู้ยากไร้ในชนบท เป็นประจำทุกปี

เมื่อมงคลสมัยฉลองพระชนมายุ ๕ รอบในปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ ทรงพระกรุณาประทานทุนประเดิมก่อสร้างอาคารผู้ป่วยนอกและห้องฉุกเฉิน ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในคราวนั้น ทรงปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จฯ มาทรงเปิดอาคารดังกล่าว การก่อสร้างอาคารนี้แม้จะประทานทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้าง หากแต่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ก็โปรดประทานนามอาคารนี้ว่า “ตึกมงกุฎ - เพชรรัตน” เพราะมีต้องพระประสงค์จะแสดงพระนามของพระองค์ในการกุศลยิ่งไปกว่านั้น ในกาลต่อมาได้ทรงพระกรุณาประทานบ้านพร้อมที่ดินของพระบิดาซึ่งเป็นสมบัติส่วนพระองค์ในการกุศล ยิ่งไปกว่านั้น ในกาลต่อมาได้ทรงพระกรุณาประทานบ้านพร้อมที่ดินของพระบิดาซึ่งเป็นสมบัติส่วนพระองค์ ณ จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อสร้างเป็นโรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ก็มีโปรดให้ออกพระนามของพระองค์เป็นนามโรงพยาบาล หากแต่โปรดประทานนามโรงพยาบาลนี้ว่า “โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร” เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งพระบูรพาจารย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงยกย่องพระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี มาโดยตลอดในฐานะพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ที่ทรงเคารพนับถือ ได้พระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์ (ฝ่ายใน) ซึ่งในการนี้ ยังความโสมนัสและสำนึกในพระมหากรุณาแก่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เป็นล้นพ้น ถึงกับออกพระโอษฐ์ว่า “ดีใจที่สุดในชีวิต” เพราะเหตุว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ เป็นตระกูลสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี และพระบรมราชวงศ์ชั้นสูงผู้มีพระชาติกำเนิดในราชสกุลเท่านั้น

ผู้ที่มิได้กำเนิดในราชสกุลซึ่งได้รับพระราชทานต้องมีคุณความดีพิเศษสุด จึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับพระมหากรุณา นอกจากนั้น นับแต่ทรงเจริญพระชนมายุเกินกว่า ๖๐ พรรษาเป็นต้นมา ก็ทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำสรงในเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี เมื่อประสูติก็โปรดเกล้าฯ ให้แพทย์หลวงถวายการรักษา พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด ตราบกระทั่งสิ้นพระชนม์

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ สิ้นพระชนม์ด้วยพระอาการแทรกซ้อนทางพระปัสสาวะเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ณ โรงพยาบาลศิริราช สิริพระชนม์ได้ ๘๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำลือของธุลีพระบาทด้วยความสลดพระราชหฤทัยยิ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน เลื่อนชั้นพระโกศทรงพระศพ เป็นพระโกศทองน้อย เสมอด้วยชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์และเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระศพตั้งแต่ต้นจนจบตามพระอิสริยยศที่พระวรราชเทวี ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

อาศิรวาทในวาระคล้ายวันประสูติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
วันจันทร์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๖

เพชรรัตนราชภคินยาศิรวาท

วสันตดิถีกันต์ ๑๔

เพียงเพชรพระราชปิตุเรศ
เจิดแสงแจรงจิริวิไล
งามเอยพระงามจริยวัตร
งามนำพระทัยวิสุทธิคุณ
ในฟ้าจะหาพระคุณะเทียบ
ทรงเพียรเสถียรธุระสนอง
ในดินจะหาพระคุณะเล่า
ทรงกอปรพระกิจนิตยพี-
สรรวมอานุภาพรตนตรัย
ทั้งเทวเทพมหิทธิธร
บันดาลภิบาลพระภคินี
ผ่องแผ้วพระกายพระหฤทัย
เยี่ยงเพชรรัตนชัดตียะแก้ว
แสงกล้าสง่าสิริสภาว

และประเทศประชาไทย
รุจิด้วยพระการุญ
เพราะระบัตพระไบนุญ
ปมีคลาตมิเคยหมอง
ก็บ่เปรียบพระคุณครอง
นฤราชจักรี
ก็บ่เท่าพระนารี
รียะเพื่อประชากร
อดิศัยประสาทพร
ลิตีทั่วพิมานไท
ปมีมีพระโรคนัย
ถิระขึ้นพระชนม์ยาว
รุจิแพรวพะพรายพราว
รฐะทั่ววันรันตร์เทอญฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ข้าพระพุทธเจ้า คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
(นายชัชพล ไชยพร ร้อยกรอง)

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

นายชัชพล ไชยพร เรียบเรียง

คงไม่เป็นการคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงหากจะกล่าวว่า แม้นผู้ใดปรารถนาจักได้
ซาบซึ้งถึงพระราชกรณียธรรมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
พระองค์นั้น ว่ายิ่งใหญ่ล้นเหลือปานใดอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ก็ขอจงเพ่งพิศในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ผู้พระราชธิดาพระองค์นี้เกิด พระกัลยาณวัตรอภัยยศอัน
งดงามกอปรกับพระกรณียกิจน้อยใหญ่ที่ทรงปฏิบัติบำเพ็ญไว้เป็นอนุสรณ์การแก่บ้านเมือง ช่างมิได้
ผิดแผกไปจากแนวทางตามเรื่องพระบรมบาทยุคลของสมเด็จพระบรมชนกนาถเลยแม้แต่น้อย

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชกุมารี
พระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ อัน
เป็นเวลาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จสวรรคตเพียง ๑ วัน แม้สมเด็จพระ
พระเจ้าฟ้าพระองค์น้อยพระองค์นั้น จักได้ทรงสถิตในฐานะ “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ” ในระยะเวลาอันสั้น
ทั้งยังทรงมีโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ยังพระปิตุสดท่ายให้บังเกิดแด่ สมเด็จพระบรมชนกนาถ
เพียงครั้งเดียว แต่ครั้นทรงเจริญพระวัยขึ้นโดยลำดับ พระจริยวัตรอภัยยศ ก็กลับละม้ายคล้ายคลึง
กับสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้อย่างน่าอัศจรรย์

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรักและนิยมความเป็นไทยเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับเคยมีพระราชดำรัสไว้เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษว่า เมื่อใดที่ได้ทรงสำเร็จการศึกษาและเสด็จกลับสยามประเทศแล้วจะทรง “เป็นไทยยิ่งกว่าเมื่อมาเรียน” ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลาแห่งรัชสมัย ก็ได้ทรงพระราชอุตสาหะปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง ให้แน่นแฟ้นในสำนึกของราษฎร อันต้องอาศัยพระบรมราชกุศโลบายหลายแนวทาง ทั้งนี้ มีข้อสำคัญสถานหนึ่งนั่นคือ การที่ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างในการนิยมไทย โดยส่วนพระอุปนิสัยประการนี้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้ทรงดำเนินตามเยี่ยงพระราชจริยาในสมเด็จพระบรมชนกนาถอย่างเคร่งครัด ดังที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณคุณหญิงศรีนาถ สุริยะ พระอาจารย์ในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้บันทึกไว้ สรุปความว่า

แม้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้เสด็จไปประทับในต่างประเทศเป็นเวลานานกว่า ๒๐ ปี แต่ครั้งได้เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวรในพุทธศักราช ๒๕๐๒ แล้ว ก็ทรงนิยมใช้แต่ของไทย โปรดฉลองพระองค์ผ้าไหมไทยที่ตัดเย็บในประเทศ ทรงรองพระบาทและกระเป๋าทรงถือที่ผลิตในประเทศไทย ส่วนพระสุคนธ์นั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ โปรดน้ำอบไทยเป็นอย่างยิ่ง ทรงใช้น้ำอบไทยตั้งแต่พระชนมายุประมาณ ๑๐ พรรษากระทั่งปัจจุบัน

ด้านการใช้ภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ มีรับสั่งภาษาไทยถูกต้องชัดเจนเสมอ จะ มีรับสั่งภาษาอังกฤษกับชาวต่างชาติเท่านั้น ทั้งยังไม่โปรดให้ผู้ใดกราบทูลภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศหากคำในภาษาต่างประเทศคำใดมีศัพท์บัญญัติในภาษาไทยแล้ว จักต้องกราบทูลด้วยคำไทยเท่านั้น เป็นต้นว่า “ลือคประตุ” ให้กราบทูลว่า “ลงกลอนประตุ”, “เน็ตคลุมผม” ให้กราบทูลว่า “ร่างแหคลุมผม”, “ทีวี” ให้กราบทูลว่า “โทรทัศน์”, “แอร์” ให้กราบทูลว่า “เครื่องปรับอากาศ”

ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงเป็นแบบอย่างในการประหยัดเพื่อชาติ ทรงใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะการใช้ไฟฟ้า ไม่โปรดให้ผู้ใดเปิดไฟฟ้าถวายไว้สว่างหน้าและเมื่อเสด็จออกจากห้องใดก็ทรงปิดไฟฟ้าด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ เมื่อครั้งพระสุขภาพยังอำนวย ก็ทรงควบคุมการใช้จ่ายเงินส่วนพระองค์ด้วยการลงบันทึกรายรับ-รายจ่ายในสมุดทรงบันทึกอย่างละเอียดรอบคอบ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเปี่ยมด้วยพระกตเวทิตาธรรมต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมั่นคง พระกิจวัตรสำคัญประจำวันคือการตั้งพระกระยาหารสังเวทพระบรมอัฐิทุกเวลาเช้าและกลางวัน ครั้นตอนค่ำก็ทรงสวดมนต์ถวายพระราชกุศลและถวายราชสักการะด้วยดอกไม้ธูปเทียน สืบเนื่องมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ตราบนานเท่านานนี้

พยานแห่งน้ำพระทัยผูกพันอันลึกซึ้งระหว่างสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ กับสมเด็จพระ

พระบรมชนกนาถนั้น ได้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ครั้งหนึ่ง ในคราวที่คุณหญิงศรีนาถ สุริยะ เข้าอยู่ เป็นการส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้มีรับสั่งกับพระอาจารย์ ความว่า

“ฟ้าหญิงรักทุลกระหม่อมก๊ะ” มาก ซาติหน้าขอให้ได้เกิดเป็นลูกทุลกระหม่อมก๊ะและขอให้
ได้เกิดเป็นคนไทย”

แม้ในส่วนพระภคินียกนั้น ก็ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นอเนก
ปริยาย เหนือเช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ไม่เพียงเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ยังทรงตั้ง
พระทัยมั่นในการแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันในด้านสังคม
สงเคราะห์นานาประการ เมื่ออดีตสมัยที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาล
ปัจจุบันยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ก็ได้เสด็จออกเยี่ยมราษฎรตามหัวเมืองทั้งใกล้ไกล
พร้อมพระราชทานความช่วยเหลือแก่ประชาชนผู้ยากไร้อยู่มิได้ว่างวัน ครั้นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงเจริญพระวัยขึ้นกระทั่งทรงสามารถแบ่งเบาพระราชกรณียกิจได้ กอปรกับ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ มีพระชนมายุสูงขึ้น จึงได้เสด็จออกทรงเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดารน้อยลง

อย่างไรก็ดี หากได้พิจารณาจากบรรดาองค์การในพระอุปถัมภ์ ตลอดจนสถาบันหรือ
หน่วยงานที่ทรงอุปการะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น ย่อมประจักษ์ได้ว่า สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ
ได้ทรงเอาพระทัยใส่สืบสานพระราชกรณียกิจต่อเนื่องจากสมเด็จพระบรมชนกนาถไว้อย่างมีมีบทพ้อง
การใดซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริริเริ่มไว้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ
ก็ทรงพระอุปถัมภ์บำรุงการนั้นให้เจริญวัฒนาขึ้นเป็นลำดับ โดยอาจยกตัวอย่างเป็นสังเขปได้ดังต่อไปนี้

ด้านการศึกษา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงอุปการะสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกำเนิดไว้เป็นจำนวนมาก เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาไว้เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ก็ได้ทรงทำนุบำรุงโดยประการต่างๆ อาทิ พระราชทานทุน
ประเดิมก่อสร้างห้องสมุดกฎหมายในอาคารเทพวาราวดี ซึ่งเป็นอาคารใหม่ของคณะนิติศาสตร์ที่
กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง พร้อมทั้งพระราชทานพระอนุญาตให้อัญเชิญพระนามมาเป็นนามห้อง
สมุดดังกล่าวว่า “ห้องสมุดกฎหมาย เพชรรัตน” ตลอดทั้งทรงพระกรุณาเสด็จมาทรงเป็นประธานใน
งานต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดขึ้นเช่น เสด็จมาทรงเปิดอาคารมหาธีรราชานุสรณ์ สถาบันวิทยบริการ ใน
โอกาส ๖๖ ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย และเสด็จมาทรงเปิดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวาระพระบรมราชสมภพ ๑๒๐ ปี และ ๘๔ ปี แห่งการสถาปนา มหาวิทยาลัย เป็นต้น

ในส่วนของวชิราวุธวิทยาลัย อดีตโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแทนวัดประจำรัชกาล สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ก็ทรงเอาพระทัยใส่อย่างสม่ำเสมอ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินส่วนพระองค์บำรุงกิจการของโรงเรียน กับทั้งพระราชทานหนังสือสำหรับห้องสมุดอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคราวที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๓ รอบ ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินก่อสร้าง “ตึกเพชรรัตน” เพื่อพระราชทานเป็นอาคารเรียนวิทยาศาสตร์แก่วชิราวุธวิทยาลัย ยิ่งไปกว่านั้น ในยามที่พระพลานามัยอ่อนแอ ก็ได้เสด็จมาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในโอกาสชดสมัยคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ พฤศจิกายนของทุกปี อีกทั้งในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย โดยในพิธีนี้ จักได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระตำราเป็นข้อคิดแก่นักเรียนเป็นประจำทุกปี เช่นในพุทธศักราช ๒๕๒๗ ได้พระราชทานพระโอวาทความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“...ในขณะที่เดียวกันก็ใคร่เตือนสตินักเรียนไว้ด้วยว่า ความสำเร็จในชีวิตของคนเรานั้นมิได้ขึ้นอยู่กับวิชาความรู้อย่างเดียว ยังต้องอาศัยคุณสมบัติอื่นๆ เป็นองค์ประกอบอีกมาก จึงขอให้ นักเรียนทุกคนตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หมั่นฝึกฝนตนเองให้ถึงพร้อมด้วยความรู้ความสามารถและคุณสมบัติอื่นๆ ทั้งในกายและในจิตใจ จักได้สามารถสร้างความสำเร็จ สร้างอนาคตที่ดีงามให้แก่ตนเอง และสามารถบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมและชาติบ้านเมืองได้ยิ่งๆ ขึ้นไป”

นอกจากนี้ยังทรงรับโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์สมทบการก่อสร้างหรือทรงมีส่วนเกี่ยวข้อง ไว้ในพระอุปถัมภ์ ได้แก่ โรงเรียนบรินส์รอแยลล์วิทยาลัย กับโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในจังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนศรีอยุธยาทั้งยังทรงพระอุตสาหะเสด็จไปทรงเยี่ยมกิจการของโรงเรียนดังกล่าวด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงดำรงพระยศพันโทหญิง^๒ ตำแหน่งผู้บังคับการกองพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๕ ซึ่งต่อมาได้แปรสภาพเป็นกรมทหารราบที่ ๑๕ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครราชสีมา อันเป็นหน่วยงานทหารที่ถือ

๒ ในพุทธศักราช ๒๕๓๓ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงดำรงพระยศ “พันเอกหญิง” “นาวาเอกหญิง” และ “นาวาอากาศเอกหญิง” กับทั้งเป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์ ประจำกองนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์โรงเรียนนายเรือ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ และประจำกรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

กำเนิดขึ้นจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้เสด็จไปทรงตรวจพลสวนสนามพร้อมทั้งทรงพระกรุณาพระราชทานเงินจัดตั้ง “ทุนเพชรรัตนการุณ” เพื่อเป็นทุนการศึกษาของบุตรหลานข้าราชการทหารในกรม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๒

ล่าสุดในพุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้ทรงรับโรงเรียนกองทัพบกอุปถัมภ์เพชรอาวุธวิทยา ไว้ในพระอุปถัมภ์ พร้อมทั้งพระราชทานทุนก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ทดแทนอาคารเรียนเดิมซึ่งคับแคบและชำรุด อนึ่ง โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนในกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยเป็นนายทหารพิเศษประจำกรม และต่อมาในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๕ อนึ่ง เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๔๕ ที่ผ่านมา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ในฐานะนายทหารพิเศษประจำกรม ก็ได้เสด็จไปทรงเป็นประธานในงานฉลอง ๑๐๐ ปีแห่งการสถาปนากรมนี้

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ผู้ทรงพระยศนาวเอกแห่งกองทัพเรือ ยังได้ทรงสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถโดยได้พระราชทานทุนประเดิมจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ฐานทัพเรือสัตหีบ พร้อมทั้งพระราชทานพระวโรกาสให้คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างเฝ้ารับพระราชทานแผ่นทอง เงิน นาก ที่ทรงเจิมแล้ว เพื่ออัญเชิญไปหล่อพระบรมรูป เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๕ อนึ่ง มูลเหตุแห่งการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ดังกล่าวนี้ สืบเนื่องจากพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน แก่กองทัพเรือไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการที่ได้ทรงใช้พระบรมราชกุศลบายอันแนบคายระงับปัญหาเรื่องที่ดินบริเวณฐานทัพเรือสัตหีบ โดยทรงประกาศกันเขตที่ดินส่วนนี้ไว้เป็นที่ดินส่วนพระองค์ เพื่อกาลต่อมาจักได้ใช้ในราชการแห่งราชนาวิ ดังที่ปรากฏเป็นฐานทัพเรือสัตหีบในปัจจุบัน

ด้านการสาธารณสุขที่สืบเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้ทรงอุปการะกิจการของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทยและศิริพยาบาล ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถได้พระราชทานกำเนิดไว้มาโดยตลอด อาทิ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินบำรุงตึกมงกุฎ-เพชรรัตน ที่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พระชนนีทรงสร้างไว้ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์อย่างสม่ำเสมอ กับทั้ง ทรงรับมูลนิธิศิริพยาบาล และโครงการก่อสร้างอาคารเวชศาสตร์ฉุกเฉินและศูนย์โรคหัวใจไว้ในพระอุปถัมภ์ ทรงอุปการะกิจการของวิทยาลัยแพทยศาสตร์กรุงเทพมหานคร อันเป็นวิทยาลัยแพทย์ซึ่งดำเนินงานร่วมกับศิริพยาบาลเป็นสำคัญ

พระราชกรณียกิจสำคัญอีกประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้ทรงสนองพระบรมราชปณิธานสืบสานไว้ ได้แก่กิจการลูกเสือ-เนตรนารี

โดยได้ทรงรับเป็นพระอุปถัมภ์ิกาของคณะลูกเสือแห่งชาติ และเสด็จไปทรงเยี่ยมค่ายในงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ เป็นประจำ ทั้งยังทรงพระกรุณาพระราชทานเงินก่อสร้าง “เรือนพยาบาลเจ้าฟ้าเพชรรัตน์” ในค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี ทรงรับเป็นประธานโครงการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ค่ายหลวงบ้านไร่ จังหวัดราชบุรี ทรงรับสมาคมสโมสรลูกเสือวิสามัญกรุงเทพฯ ค่ายลูกเสือเพชรรัชต์ และสโมสรเนตรนารีเพชรราช จังหวัดสมุทรสาคร ไว้ในพระอุปถัมภ์ ตลอดทั้งยังทรงสนับสนุนกิจการรักษาดินแดนซึ่งมีกำเนิดมาจากกองเสือผ้าในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงรับสมาพันธ์สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดนและสมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดนไว้ในพระอุปถัมภ์

สำหรับสมาคมคึกคัก ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นสมาคมนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงก่อตั้งขึ้น ขณะทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษนั้น ก็ได้ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์^๓ นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ยังได้เสด็จเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมนี้เป็นประจำ กระทั่งอาจกล่าวได้ว่าขณะที่ทั้ง ๒ พระองค์ประทับ ณ ประเทศอังกฤษนั้น ทรงเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชาวไทยในประเทศอังกฤษอย่างแท้จริง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระชนนี มักทรงพระกรุณาพระราชทานพระวโรกาสให้นักเรียนรวมทั้งข้าราชการไทยในประเทศอังกฤษเฝ้ากับทั้งรับพระราชทานเลี้ยงอาหารในงานสังสรรค์ที่ทรงจัดขึ้น ณ ตำหนักที่ประทับเป็นประจำตลอดจนเสด็จไปทรงร่วมงานประชุมประจำปีและทรงร่วมลีลาศในงานเลี้ยงของสมาคมยังความประทับใจ เป็นที่กล่าวขานกันในหมู่ชาวไทยในประเทศอังกฤษ ถึงพระจริยวัตรอันงามขื่อน้อยผู้มีวิริย

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ยังมีพระกรุณาธิคุณในการทำนุบำรุงทางมรดกสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย กล่าวคือ บรรดาพระราชนิเวศน์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้ นั้น หากความทราบฝ่าพระบาทว่าแห่งใดชำรุดทรุดโทรม ก็ทรงรับเป็นประธานโครงการบูรณะปรับปรุง ส่งผลให้การซ่อมแซมพระราชนิเวศน์ต่างๆ สำเร็จลุล่วง ยังความสดใสให้กลับคืนมาสู่พระราชนิเวศน์นั้นๆ อีกครั้งหนึ่ง เช่น ได้ทรงรับเป็นประธานกรรมการอำนวยการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม พร้อมทั้งมีลายพระหัตถ์พระราชทานพระวินิจฉัยในการดำเนินงานความว่า

๓ สามัคคีสมาคม เป็นองค์กรในพระบรมราชูปถัมภ์, ในพระบรมราชูปถัมภ์, ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

“...ข้าพเจ้าเห็นสมควรดำเนินการโดยเริ่มจากพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์เป็นแห่งแรก พระตำหนักดังกล่าวมีสภาพภายในทรุดโทรม ถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจจะแตกหักเสียหาย หากรอบประมาณของทางราชการคงจะไม่ทันการณ์ ข้าพเจ้าเห็นสมควรเปิดโอกาสให้ข้าราชการบริหาร มาหาดเล็ก ตลอดจนราษฎร ตระกูลต่างๆ ที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานนามสกุล และ พลกนิกรทั่วราชอาณาจักรได้มีโอกาสแสดงกตัญญูทวาทิตาต่อพระองค์ ร่วมใจร่วมกำลังจัดหาหรือบริจาคเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล โดยข้าพเจ้ารับเป็นประธาน”

ในการซ่อมแซมพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน จังหวัดเพชรบุรี ก็ได้ทรงสนับสนุนโดยทรง รับมูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ไว้ในพระอุปถัมภ์ ทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องใช้ส่วนพระองค์ บางส่วนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีไปจัดแสดง ทั้งยังเสด็จไปทอดพระเนตรความเรียบร้อยของพระราชนิเวศน์อย่างสม่ำเสมอในทุกคราวที่เสด็จแปร ที่ประทับไปทรงพักผ่อนพระอิริยาบถ ณ ตำหนักพัชราลัย หัวหิน ส่วนการซ่อมแซมพระราชวังพญาไท ที่ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้านั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้ทรงรับชมรม คนรักวัง ซึ่งมีวัตถุประสงค์สนับสนุนโครงการบูรณะพระราชวังพญาไทไว้ในพระอุปถัมภ์ พร้อมทั้ง ทรงรับเป็นประธานจัดการแสดงมหาอุปการการกุศล “มัทนา” เพื่อหารายได้สมทบการบูรณะ พระราชวังดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ จะเห็นได้การที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในการบูรณะ ซ่อมแซมพระราชนิเวศน์เหล่านี้ นอกจากเป็นการฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังนับว่าได้ทรงอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของชาติให้ดำรงอยู่เป็น ครีสง่าแก่บ้านเมืองสืบไปอีกโสดหนึ่ง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่เกียรติคุณของพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ปรากฏแพร่หลาย ดังที่ได้ทรงก่อตั้งและทรงรับเป็นประธาน กรรมการดำเนินงานมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความใน ลายพระหัตถ์พระราชทานพระดำริในการจัดตั้งมูลนิธิ ว่า

“ด้วยหอวิชาฐานุสรณ์ที่ฉันได้วางศิลาฤกษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ นั้น บัดนี้คงสร้าง เกือบจะเสร็จแล้ว ฉันจึงคิดว่า น่าจะจัดตั้งมูลนิธิวิชาฐานุสรณ์ขึ้น เพื่อช่วยเหลือกิจการของหอ วิชาฐานุสรณ์และเผยแพร่เกียรติของสมเด็จพระบรมชนกนาถของฉัน”

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินงานตามพระนโยบายด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อเผยแพร่พระราชอัจฉริยภาพให้เป็น ที่ประจักษ์สืบเนื่องมาโดยลำดับ เช่น การจัดแสดงพระบรมราชประทีปศนีย์ซึ่งเป็นนิทรรศการถาวร

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ หอวิชาฐานุสรณ์ ภายในบริเวณ
หอสมุดแห่งชาติ ท่าわสุกรี โครงการจัดแสดงละครจากบทพระราชนิพนธ์ โครงการจัดพิมพ์สารานุกรม
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดพิมพ์บทพระราชนิพนธ์ต่างๆ รวมทั้งวิชาฐานุสรณ์สาร
ตลอดทั้งมูลนิธิฯ ยังมอบทุนวิจัยแก่ผู้ทำวิจัยอันเนื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

หากแม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรกิจการทั้งหลายก็ได้
ทรงพระราชดำริเริ่มไว้จากพระทิพยญาณสถานใด ย่อมทรงพระปิติโสมนัสในพระราชหฤทัยเป็นแน่แท้
ด้วยสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ผู้พระราชกุมารีพระองค์เดียว
พระองค์นั้น ทรงรับเป็นพระธิดาพระทัยใส ประหนึ่งว่าได้ทรงแทนพระองค์อยู่ในกิจการทั้งปวง
อันล้วนแล้วแต่ยังประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่ออาณาจักรอยู่มิขาดสาย สมดังโคลงสรรเสริญพระเกียรติคุณที่
ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่นมาลากุล ได้ร้อยกรองถวายด้วยความรำลึกถึงสมเด็จพระบรมชนกนาถไว้
ความว่า

“นานมาเป็นข้าพระ	มหาธี- ราชนอ
มอบกายถวายชี-	วิตไว้
แต่พระด่วนจรัส	เร่งกลับ สวรรค์นา
พระราชสุดาได้	จากฟ้ามาแทนฯ”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี เป็นพระธิดาในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งเป็นต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ ประสูติแต่พระชนนีผู้เป็นพระน้องนางเธอของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวีนั่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงประมาณการประสูติของพระองค์ท่านไว้ว่า “ประสูติแต่ครั้งกรุงเก่ายังไม่เสีย เทียบด้วยพระชนมายุพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งประสูติเมื่อปีกรุงเสีย ท่านคงแก่กว่าพระพุทธเลิศหล้านภาลัยปีตั้ง ๑๐ ปีขึ้นไป”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์พระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ไว้ในหนังสือ “เจ้านายพระชั้นชายีน” ว่า

“กรมหลวงนรินทรเทวี (พระเจ้าน้องนางเธอในรัชกาลที่ ๑) สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ พระชันษากว่า ๖๐ ปี

พระองค์เจ้าหญิงกุ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี) คนทั้งหลายเรียกว่า ‘เจ้าครอกวัดโพธิ์’ เพราะเสด็จอยู่วังวัดพระเชตุพนฯ มีพระชนมายุมาจนรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๗๐ ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็น กรมหลวงนรินทรเทวีเป็นต้นสกุลนรินทรกุล...”

พระประวัติตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้อ้างมานั้นเป็นเหตุให้ได้ทราบว่า พระนามเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าหญิงกุ และมีพระนามที่ชาวบ้านเรียกเป็นพิเศษว่า เจ้าครอกวัดโพธิ์ กับมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือเรื่อง ราชสกุล ซึ่งพระองค์เป็นเจ้านายผู้หญิงแต่เป็นต้นราชสกุลซึ่งส่วนใหญ่แล้วเจ้านายผู้ชายเท่านั้นเป็นต้นราชสกุล

ท่านผู้ฟัง ก่อนที่ท่านจะได้ทราบพระประวัติที่มีรายละเอียดมากกว่าที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ และผลงานสำคัญของพระองค์ท่าน ขอนำเรื่องพระนามพิเศษที่เรียกกันว่า “เจ้าครอกวัดโพธิ์” มาแทรกไว้ตรงนี้ เพื่อให้ทราบประวัติของคำๆ นี้

ในหนังสือ “สารานุกรมสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงส่งสำเนาคำตอบคำถามของพระยาอินทรมณเฑียรบาลที่ ๗ ไปถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพื่อให้ทอดพระเนตร เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ มีข้อความเกี่ยวกับคำว่า “เจ้าครอก” ไว้ด้วยว่า

“...ที่เอาจำว่า ‘เจ้า’ ไปใช้หมายถึงผู้ที่มีได้เกิดเป็นเจ้า มามีขึ้นในกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในเรื่องพงศาวดาร และมีอยู่ในกฎหมายทำเนียบศักดินา ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งข้าราชการชั้นสูงสุด เป็น ‘เจ้าพระยา’ เห็นจะเป็นมูลเหตุของคำที่เรียก เจ้าเป็น ๒ อย่าง อย่าง ๑ เรียกว่า ‘เจ้าครอก’ หมายความว่า ‘เจ้าโดยกำเนิด’ อีกอย่าง ๑ เรียกว่า ‘เจ้าคุณ’ หมายความว่า ‘เจ้า’ โดยคุณพิเศษ ฉะนั้นเคยได้ยินท่านผู้ใหญ่ชั้นเก่า เช่น สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์กิติ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กิติ ท่านเรียก เจ้า รวมทั้งตัวฉันเองด้วย เมื่อยังไม่ได้รับกรมว่า ‘เจ้าครอก’ ถึงหม่อมเจ้าคนเก่าๆ ก็เรียกกันว่า ‘เจ้าครอก’ ต่อคนชั้นเก่าหมดไปคำว่า ‘เจ้าครอก’ จึงเลหายไเมื่อรัชกาลที่ ๕ นี่เอง...”

ส่วนคำว่า “เจ้าครอกวัดโพธิ์” นั้น ก็เพราะวัดโพธิ์นั้นเป็นชื่อเดิมของวัดพระเชตุพนฯ วัดนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งพระอารามแล้ว ได้ทรงตั้งชื่อวัดว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งหมด ได้ทรงเปลี่ยนชื่อวัดใหม่ว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” แต่ชาวบ้านบางส่วนก็ยังเรียกว่า วัดโพธิ์ อยู่แม้ในปัจจุบัน การที่เรียกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี “เจ้าครอกวัดโพธิ์” ก็เพราะเดิมท่านอยู่วังริมวัดนี้ ต่อเมื่อมีการขยายบริเวณพระบรมมหาราชวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวีจึงเสด็จไปประทับ ณ วังที่อยู่บริเวณที่ตั้งวังบูรพาภิรมย์ต่อมา

ส่วนพระประวัติเพิ่มเติมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ที่นำเสนอต่อไปนี้

เป็นพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงไว้หน้าเรื่อง “จดหมายเหตุ ความทรงจำ” ในหัวข้อเรื่องว่า “ทรงพิจารณาหาตัวผู้เขียนจดหมายเหตุ” เก็บใจความได้ว่า

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ประสูติในกรุงศรีอยุธยาแต่ครั้งยังไม่เสียกรุง ครั้งที่ ๒ ต่อมาได้เสด็จลงมาประทับ ณ กรุงธนบุรี ได้มีพระสามี คือ กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ มีพระนามเดิมว่า หม่อมมุก เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) รับราชการเป็นมหาดเล็กของ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตำแหน่งนายกวดหุ้มแพร

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรีได้ทรงสถาปนาหม่อมมุกเป็นกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ แต่จะเป็นวันเดือนปีใดไม่ปรากฏ มีพระโอรส ๒ พระองค์คือ

๑. พระองค์เจ้าชายนิม ประสูติปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๓ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น พระราชสัณพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนรินทรเทพ ในรัชกาลที่ ๒ และสิ้นพระชนม์ ในรัชกาลที่ ๒
๒. พระองค์เจ้าชายแจ่ง ประสูติปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๔ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมหมื่นนเรนทร์บริรักษ์ ในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗ และสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๗๔ ในรัชกาลที่ ๓

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี และกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พร้อมทั้งพระโอรส ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีวังอันเป็นที่ประทับอยู่ที่ท้ายสนมแถบวิหารพระนอนวัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม และมีพระนามเรียกกันเป็นพิเศษว่า “เจ้าครอกวัดโพธิ์” ดังกล่าวมาแล้ว

ครั้นเมื่อขยายบริเวณพระบรมมหาราชวังออกไปจนชิดวัดพระเชตุพนฯ จึงโปรดให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี พระสามีและพระโอรสไปประทับ ณ ที่ซึ่งเป็นที่ตั้งวังบูรพาภิรมย์ จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๘ กรมหมื่นนเรนทรพิทักษ์สิ้นพระชนม์ จึงเสด็จมาประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ประทับอยู่ไม่นานก็เสด็จขึ้นไปประทับอยู่ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ในสมัยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช ครั้น สมเด็จพระบวรราชเจ้าพระองค์นี้สวรรคตลงใน พ.ศ. ๒๓๖๐ ก็เสด็จกลับมาประทับ ณ พระบรมมหาราชวังอีกครั้ง

ถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ได้เสด็จกลับไปประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) อีกครั้งในฐานะเป็น “แม่วัง” และได้สิ้นพระชนม์ ในปีนั้น พ.ศ. ๒๓๗๐ พระราชทานเพลิง

พระศพที่พระเมรุท้องสนามหลวง ในวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ ปีชวด พ.ศ.๒๓๗๑

ท่านผู้ฟัง งานสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี มีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. เก็บอากรขนอนตลาดท้ายสนม

๒. เขียนจดหมายเหตุความทรงจำ

๑. การเก็บอากรขนอนตลาดเป็นงานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ทำงานเดิมพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระราชธิดาเป็นผู้ทำหน้าที่ แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้สิ้นพระชนม์ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๕๐ จึงได้ทรงมอบหน้าที่นี้ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ทรงทำตลอดจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๓ คือ ทรงปฏิบัติราชการในหน้าที่นี้ตลอดพระชนมายุ และเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มอบให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาปฏิบัติงานนี้ต่อมา

๒. งานเขียนจดหมายเหตุความทรงจำงานนี้เป็นผู้ทรงกระทำเอง และทรงทำอยู่เป็นเวลาถึง ๕๓ ปี เป็นเรื่องของเหตุการณ์บ้านเมืองในกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่ถูกกองทัพพม่ายกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้เป็นครั้งที่ ๒ เริ่มตั้งแต่พม่าล้อมประชิดตั้งค่ายบางระจัน โขธิสามต้นจนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หนังสือสำคัญเรื่องนี้ ทั้งสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์ และทรงวิจารณ์สืบเสาะหาตัวผู้แต่งอยู่นาน จนในที่สุดก็ทรงลงพระมติว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ทรงเป็นผู้แต่ง แล้วทรงพระราชวิจารณ์อย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยทรงแยก ตั้งเป็นข้อวิจารณ์ถึง ๒๕๖ หัวข้อ กรมศิลปากรได้กล่าวถึงคุณค่าของหนังสือเรื่องนี้ คือที่เป็นจดหมายเหตุและพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “เป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง จะพิจารณาได้จากที่สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ในคำนำ พิมพ์ พ.ศ.๒๔๕๙ ว่า

“หนังสือพระราชวิจารณ์เรื่องนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ได้ทรงพยายามมาก ไม่ใช่แต่ทรงพระราชวินิจฉัยข้อความในจดหมายเหตุเดิม สอบเทียบกับคดีที่ได้ทรงทราบมาเท่านั้น ได้โปรดให้ค้นหนังสือเก่าเช่นหมายรับสั่ง ลำเนาพระราชสาส์น ศุภอักษร และหนังสืออื่นๆ มาทรงสอบสวนเองโดยถ้วนถี่ ความข้อใดทรงพระราชดำริเห็นว่า นักเรียนโบราณคดีควรจะรู้ ก็ทรงแสดงข้อนั้นๆ ไว้ให้รู้โดยชัดเจน ในการที่จะแสดงนั้น ยังทรงพระราชดำริเห็นว่า ยึดยากนัก ลงเต็มลำเนาผู้อ่านจะเบื่อ ก็ทรงพระอุทิศสาหะเก็บเนื้อความแต่เท่าที่มีสาระมาลงในพระราชวิจารณ์ ต่อแห่งใดทรงพระราชดำริเห็นว่าหนังสือเดิมควรอ่านตลอดจึงลงไว้เต็มลำเนา เพราะฉะนั้น ถ้า

พิเคราะห์ดูในหนังสือพระราชวิจารณ์จะเห็นได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ทรงโดยตั้งพระราชหฤทัยจะพระราชทานความรู้ อันผู้อื่นจะไม่พึงรู้ หรือจะรู้เห็นได้ด้วยยากนั้น แก่บรรดาผู้เอาใจใส่ศึกษาโบราณคดี ทั่วไป ถึงผู้ที่ไม่มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดพระองค์ ถ้าอ่านหนังสือเรื่องนี้ดูโดยพิเคราะห์ก็จะแลเห็นได้ว่า ในการที่ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะต้องทรงลำบากตรากตรำพระองค์สักเพียงใด เพราะฉะนั้น หนังสือพระราชวิจารณ์เรื่องนี้ ควรบรรดาผู้ศึกษาโบราณคดี จะถือว่าเป็นของวิเศษซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นด้วยกำลังพระปรีชาญาณ และพระวิริยอุตสาหะ เพื่อพระราชทานเป็นมรดกแก่บรรดาผู้โดยเสด็จในทางศึกษาโบราณคดี ทั้งในชั้นนี้และในชั้นหน้าในอนาคตกาลสืบไปไม่มีที่สุดและไม่รู้สิ้นประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากหนังสือพระราชวิจารณ์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์...

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

หุ่นตัวนาง (ฝีมือ จักรพันธุ์ โปษยะกฤต) ที่สุนทรภู่เปรียบความงามของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ว่า
“รูปจรีตพิศไหนวิไลเลิศ เหมือนหุ่นเชิดโฉมแซมแจ่มเหลื่อง”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ใน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบาง เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ พระนามเดิม คือ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส ทรงได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เมื่อปีจอ พุทธศักราช ๒๓๘๑ มีพระอนุชาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกัน ๑ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักและมีพระเมตตาในพระราชธิดาพระองค์นี้มาก เพราะนอกจากจะเป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่แล้ว ยังปรากฏว่า ทรงพระสิริโฉมงดงามมาก จึงได้รับพระราชทานพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าหญิงวิลาส ซึ่งคำว่า “วิลาส” นั้นแปลว่า “งามมีเสน่ห์” และเมื่อทรงสถาปนาให้ทรงกรมก็พระราชทานนามกรมว่า กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งแปลเอาความได้ว่า เทพธิดาผู้ทรงความงามดั่งนางอัปสร ในคำกลอนเรื่อง “รำพันพิลาป” ของสุนทรภู่ กวีเอกของไทย ที่ พ.ณ.ประมวลมารค นำมาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือ “ลิปกวี” ยังได้พรรณนาความงามของพระองค์ท่านไว้ในทำนองผันเห็นว่า

“ที่เอากองค์ทรงศรีนวิวรรณ
 ดังดวงจันทร์แจ่มฟ้าไม่ราศี
 ทั้งคมขาล้านางสำอองสะอาด
 โอษฐ์เหมือนชาดจิ้มเจิมเฉลิมศรี
 ใส่เครื่องทรงมงกุฎดั่งบุตรี
 แก้วมณีเนาวรัตน์จำรัสเรือง
 รูปจิตพิศไหนวิไลเลิศ
 เหมือนหุ่นเชิดโคมแซมแฉล้มเหลืออง
 พอแลสบหลบชะม้ายชายชำเลื่อง
 ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลังโลม
 ลำพระกรอ่อนชดประณตนั้น่อม
 แลละม่อมเหมือนหนึ่งเขียนวิเชียรโคม
 หรือสาวสวรรค์ชั้นฟ้ามาโผยม
 มาประโลมโลกาให้อาวรณ์”

คำกลอนของสุนทรภู่ ตอนที่ว่า “ที่เอากองค์ทรงศรีนวิวรรณ” นั้น นายธนิต อยู่โพธิ์ ผู้เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร อธิบายว่าหมายถึง กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งสุนทรภู่ได้รับอุปการะจากพระองค์เมื่อครั้งประสพเคราะห์กรรมจนต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุ โดยรับนิมนต์มาอยู่จำพรรษา ณ วัดเทพธิดาราม วัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ได้ทรงสร้างเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ วัดนี้เริ่มสร้างมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๗๙ สำเร็จเสร็จสิ้นและได้รับพระราชทานนามวัดเปลี่ยนจากนามเดิมที่เรียกกันว่า วัดบ้านพระยาไกรสวนหลวง เป็นวัดเทพธิดาราม ในพุทธศักราช ๒๓๘๒ อันเป็นเวลาภายหลังการสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพเพียง ๑ ปี

แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างวัดเทพธิดาราม ยังมีหลักฐานอื่นที่เห็นควรนำมาเสนอท่านผู้ฟังเพื่อพิจารณาด้วย คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “ตำนานพระอารามหลวง” ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ได้ทรงบริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยเสด็จพระราชกุศล สมเด็จพระบรมชนกนาถด้วย และกรมศิลปากรได้เขียนไว้ในคำนำคำกลอนเพลงยาว เรื่อง “หม่อมเป็นสวรรค์” ว่า “วัดเทพธิดาราม นับเป็น

วัดสำคัญวัดหนึ่งในการศึกษาวรรณคดี เพราะเป็นวัดที่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพทรงสร้างและสุนทรภู่ กวีเอกของเรา เมื่อครั้งอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ได้เคยอยู่จำพรรษาเป็นวัดสุดท้ายแห่งการครองสมณเพศของท่าน ตลอดเวลาราว ๓ ปี ที่อยู่วัดนี้ ท่านสุนทรภู่ได้ประพันธ์หรือยกทรงขึ้นหลายเรื่อง เช่น รำพันพิลาป ภาพยี่เรือพระไชยสุริยา ตลอดจนแต่งเรื่องพระอภัยมณีถวาย กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เดือนละเล่มสมุดไทย เป็นหนังสือถึง ๒๓,๔๘๔ คำกลอน”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงสนพระทัยในเรื่องวรรณคดี และกวีไทย ตลอดจนมีพระศรัทธาปสาทะเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาмаกนั้น เห็นจะเป็นด้วยเมื่อทรงพระเจริญวัยถึงสมัยอันควรได้รับการศึกษา และในฐานะที่เป็นพระราชธิดา ทรงศึกษาในพระบรมมหาราชวัง ในวิชาประเภทต่างๆ ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน “ประวัติเจ้าจอมมารดาทับทิม รัชกาลที่ ๕” เป็นใจความว่า หัดเขียนหนังสือและเรียนอักษรศาสตร์ ถึงขั้นแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน กระบวนช่างฝีมือร้อยดอกไม้สดและปักสะตึง การพยาบาลเรียนเลข เรียนพงศาวดาร และเรื่องพระพุทธรศาสนา ดังนั้น พระประวัติและพระกรณียกิจสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ จึงเกี่ยวเนื่องกับการพระศาสนา และการกวีของไทยเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะก็คือ ทรงอุปการะกวีเอกของไทยในสมัยที่ยังทรงดำรงพระชนม์อยู่ถึง ๒ ท่าน ดังหลักฐานต่างๆ ที่จะขอนำมาเสนอโดยลำดับ ดังนี้

สุนทรภู่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “ประวัติสุนทรภู่” ตอนสิ้นเคราะห์ว่า

“สุนทรภู่จะตกยากอยู่สักกี่ปี ข้อนี้นิไม่ทราบชัด ปรากฏแต่ว่าพันทุข์ยาก ด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงพระปรานีโปรดให้ไปอยู่ที่พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่ประทับในสมัยนั้นและต่อมากรมหมื่นอัปสรสุดาเทพพระเจ้าลูกเธอที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตามากอีกพระองค์หนึ่ง ทรงอุปการะด้วยเหตุที่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ จะทรงอุปการะสุนทรภู่นั้นกล่าวกันว่าเดิมได้ทรงหนังสือเรื่องพระอภัยมณี (ชะรอยจะได้หนังสือมรดกของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ โดยเป็นพระอนุชา ร่วมเจ้าจอมมารดาทั้ง) ขอบพระทุกข์ ทรงเห็นว่าเรื่องยังค้างอยู่ จึงมีรับสั่งให้สุนทรภู่แต่งถวายให้ทรงต่อไป สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีมาได้ ๔๔ เล่มสมุดไทย หมายถึงจบเพียงพระอภัยมณีออกบวช (ความตั้งใจของสุนทรภู่เห็นได้ชัดในหนังสือที่แต่งนั้น) แต่กรมหมื่นอัปสรฯ มีรับสั่งให้แต่งต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่จึงต้องคิดเรื่องพระอภัยมณีตอนหลัง ตั้งแต่เล่มสมุดที่ ๕๐ ขยายเรื่องออกไปจนต่อเล่มที่ ๙๔ แต่พิเคราะห์ดูหนังสือเรื่องพระอภัยมณีตอนหลัง จำนวนไม่ใช่ของสุนทรภู่คนเดียว เล่ากัน

ว่า กรมหมื่นอัปสรฯ มีรับสั่งให้แต่งเดือนละเล่ม ถ้าเช่นนั้นจริงก็จะเป็นด้วยสุนทรภู่เมื่อหรือถูกเวลามีกิจ ต้องแต่งเองไม่ทันจึงวานศิษย์ให้ช่วยแต่งก็จะเป็นได้ นอกจากเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่แต่งเรื่องสิงห์ไตรภพอีกเรื่องหนึ่ง...”

ส่วนเรื่องสิงห์ไตรภพ นายชนิต อยู่โพธิ์ ทำเชิงอรรถว่าเรื่องตอนต้นๆ แต่งถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ และแต่งถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ตอนหลัง แต่ก็แต่งไม่จบ แต่งค้างไว้เพียง ๑๕ เล่มสมุดไทย เหตุที่ต้องหยุดแต่งก็เพราะ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สิ้นพระชนม์ สุนทรภู่ ได้รำลึกถึงพระคุณของทั้งสองพระองค์ที่ทรงอุปการะในขณะชีวิตประสบกับเคราะห์กรรม ด้วยการแต่งคำกลอนถวายพระพรไว้ทำเรื่อง “นิราศพระประธม” ว่า

“ถึงล่วงแล้วแค้นเกิดกับบุญฤทธิ์

ยังช่วยปิดปากอยู่ไม่รู้สูญ

สิ้นแผ่นดินทินกรจรรจุ

ให้เพิ่มพูนพอสว่างหนทางเดิน

ดั่งจินดาห้าดวงช่วงทวีป

ได้ดูชีพช่วยทุกข์เมื่อฉุกเฉิน

เป็นทำนุอุปถัมภ์ไม่กำเิน

จงเจริญเรียงวงศ์ทรงสุธา

อหนึ่งน้อมจอมนิกรอัปสรราช

บำรุงศาสนาสงฆ์ทรงสิกขา

จึงไพบูลย์พูนสวัสดิ์วัฒนา

ชนมาหมื่นแสนอย่าแค้นเคือง”

คุณสุวรรณ เป็นกวีหญิงที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก ในปลายรัชกาลที่ ๓ และต้นรัชกาลที่ ๔ เป็นธิดาของพระยาอุไทยธรรม (กลาง) ราชนิกุล บางช้าง เจ้าเมืองสมุทรสงครามและคุณหญิงน่วม (วสุธาร) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายประกอบเพลงยาวเรื่อง “พระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ” ไว้ว่า

“แรกถวายตัวอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๘๔ ไปอยู่ในสำนักกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ คุณสุวรรณเห็นจะชอบแต่งกลอนมาแต่ยังสาว ไปอยู่ในวังได้ ๓ ปี แต่งเพลงยาวนี้ดูก็สันตติกลอนอยู่แล้ว แต่มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าฟุ้งเฟื่องในกระบวนกลอนเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ด้วยมาใน

ตอนปลายคุณสุวรรณเสียวจิต อาการที่เสียวจิตก็วิ่งไปในกระบวนแต่งกลอนอย่างเดียว กลอนที่คุณสุวรรณแต่งเมื่อเสียวจิตแล้ว บางทีก็ขบขัน ถึงท่องจำกันได้จนทุกวันนี้ก็มี เช่น บทละครเรื่องพระมเหศวร

คุณสุวรรณอยู่กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๔ จนกระทั่งพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว ก็ยังคงอยู่ ณ พระตำหนัก จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ หลานชื่อเขียน รับออกไปอยู่ที่บ้านของตน นอกพระบรมมหาราชวัง และถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๘ สิริรวมอายุ ๖๗ ปี

เรื่องของคุณสุวรรณที่เกี่ยวกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ก็คือ ได้รับพระอุปการะเป็นอย่างดี เมื่อทรงพระประชวรหนัก คุณสุวรรณก็รำพันว่า

“โอ้พระคุณทูลจอมกระหม่อมแก้ว

จงผ่องแผ้วนพรัตน์ฉัตรเฉลิม

พระบารมีงามพร้อมเป็นจอมเจิม

เป็นฉัตรเฉลิมรอบจังหวัดเช่นฉัตรชัย

กระหม่อมฉันพันธุ์พงศ์นอกวงศา

ได้พึ่งพาตามจิตตคติเหนือใต้

ที่สิ่งชั่วร้ายลงดลพระทัย

ให้หายไปให้เป็นดังเหมือนหลังมา

ขอพระคุณทูลกระหม่อมจอมนเรศ

จงปกเศศกระหม่อมฉันให้รักษา

เป็นฉัตรสุวรรณกันแสงพระสุริยา

ให้สุขตาสุขจิตเป็นนิจนิรันดร์

ทุกวันนี้สุขแต่ตาจิตพาทุกข์

เพราะเกิดยุคขึ้นในใจให้ไฟฝัน

จะกัมหนำไปกว่าวายชีวัน

ที่ทรงธรรมคงเป็นข้าไม้อาวรณ์”

คำกลอน หรือ เพลงยาว “เรื่องพระอาการประชวรของหมื่นอัปสรสุดาเทพ” นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระอธิบายว่า

“แต่เมื่ออ่านพิจารณาดู เห็นมีว่าทางความรู้เรื่องโบราณคดีอยู่มาก ควรรักษาไว้มิให้สูญเสีย ผู้ที่แต่งเพลงยวนี้ แม่ไม่บอกออกตัวไว้ให้ปรากฏตรงๆ ก็รู้ได้โดยความในเพลงยวกล่าวไว้ในที่แห่ง ๑ ว่าเป็นของคุณสุวรรณแต่งเป็นแน่นอนไม่มีที่สงสัย”

ผู้เขียนบทความนี้ขอเชิญชวนท่านผู้สนใจในผลงานของคุณสุวรรณ นอกจากเรื่องขบขันที่แพร่หลายแล้ว ก็ใครจะขอให้พิจารณา “เพลงยาวพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ” อีกสักเรื่องหนึ่งที่มีอรรถรสในทางโบราณคดี และสำนวนกลอนที่บันทึกเป็นจดหมายเหตุพระอาการประชวรอย่างละเอียดที่สุด ไม่มีตลกขบขันเลย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เป็นที่รักและที่สนิทเสน่หาของพระบรมราชชนกเป็นอย่างยิ่งทรงบริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมสร้างวัดเทพธิดาราม ซึ่งเป็นวัดหนึ่งที่สร้างตามแบบแผนที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงคิดขึ้นใหม่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเรียกว่า “วัดนอกแบบ” ซึ่งผิดกับแบบฉบับของการสร้างวัดตามพระราชประเพณีที่ทรงเรียกว่า “วัดในแบบ” และยังเห็นกันอยู่แม้ในปัจจุบัน และนอกจากจะมีพระหฤทัยเปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ทรงอุปการะกวี ให้ได้สร้างผลงานประดับไว้ในวรรณคดีของไทยดังกล่าวแล้ว ยังได้ทรงพระเมตตาอุปการะหม่อมห้ามของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ให้เข้ามาอยู่ที่พระตำหนักภายหลัง สมเด็จพระบวรราชเจ้าพระองค์นั้นเสด็จสวรรคตแล้ว เช่น หม่อมสุด เพื่อโปรดให้อ่านบทกลอนถวายเมื่อบรรทม เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งก็โปรดให้มีการขับเสภาขึ้นที่พระตำหนักโดยมีครูแจ้กับนายมี เป็นคนขับคู่กันเป็นที่สนุกครึกครื้น เพราะทั้งสองท่านเป็นทั้งจินตกวี และปฏิภาณกวี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงพระประชวรพระโรคเรื้อรัง นับแต่เดือน ๔ ปีเถาะถึงปีมะเส็ง แต่บางครั้งพระโรคก็ทุเลาลงบ้าง ให้ทรงสำราญพระวรกาย มาประชวรหนักลงในระยะ ๖ เดือนหลัง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันที่พฤหัสบดีเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเส็งตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๘๘ พระชันษา ๓๕ ปี ที่พระตำหนัก ซึ่งตั้งอยู่หลังบริเวณพระที่นั่งพิมานรัตยาทางทิศใต้ อันเป็นพระตำหนักที่ประทับอยู่ตลอดเวลาที่ยังมีพระชนม์อยู่

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทษขัตติยนารี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ ขอเชิญพระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์มาสดุดี ทั้งนี้เพราะ พระองค์ทรงบำเพ็ญหน้าที่สำคัญ คือเป็นราชเลขาธุการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระชนกนาถ รับการสนองเบื้องพระยุคลบาทในหน้าที่นี้ตลอดมาจนสิ้นรัชกาล และอีกประการหนึ่งก็คือ ทรงเป็นที่มาของพระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” อันเป็นลายพระราชหัตถเลขา เล่าเรื่องการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๐ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระองค์นี้ พระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” มีความสำคัญอย่างไรขอนำไปกล่าวในตอนท้ายของบทความ

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าหญิงนิภาผดล ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๒๙ ณ พระตำหนัก ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อประสูตินั้นพระชนนียังทรงดำรงพระยศเป็นพระอรรคชายาเธอ หม่อมเจ้าสาย ฉะนั้น จึงทรงดำรงฐานันดรศักดิ์เมื่อครั้งประสูติเป็นพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้า ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระชนนีขึ้นเป็นพระอรรคชายาเธอทรงกรม แล้ว จึงได้ทรงสถาปนาพระเจ้าลูกเธอในพระอรรคชายาขึ้นเป็นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฯ ทุกพระองค์ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้านิภาผดล มีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา จึงได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์

ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์ ได้เล่าประวัติของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์และทรงเจริญพระชันษาไว้ในเรื่อง “สวนสุนันทา” ว่า

“สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เป็นพระราชธิดาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดปรานพระราชทานพระมหากุณนามเป็นพิเศษ โปรดเกล้าฯ ให้ได้อยู่เฝ้าเบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิดสนิทสนมตลอดมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเรียกสมเด็จพระราชธิดาพระองค์นี้ว่า ลูกหญิงน้อยบ้างและหญิงน้อยบ้างผู้อื่นจึงมักเรียกพระองค์ท่านว่า “สมเด็จพระหญิงพระองค์น้อย” กันเรื่อยมา ครั้งเมื่อพระองค์ทรงเจริญพระชันษาขึ้น ก็ยิ่งทรงพระปรีชาสามารถฉลาดเฉลียว จนสมเด็จพระชนกาธิราชทรงตระหนักในพระปรีชาฉลาด และความรู้ความสามารถในทางหนังสือจึงทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้สมเด็จพระราชธิดาพระองค์นี้ รับราชการทดลองเบื้องพระยุคลบาทในหน้าที่ราชเลขานุการินี หน้าที่นี้นับว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งยวดเป็นพระเกียรติประวัติอันน่าภาคภูมิใจสำหรับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้มาก พระองค์ได้รับการสนองเบื้องพระยุคลบาทในหน้าที่ราชการตลอดมาจนสิ้นรัชกาล

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคต เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีจอ พ.ศ.๒๔๕๓ นั้น พระองค์ทรงพระราชดำริที่สร้างสวนสุนันทาที่บริเวณอันเป็นพระราชฐานสวนหนึ่งในพระราชวังดุสิต ซึ่งมีกำแพงต่อเนื่องกัน มีถนนชื่อถนนดวงดาวใน ตัดผ่ากลางแบ่งแยกสวนสุนันทาออกจากเขตพระราชวังดุสิต แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประทับสำหรับพระมเหสี พระราชธิดา และข้าบาทบริจาริกาของพระองค์ แต่การก่อสร้างยังมีได้แล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างต่อ และได้ทรงจัดให้เป็นที่พักของฝ่ายใน ในรัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นต้นมา

อาณาบริเวณอันเป็นตำหนักของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปดิวรัดาประทับ ณ พระตำหนักใหญ่พร้อมด้วยพระธิดาองค์เล็ก คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชษฐาธิราช ส่วนที่ตำหนักเล็กที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของตำหนักใหญ่ ห่างกันประมาณ ๓๕ เมตร สภาพของอาณาบริเวณในสมัยที่พระวิมาดาเธอฯ และพระธิดาประทับอยู่นั้น เป็นที่ร่มรื่นสวยงามมาก

ริมฝั่งคลองด้านตะวันออก ตั้งแต่มีกำแพงจนถึงแนวถนนหน้าตำหนักใหญ่ ปลูกสร้างอาคารชั้นเดียวบ้าง ๒ ชั้นบ้าง เป็นระยะ ๆ ไป อาคารเหล่านี้สำหรับเป็นที่อยู่ของข้าหลวง ด้านหลังตำหนักใหญ่เป็นสวนบัว มีกระถางปลูกบัวนานาชนิด ตั้งเรียงรายอยู่เกือบเต็มลานซีเมนต์ บัวที่ทรงปลูกนั้นมีต่างสีต่างชนิดสวยงาม ตรงพื้นที่ว่างทางด้านเหนือตำหนักใหญ่ตอนใกล้สะพานที่จะข้ามไปยังเกาะน้อยหน้าเกาะลอยมีสระบัวก่อด้วยซีเมนต์ กลางสระมีน้ำพุพวยพุ่งเป็นละออง มีตำหนักไม้สร้างไว้ที่ชายฝั่งน้ำริมสระ ๒ หลัง หลังหนึ่งอยู่มุมตำหนักเล็ก อีกหลังหนึ่งที่อยู่ใกล้เข้ามาทางตำหนักใหญ่ ตำหนัก ๒ หลังนี้เรียกกันว่าตำหนักน้ำ เป็นที่สำหรับเสด็จประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ เป็นครั้งคราว การเสด็จลงประทับเรือพายประพาสบริเวณสระและคลองจะเสด็จลงจากท่าของตำหนักน้ำ ๒ ตำหนักนี้”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องสำคัญอันเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชษฐชาติยนาธิ์ อีกเรื่องหนึ่งคือ พระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” อันเป็นลายพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งได้พระราชทานถึงพระราชธิดาพระองค์นี้ เป็นเวลาถึง ๒๒๕ คิน และเมื่อได้มีการรวบรวมพิมพ์เป็นเล่มแล้วขนาดหนึ่ง ๘ หน้ายกเป็นหนังสือหนาถึง ๘๔๒ หน้า มีข้อความในตอนท้ายของลายพระราชหัตถ์ฉบับสุดท้าย ว่า

“ใจเต้านี้จะได้พบกันเดี๋ยวนี้ หนังสือนี้จากพ่อผู้มีความรักอย่างยิ่ง

ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ได้กล่าวถึงพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” ว่า

“องค์พยานอีกประการหนึ่งที่แสดงว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงโปรดสมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตมงคลมาก ก็คือ เมื่อความเสด็จประพาสยุโรปก็ได้ทรงนำพระรูปสมเด็จพระราชธิดาพระองค์นี้ ซึ่งทรงฉายร่วมกันกับสมเด็จพระเชษฐาธิราช คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ไปตั้งบนโต๊ะทรงพระอักษรในห้องประทับทั้งในเรือและบนบก อันเป็นเครื่องแสดงถึงความรักและคิดถึงพระราชธิดาทั้ง ๒ พระองค์อย่างสุดซึ้งอีกประการหนึ่ง

ส่วนเรื่องเนื้อหาสาระสำคัญของพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” มีเป็นประการใดนั้นผู้เขียนบทความนี้ขอนำข้อความในเรียงความเรื่อง “พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เล่ม หรือ บทที่ข้าพเจ้าชอบที่สุด” ฉบับที่ ได้รับรางวัลที่ ๑ ของ นายสัมพันธ์ วรรณตรี นิสิตคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีปีที่ ๓ ที่คณะกรรมการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้พิจารณา ได้จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ขอให้ท่านผู้ฟังพิจารณาความเห็นผู้เขียนเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” ที่ได้รับรางวัลโดยลำดับดังนี้

พระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” คือพระราชหัตถเลขาพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตนาถดล ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขณะที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ในลักษณะจดหมายของผู้ที่ไปเมืองไกลมาถึงบ้านอันมีเบ็ดเสร็จ ๔๓ ฉบับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานมาเป็นคราวๆ ทำนองแต่งในยามว่างมิได้มีพระราชประสงค์จะให้ เป็นจดหมายในทางราชการ จึงได้ทรงลำดับถ้อยคำให้เป็นเรื่องราวโดยมุ่งความสละสลวย อ่านง่ายเข้าใจง่าย คำสำนวนที่ทรงใช้มักเป็นคำซ้ำ ๆ และคมคายทั้งสิ้น ถึงแกมีผู้จดจำเอาคำสำนวนมาใช้อยู่จนกระทั่งบัดนี้ก็มีเช่นคำว่า “ทิ้ง” และ “ลมจับ” เป็นต้น และในบทแรก ๆ ของเรื่องได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นโคลงนิราศบ้าง, เป็นกลอนบ้าง ทั้งนี้ย่อมเป็นเครื่องเพิ่มพูนบทพระราชนิพนธ์ให้ไพเราะยังความซาบซึ่งแก่ผู้แสวงศิลปะรสทางอักษรเป็นทวีคูณขอยกโคลงบทหนึ่งซึ่งพระองค์ทรงกล่าวไว้ทำนองเป็นนิราศและให้ชื่อว่า นิราศรัตนพอเป็นเครื่อง สนับสนุน ดังนี้

‘มัตสยานันร้อยล่อง	ลอยชล
คุมคู่เป็นหมู่วน	วายเคล้า
ยลปลาประเล่ห์ยล	ยาวลักษณะ ภูเขย
ล้อมรอบกอบลูกเต้า	อ่อนอุ้มเดินเหิน’

พระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” กอบด้วยข้อความที่ดีเด่นความเรียงในการประพันธ์ไม่หลักั่น การลำดับเรื่องก็ดำเนินไปอย่างเรียบ ๆ สุขุมและสมเหตุสมผล ทั้งนี้เพราะพระราชปณิธานอันยอดเยี่ยม ตอนใดที่ต้องการรวบรัดเพื่อให้รู้เรื่องดีก็ทรงใช้คำสั้น ๆ ได้ความชัดเจนสมลักษณะบรรยายโวหาร ตอนใดที่ต้องการสำนวนเพื่อให้ความเด่นก็ทรงใช้พรรณนาโวหาร กระบวนพรรณนาว่าด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือกระบวนบรรยายเล่าเรื่องราวอันใดก็ดี ย่อมแจ่มแจ้งจับใจไม่ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์บทใด ๆ ในขบวนนั้นแทบไม่มีผู้ใดจะเทียบถึง พระองค์ทรงกล่าวได้อย่างละเอียดลออจริง ๆ อ่านแล้วรู้สึกว่าจะมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนราวกับได้รู้ได้เห็นด้วยตาของตนเอง ฉะนั้น เช่นตอนหนึ่งทรงกล่าวถึง นครปารีสไว้ว่า ‘.....ถ้าจะนั่งดูในที่แห่งใดข้างถนนจะแลเห็นคนเดินเหมือนอย่างกับจอกที่ไหลลอยมาตามกระแส น้ำ รถมที่แล่นมาเหมือนกับแห่นและสวเในเวลาน้ำขึ้น.....’ ตอนใดที่สมควรจะยกตัวอย่างขึ้นให้เห็นจึงจะทำความเข้าใจได้แจ่มแจ้งก็ทรงชักตัวอย่าง ตัวอย่างต่าง ๆ ที่พระองค์ยกขึ้นนั้นจะเป็นเรื่องใด ๆ ก็ดีย่อมเป็นตัวอย่างที่ใกล้ความจริงหรือที่เคยมีมาแล้วจริง ๆ ทั้งสิ้น ไม่ใช่แต่เพียงได้ชื่อว่า เป็นตัวอย่างเท่านั้นแล้วก็ไม่น่าจะเป็นได้เช่นนั้นเลย คือตามธรรมดาเหลือวิสัยที่จะเป็นได้เช่นนั้น ส่วนของพระองค์นั้นเล่าเป็นอุทาหรณ์ที่ทำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้อ่านผู้ฟังมากมาย เช่น ทรงบรรยายเมือง

เวนีสประกอบสาทรโหวารโดยแจ่มแจ้งจับใจว่า “....จะว่าที่ไหนเหมือนเวนีสไม่ดีกว่าวัง ถ้านึกให้ถนนเป็นคลองเอาเรือเข้าไปจอดที่ประตูเรือนแล้วไม่ติดกันเลยทั้งรูปพรรณสัณฐานและเย้าเรือน....” ณ ตอนนีสมควรจะไปถึงพระราชปฏิภาณอันเฉียบแหลมการเปรียบเทียบเวนีสกับพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นสิ่งที่ใกล้นั้นสมควร ย่อมทำให้เห็นภาพเมืองเวนีสได้อย่างดี

พระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” แม้ว่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ทำนองจดหมายเหตุรายวันก็ตาม แต่ก็จัดเข้าลักษณะหนังสือข่าวของสมัยนั้นได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าเป็นพฤติกรรมที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากบทความเป็นจริงอันน่าสนใจของชนหมู่มาก และทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นทำนอง “ให้ข่าว” ต่อผู้อ่านผู้ฟังอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา ยิ่งพระองค์ผู้ทรงมีความสำคัญเป็นประมุขของประเทศชาติ ทรงพระราชทานข่าวด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ยิ่งทำให้ข่าวนั้นมีความสำคัญยิ่งขึ้นในข้อความบางตอนของบทพระราชนิพนธ์ก็มีข่าวที่พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงความแปลกประหลาดน่าพิศวง อัศจรรย์อันเป็นเครื่องเร้าความรู้สึกของประชาชนในขณะนั้นให้เกิดความกระตือรือร้น และเพิ่มความอยากรู้อยากเห็นในอันที่จะดัดแปลงแก้ไขวัฒนธรรมของอารยประเทศให้เหมาะสมแก่ความต้องการ และความเป็นอยู่เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ ดังจะพรรณนาข้อความบางตอนในบทพระราชนิพนธ์ที่เร้าความรู้สึกและที่น่าสนใจในเนื้อหาของ “ข่าว” เช่นตอนที่เสด็จผ่านประเทศนอร์เวย์ทรงเล่าถึงการได้เปรียบของการใช้กำลังน้ำตกแทนกำลังไอน้ำในการหมุนเครื่องทำไฟฟ้าไว้ว่า “....แรงที่สำหรับจะหมุนไฟฟ้าถ้าหากว่าจะใช้สตีมนั้นเป็นเครื่องหมุนจะเปลืองเชื้อเพลิงราคาแพงมาก จึงได้คิดใช้แรงน้ำ....ความถูกของกำลังน้ำนั้นเขาคะได้ว่าสองแรงแม้ทำการได้ตันหนึ่งเอาแรงม้าของกำลังน้ำเข้าตั้งคิดประโยชน์จากนั้นทีเดียว การที่จะใช้แรงน้ำต้องใช้ทุนมากในเบื้องต้น แต่เมื่อทำเสร็จแล้วไม่ต้องเสียเชื้อเพลิงอะไรมาก จึงได้เปรียบการใช้แรงไอน้ำที่เรียกว่าสตีมนั้นหลายเท่า....” และตอนที่เสด็จกลับโนโตเดนซึ่งเป็นตำบลหนึ่งที่ตั้งบริษัททำการจับธาตุไนตริกจากลมในอากาศด้วยแรงไฟฟ้าพระองค์ได้ทรงสนทนากับมิสเตอร์เปียกแลนด์ถึงเรื่องความเจริญก้าวหน้าของวิชาการไฟฟ้าในสมัยนั้นว่า....นั่งสนทนากันถึงเรื่องไฟฟ้าในเวลากินข้าว ใช้ได้เป็นอัศจรรย์มากขึ้นทุกที มิสเตอร์เปียกแลนด์ซึ่งเป็นผู้คิดเรื่องไฟฟ้านี้ เคยเข้าไปบางกอกพร้อมกันกับปริญวัลดิมาร์และยอชอฟกริก ความคิดอยู่เพียงขั้นที่เอาแม่เหล็กเข้าล่อกลางไฟฟ้าเขาคิดไปทางหนึ่งคือเอาไปลองตั้งในกลางที่น้ำไหล น้ำหยุดไม่ต่อกันได้ อีกอย่างหนึ่งนั้นคิดจะใช้ยังปืนใหญ่ไม่ให้ต้องบรรจุดิน อีกอย่างหนึ่งนั้นจะทำให้ฝนตกได้....” นี่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเสนอข่าวให้เป็นที่สนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้ได้ทราบข่าวของพระองค์เพียงไร หนังสือเรื่องนี้จึงสมควรเป็น “ชิ้นข่าวตัวอย่าง” ที่น่าจะเป็นแบบฉบับอันเลิศและสมบูรณ์สืบมา

อนึ่ง “บทความความคิดเห็น” ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” ไม่ว่าจะได้เกี่ยวข้องกับเรื่องใด ๆ

ย่อมมีความสดใสและความกระฉับกระช่าง “บทความคิดเห็น” ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้แม้จะล่วงมานานแล้วก็ตามแต่ตราบเท่าทุกวันนี้ก็ยังเป็นบทความที่ทันสมัยชวนอ่านชวนคิด เช่นคราวเสด็จทอดพระเนตรมหาวิทยาลัยเมืองไฮเดลแบ็กแห่งประเทศเยอรมันนี้ ทรงกล่าวถึงเรื่องการศึกษาในมหาวิทยาลัยไว้ว่า...” การเรียนยูนิเวอร์ซิตีไม่ใช่เรียนหนังสือ การที่จะอ่านหนังสือนั้นเป็นส่วนของตัวเองที่จะอ่านชั่วแต่ต้องไปฟังเล็คเชอร์...แล้วกำหนดจดจำไว้มาเรียนด้วยหนังสือต่อในที่ของตัวเอง...” คราวเสด็จประทับพระราชวังเมืองตุรินประเทศอิตาลีทรงกล่าวถึงบทความคิดเห็นเกี่ยวกับนาฏกรรมไว้ว่า “...ว่าโดยความเห็นของเราแล้วเหมาะที่เราจะดูออปรามากกว่าเทียเตอร์...เสียงที่ร้องมักกลมกล่อมเพราะและยากที่จะมีในภาษาไทยและเพลงไทยได้ เพราะมันร้องจากในอกไม่ได้ร้องจากริมฝีปากเสียงใหญ่ฤเสียงเล็กได้กั้นกับดนตรีกลืนกันหายทีเดียวถ้าจะว่าด้วยดังแล้วดังมาก ทั้งซอทั้งปี่ตั้ง ๓๐ เสียง ๆ คนก็รับอยู่ ส่วนทำนองเพลงนั้นเล่ามันยากยิ่งจะได้หลายอย่างร้องเป็นอย่างร้องให้ร้องเป็นอย่างที่ใจกำลังฟังชานฤจนกระทั่งโกรธแค้นก็ได้ของเราร้องได้แต่เพียงร้องให้ โกรธแค้นไม่มีเลย...” อีกตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงสภาพของยุโรปด้วยประโยคสั้น ๆ แต่เต็มไปด้วยความหมายชวนคิด ว่า “...พื้นภูมิประเทศในยุโรปนั้นมันหมดดีเสียแล้ว แต่ความรู้ในยุโรปไม่ใช่แต่เวลาที่เดินขึ้นสู่ความเจริญมันกำลังเดินกระโดดโลดโผนซึ่งจะเดินตามยาก นี่เป็นส่วนข้างฝ่ายดีของประเทศยุโรป...”

“ศิลป์ในวัตถุ” ย่อมนำความรู้ความพอใจแก่ผู้ได้พบได้เห็น เสียงดนตรีอันไพเราะย่อมนำความรื่นเริงหรรษาแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง แต่ถ้าผู้อ่านผู้ฟังมุ่งหวังที่จะหาประโยชน์จากพระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” แล้วเป็นที่มั่นหมายว่าจะได้ความบรรเทิงอเนกประการทุกแห่งทุกตอนของพระราชนิพนธ์แฝงด้วยสารคดีและบันเทิงคดี เช่น ตามระยะทางที่เสด็จผ่านประเทศต่าง ๆ ในยุโรปทรงบันทึกภาพด้วยอักษรเกี่ยวกับแผนผังเมืองและศิลปะในการก่อสร้างแบบต่าง ๆ ของยุโรปพร้อมทั้งทรงบรรยายลักษณะภูมิประเทศที่แวดล้อมสิ่งก่อสร้าง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อสถาปนิกและผู้ใฝ่ใจแสวงความรู้เกี่ยวกับการผังเมือง นับว่าเป็นก้าวใหม่ที่สุดแห่งความตื่นตัวทางศิลปกรรมของไทย บางตอนในบทพระราชนิพนธ์ก็เพียบพร้อมไปด้วยสารคดีทางประวัติศาสตร์เช่นเรื่องราวมหัศจรรย์เกี่ยวกับจักรวรรดิโรมันโบราณ ความหมายทางประวัติศาสตร์ของศัพท์ “ซาลเบ็ค” หรือ “ฟาลคราเบิน” ซึ่งศัพท์นี้ไม่มีจดหมายเหตุและนิทานโรมันกล่าวรายละเอียดให้นักประวัติศาสตร์จำต้องค้นคว้าสันนิษฐานและทราบเรื่องราวได้ด้วยการพบสิ่งก่อสร้างที่ยังเหลือ เรื่องของวัตถุต่าง ๆ ที่ขุดได้ในค่าย “ซาลเบ็ค” ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักโบราณคดีประมาณเวลาที่จักรวรรดิโรมันโบราณมีอำนาจได้ใกล้เคียงความจริง เรื่องของชาวออร์วีเจียนสมัยที่รุ่งเรือง เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองแฮมเบ็คในฐานะที่เป็นตัวกลางของยุโรปในการค้าขายระหว่างไทยกับประเทศต่าง ๆ แห่งยุโรปอันเป็นเรื่องราวที่ให้ประโยชน์ในการสอบสวน

ค้นคว้าหาหลักฐานการค้าของไทยในสมัยนั้น ว่าด้วยเรื่องของสารคดีทางภูมิวิทยาก็ทรงกล่าวไว้อย่างกว้างขวาง เช่นตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงเกาะเดนมาร์คไว้ว่า “...เดนมาร์คนี้เป็นเกาะประหลาดไม่มีเขาเลย เป็นแต่ลูกเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างสูงที่เรียกว่าเขาเพียง ๕๐๐ ฟิต...” คราวเสด็จประทับเมืองเฟรเดริกเซาวัน ทรงบรรยายถึงทะเลตรงนั้นไว้ว่า “...น้ำทะเลเหนือกับทะเลตะวันตกต่อกันเขาเรียกว่าแบดเตอลอฟซี ทะเลทั้งสองนี้ไม่ปรองดองกันเลย...คลื่นทะเลเหนือกับทะเลตะวันตกเฉพาะไหลไปโดนกันที่ตรงนั้น เป็นฝอยขาวพลุ่งขึ้นสูง ๆ เป็นนิตย...ถ้าเรือจะเดินต้องเดินออกห่าง ถ้าเข้ามาข้ามในที่สามไมล์นี้เป็นอันตรายทุกลำ” นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่น่าสนใจอื่น ๆ เช่นเรื่องวิธีจับธาตุไนตริกจากอากาศด้วยแรงไฟฟ้า เรื่องราวของวิทยุโทรเลขโดยละเอียด เรื่องราวเกี่ยวพันในหว่างพระเจ้าแผ่นดินในอังกฤษ และการปกครองของประเทศอังกฤษ การปกครองของประเทศสวีตเซอร์แลนด์ เรื่องพิธีกรรมทางศาสนาของชาวยุโรป ประเพณีปลงศพอันแปลกประหลาดของพระมังก์กลุ่มหนึ่งแถบซิชิลี และมอลตาอันเรียกว่า “สตัฟมังก์” ที่ไม่นิยมการฝังศพเมื่อตาย แต่เอาศพอัดยีนเข้าไว้แล้วมีที่สำหรับไว้ศพให้ยืนเสมอ เรื่องงานประจำปีของเมืองสำคัญต่าง ๆ ในยุโรปเช่นงานแห่บุปผชาติหรืองานสงครามบุปผชาติอันเรียกว่า ฟิธเฟตาซิชัส เรื่องขนบธรรมเนียมของชาวยุโรปในถิ่นต่าง ๆ เช่นทรงกล่าวถึงธรรมเนียมการประมอมที่ชาวยุโรป ถือกันว่าเป็นการแสดงความชื่นชมยินดีและความยกย่องอีกทั้งเรื่องอัครยาชัยของชาวเมืองต่าง ๆ เรื่องระเบียบการปฏิบัติงานและการใช้เครื่องมือทันสมัยในการรักษาคนไข้ของโรงพยาบาลสำคัญ ๆ ในยุโรป เรื่องระเบียบการจราจรสำหรับยานพาหนะของเมืองต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของบ้านเมืองใดที่ยังมีระบบและการจราจรยังล้าหลัง เช่นตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงระเบียบการจอดรถรับจ้างในเมืองบาเดนบาเดนไว้ว่า “รถจ้างที่มาคอยนั้นอยู่ริมถนนเรียงกันตามลำดับ... ถ้าใครจะไปเรียกรถ ๆ อยู่ต้นแถวที่จะได้รับจ้างก่อนใครมาจอดคอยใหม่ก็ต้องอยู่ข้างหลังเสมอไป” ในเรื่องของบันเทิงคดีผู้อ่านและผู้ฟังจะได้ทราบเรื่องราวของมหาอุปรากรเรื่องเอกๆ ตามที่พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตร ณ เมืองสำคัญในยุโรปหลายเรื่อง มหาอุปรากรแต่ละเรื่องที่พระองค์ทรงลำดับไว้ในพระราชนิพนธ์ย่อมเป็นที่นิยมและสนใจของปวงชนหมู่มากร บางเรื่องก็จัดเข้าประเภทตลกขบขัน บางเรื่องก็จบลงด้วยความเศร้าสลดแฝงคติธรรมนำคิด เช่น เรื่องมาตามบัดเตอร์ไฟล พระองค์ก็ทรงกล่าวไว้ นอกจากนั้นยังทรงเล่าถึงความสนุกสนานของการแสดงละครสัตว์ในยุโรป ความเพลิดเพลินเมื่อคราวเสด็จทอดพระเนตรงานชุมนุมร้านค้า (Fair) ความโศกเศร้าและความคับคั่งของงานประจำปีของยุโรป ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จะอำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่านผู้ฟังได้อย่างดี”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ หากท่านผู้ใดมีความประสงค์จะได้ทราบเรื่องความงดงามของสวนสุนันทาอันเป็นที่ประทับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปดิวรัดา สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ

กรมชุมอยู่ทองเขตชัตติยนาวิ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ามลีนพเคราะห์ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา และ
 อายากจะทราบเรื่องพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” ซึ่งได้จัดพิมพ์เป็นเล่มทั้งหมด หรืออายากจะทราบ
 ข้อคิดเห็นเป็นทำนองวิจารณ์พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ของ นายสัมพันธ วรรณตรี ที่ได้รับรางวัลที่ ๑
 โดยละเอียดก็ขอได้อ่านในเรื่อง “ประกวดเรียงความ เฉลิมพระเกียรติคุณ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
 จุลาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๔๙๕” ดังกล่าวอ้างแล้วนั้น

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนายุ ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ดิศกุล

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ซึ่งได้เชิญพระประวัติมาสดุดีได้ในวันนี มีอีกพระนามหนึ่ง ที่เรียกกันอย่างแพร่หลาย คือท่านหญิงเหลือ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงอธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง “สมภพในพระพุทธรศาสนา และกล่าวด้วยการนอบน้อมพระรัตนตรัย” ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ว่า

“หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ (เหลือ) ดิศกุล เป็นธิดาสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมลำดวน (วสันตสิงห์) ประสูติวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐ เธอเป็นฝาแฝดหญิง และผู้เป็นพี่ตายเมื่ออยู่ได้ ๓ เดือน จึงได้ชื่อที่เรียกกันว่า - เหลือ ที่เหลืออยู่ได้ เพราะพระยาประเสริฐฯ (โรเตอร์) แพทย์ชาวเบลเยียมเป็นผู้เลี้ยงในทึบแก้ว และมีแม่เต๊อ ผู้เรียนนางพยาบาลมาจากอเมริกาเป็นผู้เลี้ยง นับว่าเธอเป็นเด็กไทยคนแรกที่ได้รอดชีวิตโดยวิธีทางตะวันตก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร.๕ พระราชทานนามเธอว่า พัฒนาฯ ด้วยมีพระราชดำรัสแก่เสด็จพ่อว่า ดิฉันจะให้มันอยู่และอายุยืน...”

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ประทับอยู่ที่วังเดิม เข้าใจว่า เป็นที่อยู่ริมถนนเจริญกรุงฟากเหนือ ริมเชิงสะพานดำรงสถิต จนมีพระชันษาได้ ๖ ปี จึงได้ตามเสด็จหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย เข้าไปประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวังเพราะหม่อมหม่อมมารดาของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยถึงแก่กรรม หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ขอตามเสด็จเข้าไปอยู่ด้วย

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ทรงอยู่กับสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสละชนาลัยสุรกัญญา ซึ่งต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสละชนาลัยสุรกัญญา

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทรงอยู่กับสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยานรี ซึ่งต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยานรี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์นี้ เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ซึ่งต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ในรัชกาลที่ ๗

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เมื่อหม่อมเจ้าหญิงทั้งสององค์ได้เสด็จเข้าประทับในพระบรมมหาราชวังเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าฟ้าได้ทรงเล่าถึง ประวัติของหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยทรงสอดแทรกพระประวัติของพระองค์เข้าไปด้วย จนกระทั่งรัชกาลปัจจุบัน โดยทรงเรียกหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ว่า “หญิงเหลือ” พร้อมกับทรงกล่าวถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชกาล โดยลำดับซึ่งขอนำสาระสำคัญมาประมวลไว้ดังนี้

รัชกาลที่ ๕ เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอทั้งสององค์ทรงได้หม่อมเจ้าหญิงไปเลี้ยงองค์ละคนแล้ว ก็โปรดให้ทั้งคู่แต่งตัวอย่างที่เราองค์ท่านแต่ง เสด็จไหนก็ให้ตามเสด็จไปด้วย โดยเฉพาะการขึ้นเฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในเวลาเสวย ตอนบ่ายทุกวัน... เรามีพี่เลี้ยงคนละคน สำหรับอาบน้ำแต่งตัว มีตู้คนละใบ เวลาขึ้นก็ขึ้นพร้อมกับเสวย เวลานอนก็นอนในพระวิสูตรอยู่กลาง ๒ คน สมเด็จพระพุทธบรม ๒ ข้าง เราสนุกสนานเปลือยเปลือยเสียเหลือเกิน แต่ก็ยังคิดถึงเสด็จพ่อ อยู่เสมอ เวลาใดที่ทรงทราบว่าเราคิดถึงเสด็จพ่อก็โปรดให้ผู้ใหญ่อุ้มออกไปเฝ้าที่กระทรวงมหาดไทย ทุกครั้ง ถ้าเวลาเสด็จอยู่ในวังหลวง ก็โปรดให้ครูมาสอนหนังสือที่ตำหนักในห้องใหญ่ รวมกันทั้ง เด็กหญิงเด็กชาย ถ้าเสด็จอยู่สวนดุสิตในพระที่นั่งอัมพรสถาน เราก็ออกไปเรียนที่สวนห้องเครื่อง ซึ่งมีโรงเรียนไม้ชั้นเดียวอยู่หลังหนึ่ง และมีครูเหม่มาจากโรงเรียนวังหลัง และพวกข้าราชการในกรมราชเลขาธิการมาสอน มีนักเรียนทั้งหมดประมาณ ๑๐-๑๕ คน

เวลาอยู่ในพระที่นั่งวิมานเมฆและอัมพรสถาน เป็นเวลาที่เรานุกเป็นที่สุด เพราะข้าพเจ้า อายุ ๑๒ ปี เก่งกว่าหญิงเหลือ ๑ ปี ๙ เดือน กำลังรู้ความ แต่ไม่ต้องถูกระมัดระวังตัวว่าเป็นสาว เข้าออกได้ทั้งข้างหน้าข้างใน ได้เฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แทบทุกวัน เวลาเสด็จ ประพาสทอดพระเนตรถนนหนทางที่ตัดใหม่เวลาเย็น ๆ ถ้ามีสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเสด็จด้วย ข้าพเจ้ากับ หญิงเหลือ ก็ได้ถือพระสุพรรณศรี (กระโถน) ยืนเกาะหลังเก้าอี้คนขับไปด้วย สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงตบหัวว่า “ไปบอกพ่อเจ้าข้าว่าได้ขึ้นรถที่นั่ง” ถ้าประทับเล่นในสวนแ่งเต่งในพระที่นั่งราชฤดี

ก็โปรดให้เด็ก ๆ ที่ตามเสด็จเล่นซ่อนหา เล่นเอาเถิดกัน มีเด็กผู้หญิงแต่ข้าพเจ้าและหญิงเหลือ ๒ คน เท่านั้น นอกนั้นเป็นทูลกระหม่อมฟ้าชาย หม่อมเจ้าชาย และลูกเจ้าพระยาต่าง ๆ รวมทั้งคณะงะด้วย เราได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่ปีนัง และได้รับพระราชทานของฝากในเรือพระที่นั่งจักรี (ลำเก่า) คือ เสมอเงินสายไหม ทรงผูกพระราชทาน และมีพระดำรัสว่า “ไว้เอาทองครวหลัง ข้าจะให้พี่น้องข้าก่อน” และมีหีบปักผมมีตัวอักษรว่า - พระราชทาน - อีกคนละเล่ม หญิงเหลือยังไว้จุก ต้องเอาหีบนั้นเสียจุกใต้ปิ่น เราสนุกกันอยู่จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๓ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต”

รัชกาลที่ ๖ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ และประทับอยู่ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวออกมาประทับอยู่ที่สวนบัว ฝั่งตรงข้ามกับพระที่นั่งอัมพรสถาน ต่อมาหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทรงออกจากพระราชวังหลวงออกมาประทับ ณ วังวรดิศ เพราะทรงพระประชวร และเมื่อทรงหายจากอาการประชวรแล้วก็ยังต้องตามเสด็จพระบิดาไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ในหน้าที่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอีกด้วย ดังนั้น จึงได้ทรงขอประทานหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ให้ออกจากพระบรมมหาราชวังมาอยู่เป็นเพื่อน

พระประวัติตอนนี้ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงพระเมตตาต่อหม่อมเจ้าหญิงพัฒนามาก โดยทรงเล่าว่า

“พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ทรงพระเมตตาเธอไม่น้อย ได้รับพระราชทานเสมอเพชรชั้น ๑ และนาฬิกาข้อมือเพชรรอบ ในงานฤดูหนาวปี ๒๔๕๖ งานเฉลิมพระชนมพรรษาที่ได้รับเชิญแต่งแฟนซีทุกปีที่มี ปีหนึ่งเธอแต่งเป็นลูกสาวพระกุเวร (เจ้าแห่งยักษ์) สมเด็จพระจอมพระนริศฯ ทรงคิดแต่งตัวประทาน คือ นุ่งจีบ ห่มคาดอก ๒ ชาย ให้เครื่องเพชรเต็มตัวรวมทั้งกระบังหน้า ผมหยิกฟู แต่เขียนหน้าเป็นยักษ์ เวลาเข้าไปเฝ้ารับพระราชทานรางวัล พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสว่า “ยายเหลือ น่ารักจริง!” หญิงเหลือได้ไปตั้งเครื่องตามเสด็จ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖) แม้เดินป่าไปตอนเจดีย์ ซึ่งมีผู้หญิงไปในกระบวนเสด็จเพียง ๔ คน คือ ข้าพเจ้า หญิงเหลือ นมแก้ว และเด็กเงินเวลามีโฆษณาละครก็นั่งดูอยู่ข้างพระเก้าอี้แทบจะทุกครั้ง จึงได้ฟังพระราชดำริอยู่เสมอ ๆ เราได้คุ้นเคยกับพระองค์ท่านมาตั้งแต่ทรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และเคยเรียกว่าทูลกระหม่อมจนติดปาก ฉะนั้น เมื่อเสด็จสวรรคต เราจึงร้องไห้กันมากมาย”

รัชกาลที่ ๗ เสด็จขึ้นเสวยราชย์ เราได้คุ้นเคยกับพระองค์ท่านมาแต่ยังมีหัวจุกในสมัยอยู่พระที่นั่งอัมพรสถาน แต่เมื่อโตแล้ว ก็ไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าใกล้ชิด จนหญิงเหลือเจ็บป่วยอยู่ชยทะเลกับเสด็จลุง กรมพระนเรศวรฤทธิ์ และทูลกระหม่อมฟ้าน้อย (ในหลวง ร.๗) ก็ประชวรเสด็จไป

ประทับอยู่หัวหินเช่นกัน จึงได้มีโอกาสได้ไปเฝ้าพร้อมกับเสด็จลง และทูลกระหม่อมก็ทรงพระเมตตา เช่นผู้คุ้นเคยมาแต่เล็ก ต่อมาได้ตามเสด็จพ่อไปทางเหนือและใต้ ในการเสด็จเลียบพระนคร นับว่าได้เฝ้าบ่อยขึ้น

พ.ศ. ๒๔๗๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาประพาส น้ำสรงสงกรานต์แก่เสด็จพ่อ แล้วเสวยพระสุธารสที่วังวรดิศ ได้ทรงทราบว่ามีหญิงเหลือกำลังพิมพ์ บทเพลงแผ่นเสียงอยู่ มีพระราชดำรัสแก่เธอว่า “เสร็จแล้วขอเล่มหนึ่งนะ” เธอก็หมอบกราบทูลรับ ครั้นพอหนังสือมาแล้ว ก็เผอิญเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ เสด็จพ่อจึงตรัสว่า “ทูลรับไว้ แล้วต้องไปถวาย” ลูกพูนไปเป็นเพื่อนน้องน้อยก็แล้วกัน” เราขึ้นรถไปด้วยกันในวันที่จะเสด็จไปเปิด ดึกในโรงพยาบาลศิริราช หญิงเหลือบอกข้าพเจ้าขึ้นว่า “เจ้าพี่อย่างร้องไห้หะ เพราะถ้าฉันร้องแล้วหยุด ยาก” ข้าพเจ้าก็บอกว่า “เธอก็อย่างร้องนะฉันหยุดไม่ได้เหมือนกัน” พอถึงที่นั่งสวนจิตรลดา เราก็เข้าไปนั่งคอยเสด็จลงขึ้นรถอยู่ตามทางเสด็จ ในใจก็คิดว่าครูเดียวคงไม่เป็นไร ทันใดนั้นมหาดเล็กคนหนึ่งลงอัญเชิญเข้ามาบอกว่า “รับสั่งให้เชิญเสด็จขึ้นไปข้างบน” ใจเราหายวาบเพราะตั้งแต่เกิดเรื่องแล้วยังไม่ได้เข้าเฝ้าเลย ทั้งต้องขึ้นไปในที่ที่เคยเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ อยู่เสมอ ๆ ด้วย พอเข้าไปในเฉลียงก็เห็นทรงยืนทอดพระเนตรรูปที่ฝาผนังอยู่พระองค์เดียว พอทอดพระเนตรเห็นเรา ก็เสด็จมาประทับพระเก้าอี้ ข้าพเจ้าก็หมอบกราบทูลว่า “หญิงเหลือบจะนำหนังสือบทเพลงแผ่นเสียงมาทูลเกล้าฯ ถวายตามที่ได้อาราบทูลไว้” ท่านทรงรับไปทอดพระเนตร แล้วมีพระราชดำรัสว่า “เมื่อวันที่ ๒๔ ฉันกำลังตีกอล์ฟอยู่หลุม ๘ ที่เดียว ไปอยู่ข้างหลุมซึ่งไม่เคยทำ กำลังเดินก็พบหลวงประเสริฐฯ (ราชองครักษ์) เข้ามาบอกว่า “กรุงเทพเกิดขบถเชิญเสด็จกลับเดี๋ยวนี้” ฉันกำลังมุงอยู่ที่ลูกกอล์ฟ ตอบแก้ว่า “เดี๋ยวขอเอาลูกธงหลุมก่อน” แกกลับเอ็ดเอาว่า “ไม่ได้ ต้องเสด็จกลับเดี๋ยวนี้” “ฉันก็เลยทิ้งไม้กลับ” เท่านั้น หญิงเหลือบและข้าพเจ้าก็ปล่อยโฮออกไปพร้อมกัน และพูดไม่ได้อยู่นาน พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า “วันที่ ๒๔ ก็ดีเหมือนกัน เพราะแต่ก่อนเรารู้จักแต่หน้าคนเดียวนี่เราได้รู้จักใจเขาด้วย” แล้วหญิงเหลือบก็เล่าถวายถึงที่เขาจับเสด็จพ่อเข้าไปไว้อย่างไร เพราะเมื่อเสด็จพ่อถูกจับนั้นเพิ่งหายประชวรใหม่ๆ ข้าพเจ้าจึงขอให้หญิงเหลือบตามเข้าไปอยู่ด้วย ส่วนข้าพเจ้าจะเป็นผู้นำอาหารไปส่งทุกเวลา แล้วท่าน (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) เสด็จขึ้นเพราะถึงเวลาทรงเครื่อง ครั้งหลังที่สุดที่ได้เฝ้า คือไปส่งเสด็จยุโรปที่เกาะสุมาตรา พระราชทานพระหัตถ์ก็ให้จับทูลลา เป็นที่สุดรรชนีรัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๘ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ เสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้ว เสด็จกลับเมืองไทยครั้งแรกจากสวิสเซอร์แลนด์ โดยทางเรือ แวะที่เกาะปันง ซึ่งพวกเราไปอยู่ในเวลานั้น เสด็จพ่อจึงเชิญเสด็จไปเสวยน้ำชาที่ซินนามอนต์ฮอลล์ที่เราอยู่ และทรงทำพิธีถวายตัว โดยถวายดอกไม้ธูปเทียนแพ และ

ถวายบังคม ๓ ครั้ง ซึ่งแปลว่ายอมรับนับถือพร้อมด้วยกาย วาจา และใจ พร้อมด้วยลูก ๆ ที่อยู่ใหนักนั้นด้วยกัน พระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์อยู่ แต่พอเสด็จพ่อถวายบังคมเสร็จแล้วท่านก็ทรงลุกจากที่ประทับ ลงหมอบกราบตอบ โดยไม่มีผู้ใดแนะนำ เพราะไม่มีใครรู้ก่อนว่าเสด็จท่านจะทรงทำพิธีนั้น

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ เคยเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระพันวาที่วังสระปทุม เมื่อพระเจ้าอยู่หัว ร.๘ ยังทรงพระเยาว์เพียง ๒ - ๓ ขวบปี แต่ไม่ทรงกลัว กลับทรงพระดำเนินเข้าไปประทับบนพระเพลาเสด็จพ่อด้วยพระอาการยิ้มแย้ม เสด็จพ่อจึงทรงรักเป็นพิเศษมาแต่นั้น ตรัสอยู่เสมอว่า “ลักษณะจะเป็นคนโต” ได้ทรงพบกันตอนที่ปีนัง ก็ตรงเข้ากอดรัดกัน ยังมีรูปถ่ายอยู่ ครั้นเสด็จกลับมาครั้งที่ ๒ เสด็จพ่อก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว วันหนึ่งพระยาอนุমানราชชน และท่านหมทรวงษ์ มาหาข้าพเจ้าที่บ้าน เผอิญข้าพเจ้าไม่อยู่ เจ้าคุณ (พระยาอนุমানราชชน) กับหญิงเหลือว่า พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงเรียนพระราชพงศาวดารกับข้าพเจ้าเพราะทรงคิดว่าอยู่กับเสด็จพ่อจะต้องรู้ดี รับสั่งให้มาถามว่าจะไปถวายได้หรือไม่ หญิงเหลือเธอตอบว่า “ทำไมจะต้องถามว่าได้หรือไม่ ในเมื่อเป็นทั้งพระชาติและราษฎรดี แม้แต่รับสั่งให้ไปเทกระโดนก็จะไป แล้วเธอก็ให้ไปตามตัวข้าพเจ้ามาจากบ้านพี่หญิงใหญ่ ข้าพเจ้าก็ตอบเช่นเดียวกับที่หญิงเหลือได้ตอบเจ้าคุณอนุมานฯ ไปแล้ว แต่ได้เติมไปว่า ทางรัฐบาลจะรังเกียจข้าพเจ้าหรือไม่ ก็ไม่รู้ ท่านหมทรวงษ์บอกว่า ได้ถามแล้วเขาไม่รังเกียจ เป็นอันนัดวันกันเข้าไปถวาย ต่อมารับสั่งให้ข้าพเจ้าไปตามเสด็จที่พิพิธภัณฑ์ หญิงเหลือก็ไปจัดพระสุธารสถวายก่อนเสด็จกลับยุโรป เสด็จสวดยพระสุธารสที่วังวรดิศ เธอก็ช่วยข้าพเจ้าทำเครื่องว่าง ๒ - ๓ วัน ต่อมาก็เสด็จสวรรคต เป็นอันว่าจบเรื่อง”

รัชกาลปัจจุบัน หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ แม้จะอยู่ในวัยชราแล้วยังทรงสุขภาพพลานามัยแข็งแรงจากการผ่าตัดนิ่วในถุงน้ำดี ตั้งแต่นั้นก็ไม่ทรงแข็งแรง ไม่มีโอกาสได้เฝ้าอย่างใกล้ชิดเช่นรัชกาลก่อน ๆ และต่อมาก็ทรงสิ้นชีพิตักษัย โดยโรคเส้นพระโลหิตตัน เมื่อเวลา ๑๓.๒๐ น. ของวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ สิริรวมพระชันษา ๗๖ ปี

ท่านผู้ฟังที่เคารพ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงสรุปพระประวัติของหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ดิศกุล ไว้ในตอนท้ายด้วยข้อความตอนหนึ่งว่า หญิงพัฒนาฯ (เหลือ) เป็นผู้มีบุญ ที่ได้เฝ้าใกล้ชิดมาถึง ๕ รัชกาล และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระเมตตาคุณมาทุกพระองค์ ไม่เสียทีที่เกิดมาในพระราชวงศ์แม้จะเป็นชั้นผู้น้อย”

และศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้กล่าวคำรำลึกถึงพระคุณของหม่อมเจ้าหญิงพัฒนาฯ ในเรื่องเกี่ยวกับพุทธสมาคมว่า

“ท่านหญิงพัฒนาฯ (ท่านหญิงเหลือ) ดิศกุล เป็นผู้ที่นำเคารพ นำรักนำพระทัยอันบริสุทธิ์

เป็นอย่างยิ่งพระองค์หนึ่งในบรรดาเจ้านาย ที่กระผมเคารพนับถือด้วยใจจริง

พระองค์ท่านบำเพ็ญพระองค์ เป็นพี่สาวพระองค์รองของพวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนใน พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยท่านหญิงพูน พูนพิพัฒน์ ดิศกุล ทรงเป็น พี่สาวพระองค์ใหญ่ของพวกเรา บุญคุณของท่านที่มีแด่พุทธสมาคมฯ มีมากมายหลายประการ พวกเราจำกันอยู่มิรู้ลืม ทรงเอาเป็นภาระธุระช่วยเหลือในการกุศลสาธารณะ สม่ำเสมอตลอดมาเป็นสิบ ๆ ปี และทรงกระทำโดยบริสุทธิ์เจตนา ไม่เห็นแก่หน้า ไม่เห็นแก่ชื่อ มุ่งแต่ประโยชน์ และความเรียบร้อยราบรื่นของส่วนรวมโดยแท้จริง”

เจ้าหญิงชมชื่น ณ เชียงใหม่
กับเพลง “ลาวดวงเดือน”

เจ้าหญิงชมชื่น ณ เชียงใหม่ กับเพลง “ลาวดวงเดือน”

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

เพลงลาวดวงเดือน เป็นเพลงไทยเดิมที่สำคัญเพลงหนึ่งที่มีความนิยมยกย่องเป็นอย่างยิ่งในบรรดาเพลงที่มีทำนองเป็นสำเนียงและลีลาแบบเพลงลาว นายมนตรี ตราโมท ผู้เคยดำรงตำแหน่งศิลปินพิเศษ กองการสังคีต ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติและราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงประวัติและความสำคัญของเพลงบทนี้ไว้ในหนังสือชื่อ “เกร็ดความรู้เรื่องดนตรีไทย ของกรมศิลปากร” ในหัวข้อเรื่องว่า “อธิบายเพลงโสมส่องแสงเถา” ซึ่งท่านได้แต่งขึ้นใหม่ และชี้แจงว่าได้เปลี่ยนความหมายของเพลงลาวดวงเดือนมาแต่ง มีรายละเอียดตอนหนึ่งว่า

“ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่ดนตรีไทยโดยเฉพาะที่ปี่พาทย์ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ตามบ้านท่านผู้มีบรรดาศักดิ์และวรรดาวาราม ต่างก็มีวงปี่พาทย์เป็นประจำกันมากมาย เจ้านายหลายพระองค์ก็มีวงปี่พาทย์ประจำวัง มีครูบาอาจารย์ไว้ฝึกสอนปรับปรุง คิดประกวดประชันกันอย่างเอาจริงเอาจัง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ก็มีวง “วังบูรพา” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็มีวง “บางขุนพรหม” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นยังดำรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ก็มีวงปี่พาทย์เรียกกันว่า “วงสมเด็จพระบรม” และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ก็มีวงปี่พาทย์วงหนึ่งเรียกกันว่า “วงพระองค์เพ็ญ”

แต่ละวงล้วนมีนักดนตรีที่มีฝีมือทัดเทียมกัน กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมนั้น นอกจากจะทรงสนพระทัยในวงปี่พาทย์ของพระองค์แล้วยังทรงเป็นนักแต่งเพลงชั้นดีพระองค์หนึ่งด้วย กรมหมื่นพิไชยฯ โปรดทำนองและลีลา “เพลงลาวดำเนินทราย” ซึ่งเป็นเพลงสำเนียงลาวมีอาจารย์ทางดนตรีได้เลียนทำนองมาจากการร้องสัทวของเก่าที่ชื่อว่าสัทวาลาวเล็กเป็นอันมาก เมื่อคราวที่เสด็จตรวจราชการ (ดูเหมือนจะเป็นทางภาคอีสาน) ซึ่งใช้เกวียนเป็นพาหนะ ระหว่างที่ประทับแรมอยู่ตามทาง จึงทรงแต่งเพลงให้มีทำนองเป็นสำเนียงลาวขึ้นเพลงหนึ่ง โดยมีลีลาแบบเพลงลาวดำเนินทราย เพื่อเป็นคู่กัน ประทานชื่อว่า “เพลงลาวดำเนินเกวียน” เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการเสด็จนั้น และใช้หน้าทับลาวตีประกอบ

นอกจากจะทรงแต่งทำนองเพลงขึ้นแล้ว ก็ยังทรงพระนิพนธ์ท่อนขึ้นประจำกับเพลงด้วย บทที่ทรงนิพนธ์นั้น ว่าดังนี้

“โอ้ละหนอ	ดวงเดือนเอย
ข่อยมาว่า	รักเจ้าสาวคำดวง
โอ้ดีกลั้วหนอ	ข่อยขอลาล่วง
อกพี่เป็นห่วง	รักเจ้าดวงเดือนเอย
ขอลาแล้ว	เจ้าแก้วโกสุม
ข่อยนี้รักเจ้าหนอ	ขวัญตาเรียม
จะหาไหนมาเทียม	เจ้าดวงเดือนเอย
หอมกลิ่นเกสร	เกสรดอกไม้
หอมกลิ่นคล้าย	คล้ายเจ้าสุเรียมเอย
หอมกลิ่นกรุ่นครัน	หอมนี้ยังบ่เลย
เนื้อหอมทราชมเชย	เราละหนอ
โอ้ละหนอ	นวลตาเอย
ข่อยนี้รัก	แสนรักดังดวงใจ
โอ้เป็นกรรม	ต้องจำจากไป
อกพี่อาลัย	เจ้าดวงเดือนเอย
เห็นเดือนแรม	เรศร้างเวหา
ข่อยเบิ่งดูฟ้า (ละหนอ)	เห็นเมื่อดม
พี่จะทนทุกข์ทุกข์ทน	เจ้าดวงเดือนเอย

เสียงไก่ขันขาน	มันหวานเจี๊ยบแจ้ว
ช่างหวานสุดแล้ว	หวานแจ้วเจี๊ยบเอ๋ย
ถึงจะหวานเสนาะ	หวานเพราะอะไรเลย
บ่เหมือนทราชมเชย	เราละหนอ”

เมื่อนำออกร้องและบรรเลง ก็ได้รับความนิยมจากวงดนตรีไทยอย่างแพร่หลาย แต่เนื่องจากบทร้องนี้ขึ้นต้นว่า “ไอ้ละหนอ ดวงเดือนเอ๋ย” และตอนที่จบก่อนก็มักมีคำว่า “ดวงเดือน” ผู้ที่มีได้อยู่ใน “วงพระองค์เพ็ญ” เมื่อต่อหรือจดจำมาร้องหรือบรรเลงก็เรียกชื่อเพลงนี้ว่า “เพลงลาวดวงเดือน” ตามคำในบทร้อง และก็ได้อีกกันตั้งนั้นจนฝังตัวสนิทแน่นกับทำนองเพลง ใครๆ ที่ได้ยินได้ฟังก็เรียกว่าลาวดวงเดือนกันทั้งนั้น แม้ท่านเจ้าของจะทรงตั้งชื่อได้แล้วว่า ลาวดำเนินเกวียน ก็ไม่มีผู้ใดเรียก จึงเป็นอันยุติได้ว่า เพลงนี้ชื่อ ลาวดวงเดือน เช่นเดียวกันกับเพลงเขมรไทยโยค...ซึ่งไม่มีใครเรียกว่าเขมรกล่อมลูก”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ คำอธิบายของอาจารย์มนตรี ตราโมท ได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องประวัติของเพลงสำคัญของไทยเพลงนี้เป็นอย่างยิ่ง แต่ผู้เขียนใคร่ขอเพิ่มเติมเล็กน้อยเกี่ยวกับพระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ผู้ทรงเป็นเจ้าของบทเพลง คือ

พระองค์เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เจ้าจอมมารดา เป็นพระมารดา ประสูติเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๕ มีพระนามเดิมว่า พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ทรงเป็นต้นราชสกุล เพ็ญพัฒน์ เมื่อเจริญพระวัยได้ทรงศึกษาภาษาไทยและภาษาอังกฤษในโรงเรียนสำหรับพระเจ้าลูกยาเธอหรือโรงเรียนราชกุมารฯ ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) กับขุนบำนาญวรวัฒน์ (สิงห์โต) เป็นพระอาจารย์สอนภาษาไทย นายวุฒสเลย์ ลูวิส กับนายเย คอลฟิลด์ เยมส์ เป็นพระอาจารย์สอนภาษาอังกฤษ เสด็จไปทรงศึกษาภาษาอังกฤษเพิ่มเติม เมื่อประมาณปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ประทับอยู่ ณ กรุงลอนดอน

ครั้นทรงศึกษาภาษาอังกฤษเพิ่มเติมได้มากแล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่กับมิสเตอร์ ชานพิปล์ ณ ตำบลเชลคอต เวสต์เบอร์ วิลด์เซอ ทรงเข้าศึกษาวิชาเพาะปลูก ในสถาบันวิชาเพาะปลูก ในเมืองลินคอล์น เหนือกรุงลอนดอน เมื่อสำเร็จและเสด็จนิวัติประเทศไทย ระหว่างการเดินทางได้ทอดพระเนตรดูการเพาะปลูกในสุมาตราและชวาด้วย เสด็จถึงกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๔๔๔ ประทับอยู่ ณ วังที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสร้างพระราชทานใกล้ๆ กับคฤหาสน์ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ซึ่งเป็นเจ้าคุณตา คือที่ ๆ เนินย่านการค้าตอนใต้ของตลาดท่าเตียนปัจจุบัน มีถนน

ตัดผ่านบริเวณวังลงสู่ท่าน้ำที่เรียกกันว่า ซอยเพ็ญพัฒน์

เมื่อทรงมีวังเป็นที่ประทับแน่นอนแล้ว ก็เข้ารับราชการในกระทรวงเกษตรธิการ ทรงเป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรธิการ อธิบดีกรมช่างไหม และทรงเตรียมการจัดตั้งกรมเพาะปลูกต่อไป เพราะพระองค์ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาเพาะปลูกมา ในหนังสือ “ประวัติกระทรวงเกษตร” กล่าวว่า ก่อนที่จะทรงเข้าปฏิบัติราชการในตำแหน่งต่างๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปตรวจการทำไหมตลอดจนการเพาะปลูกอื่นๆ ในมณฑลต่างๆ ก่อน ทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ทรงศึกษาภูมิประเทศและประวัติศาสตร์ของมณฑลนั้นๆ ด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ขณะนั้นยังทรงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ได้เสด็จไปถึงนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๔๖ ปรากฏ ศิริธรณ พัทลุง ได้บันทึกเหตุการณ์ในตอนนั้นไว้ในหนังสือเรื่อง “เพชร ลานนา” ในหัวข้อเรื่อง “เจ้าหญิงชมชื่น ผู้เป็นต้นเหตุให้เกิดเพลง ลาวดวงเดือน” ว่า

“สมัยนั้นพระยานริศรราชกิจ (สาย โชติกเสถียร) เป็นข้าหลวงใหญ่อยู่ในมณฑลพายัพ ได้จัดการรับเสด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์อย่างสมพระเกียรติ โดยเจ้าหลวงอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในขณะนั้น ได้จัดการต้อนรับด้วยการจัดเลี้ยงอาหารภายในคุ้มจัดให้มีการแสดงละครให้พระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้านายพี่น้องในนครเชียงใหม่ที่มารับเสด็จ นับว่าเป็นงานที่จัดขึ้นอย่างเอิกเกริกอย่างที่สุดเท่าที่จะพึงมีได้

และในงานนั้นเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (ธรรมลังกา) กับเจ้าหญิงคายนชាយพร้อมด้วยธิดาคนโต ซึ่งมีนามว่า เจ้าหญิงชมชื่นอายุย่างเข้า ๑๖ ปี ได้มาร่วมงานด้วย กล่าวกันว่า เจ้าหญิงชมชื่นผู้นี้มีผิวพรรณผุดผ่องนวลใส ใบหน้าอ้มเอิบ มีเลือดฝาดขึ้นบนใบหน้าทำให้แก้มเป็นสีชมพู...”

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ทรงเริ่มสนพระทัยในเจ้าหญิงชมชื่นในครั้งนี้เป็นครั้งแรก และต่อมาก็ได้โปรดให้พระยานริศรราชกิจ นำเสด็จไปเยี่ยมเจ้าพ่อและเจ้าแม่และเจ้าหญิงที่คุ้มหน้าวัดบ้านปิงอีกหลายครั้ง จนเกิดความสนิทสนมกันมากขึ้นโดยลำดับ

ท่านผู้ฟังที่เคารพขอแทรกประวัติเจ้าหญิงชมชื่นตรงนี้ก่อนที่จะได้เฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์เป็นครั้งแรกเล็กน้อย กล่าวคือ เจ้าหญิงแม่จะเป็นชาวเชียงใหม่ แต่ก็เกิดในกรุงเทพมหานคร เมือง พ.ศ. ๒๔๓๐ ขณะที่เจ้าพ่อและเจ้าแม่ลงมาอยู่ที่บ้านฝางธนบุรี เพื่อดำเนินธุรกิจการค้า และคุมคดีเกี่ยวกับป่าไม้แทนเจ้าแม่ทิพไกรสรหรือทิพเกสร พระชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และพระมารดาของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี จนกระทั่งเจ้าหญิงมีอายุได้ ๑๐ ปี จึงขึ้นไปอยู่ในนครเชียงใหม่พร้อมกับเจ้าพ่อเจ้าแม่ ซึ่งกลับถิ่นเดิม และได้เฝ้ารับเสด็จเป็นครั้งแรกเมื่ออายุ ๑๖ ปี

ดังกล่าวแล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหญิงแห่งนครเซียงใหม่กับพระองค์เจ้าชายดำเนินไปด้วยดี แต่ก็ต้องยุติลงในวันหนึ่ง เมื่อพระยานริศรราชกิจได้เสนอความเห็นกับเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (ธรรมลังกา) ทำนองเป็นแม่แก่ลู่ขอเจ้าหญิง เพื่อให้ได้แต่งงานกันตามประเพณี เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (ธรรมลังกา) ในฐานะที่เป็นนักกฎหมายและยึดมั่นในราชประเพณีได้ให้ความเห็นอย่างสุภาพดังที่ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“เจ้าหญิงชมชื่นนั้นยังน้อยมากยังเป็นเด็กอยู่ อายุเพียงย่างเข้า ๑๖ ปี เท่านั้น ขอให้อายุได้ ๑๘ ปีก่อนก็ควรจะดี และตามขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใดจะทำการ เสด็จสมรสก็ต้องได้รับพระบรมราชานุญาตเสียก่อน...”

ต่อมาไม่นาน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ก็เสด็จกลับกรุงเทพมหานคร พร้อมกับภาพถ่ายของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เจ้าหญิงชมชื่นและญาติในฟิล์มกระจก กับความทรงจำอันลึกซึ้ง ซึ่งพระยานริศรราชกิจได้เปิดเผยในภายหลังที่ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง บันทึกไว้ว่า

“ภายหลังในปี พ.ศ.๒๔๖๐ (หลังจากพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ลี้พระชนมายุแล้ว ๘ ปี) พลตรี เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ กับเจ้าหญิงส่วนบุญ ชายาของเจ้าจักรคำ และน้องสาวของเจ้าหญิง ชมชื่นได้เดินทางไปกรุงเทพฯ พระยานริศรราชกิจ อดีตข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพซึ่งชราภาพแล้ว ได้นำภาพถ่ายจากฟิล์มกระจก ...มามอบให้เจ้าหญิงส่วนบุญ พร้อมกับเรียนเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์ และเจ้าหญิงส่วนบุญชายาว่า

‘ของฝากสำหรับเจ้าหญิง คือภาพถ่ายของเจ้าพ่อ เจ้าแม่ และเจ้าหญิงชมชื่นพี่สาวของ เจ้า ที่พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ถ่ายเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๖ ขณะเจ้าหญิง (ส่วนบุญ) มีอายุเพียง ๗ ขวบ มีใบเดียวเท่านั้น ขอฝากให้ไปด้วยนำส่งสารชีวิตเจ้านายทั้งสองจริงๆ อายุสั้นทั้งคู่ นึกถึงความหลังแล้ว น่าเศร้าจริงๆ รักกันแต่ไม่ได้แต่งงานกัน’

เจ้าคุณผู้เฒ่าซึ่งเคยมีอำนาจที่สุดในมณฑลพายัพในอดีตกล่าวขึ้นด้วยน้ำตาคลอ เพราะครั้งหนึ่งเคยไปเป็นแม่แก่ลู่ขอเจ้าหญิงชมชื่นให้กับพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์”

และเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์เสด็จกลับกรุงเทพมหานคร และเข้ารับราชการในกระทรวงเกษตรธิการ ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงปฏิบัติราชการในหน้าที่ต่างๆ ด้วยพระวิริยอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าตามหลักของวิชาที่ได้ทรงศึกษาจากต่างประเทศ และทรงได้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ดังปรากฏในรายงานของกระทรวงเกษตรธิการบันทึกไว้ พระนิพนธ์เพลงอมตะ “ลาวดวงเดือน” ก็เกิดขึ้นใน

ระหว่างการเดินทางที่ทรงใช้เกวียนเป็นพาหนะในท้องถื่นทูลกันดาร ตามที่อาจารย์มนตรี ตราโมทอธิบายซึ่งได้อ้างแล้ว พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ เสด็จกลับกรุงเทพมหานครและทรงเข้ารับราชการในกระทรวงเกษตรธิการได้ ๒ ปี ก็ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงวรรณวิไล พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ กับหม่อมแฉ่ม ทรงได้รับสถาปนาเป็น “กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม” ในปีวอก พ.ศ.๒๔๕๑ แต่ก็ได้สิ้นพระชนม์ลงในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๕๒ ภายหลังการได้รับสถาปนาให้ทรงกรมเพียง ๑ ปี สิริรวมพระชนมายุได้ ๒๘ ปี

ส่วนเจ้าหญิงชมชื่น “ผู้เป็นเหตุให้เกิดเพลงลาวดวงเดือน” เมื่อทราบข่าวการเสกสมรสของพระเจ้าลูกยาเธอกับหญิงผู้สูงศักดิ์ ก็ตัดสินใจแต่งงานกับเจ้าเมืองคำ ผู้เป็นหลานของเจ้านุวัรัตน์ (พรหมเทศ ณ ลำพูน) ผู้ครองนครลำพูน ซึ่งมาศึกษาอยู่ ณ นครเชียงใหม่ แต่แล้วชีวิตรักของเจ้าหญิงก็ต้องประสบกับชะตากรรมอีกครั้ง เพราะเมื่อมีบุตรชายกับเจ้าเมืองคำ ๑ คน เจ้าเมืองคำก็กลับนครลำพูนไปแต่งงานกับเจ้าหญิงนวลคำธิดาของเจ้าราชบุตรแห่งนครลำพูน ไม่ยอมกลับมาครองเชียงใหม่ เจ้าหญิงเสียใจเป็นที่สุด และได้แต่ง “คำวซอ” รำพันถึงความผิดหวังในชีวิตส่งไปให้เจ้าเมืองคำที่นครลำพูน เจ้าเมืองคำอ่านแล้วน้ำตาร่วงด้วยอาลัยรัก แต่ก็ยังคงอยู่ที่นครลำพูน

เจ้าหญิงชมชื่น “ดวงเดือน” ในเพลงลาวดวงเดือนผู้อำภักดิ์ได้ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.๒๔๕๓ ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม เพียง ๑ ปี สิริอายุได้เพียง ๒๓ ปี

เจ้าจอมมารดาอัมพาในรัชกาลที่ ๒

เจ้าจอมมารดาอัมพาในรัชกาลที่ ๒

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

เจ้าจอมมารดาอัมพา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ ๒ เป็นบุคคลสำคัญของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเรื่อง “ตำนานเรื่องอิเหนา” ว่า

“ละครนอกครั้งรัชกาลที่ ๓ ที่มีชื่อปรากฏต่อมา คือ เจ้าจอมมารดาอัมพา รัชกาลที่ ๒ หักขึ้นโรง ๑ กับละครเจ้ากรับโรง ๑ แต่ละครเจ้ากรับเป็นมีชื่อเสียงยิ่งกว่าโรงอื่น”

เรื่องของเจ้ากรับได้นำมาสดุดีผ่านไปแล้ว วันนี้ขอสดุดีเจ้าจอมมารดาอัมพากับเรื่องเกี่ยวกับละครนอกของท่านเสนอต่อท่านผู้ฟังสืบไป

ชีวประวัติของเจ้าจอมมารดาอัมพา หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ในเรื่อง “โครงกระดูกในตู้” ว่า

“เจ้าจอมมารดาอำมาบุตรพระยาอินทรากรนั้น ญาติผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า ท่านเกิดที่เมืองจีน มีมารดาเป็นจีน เพราะเป็นธรรมเนียมของผู้ขายจีนที่อพยพมาเมืองไทยนั้น จะต้องมีการขายไว้ที่เมืองจีนคนหนึ่งอยู่ในตำแหน่งภรรยาหลวง เมื่อพระยาอินทรากรเติบโตเป็นหนุ่มก็กลับไปแต่งงานกับภรรยาจีนที่บ้านเดิมของตนตามธรรมเนียม เมื่อเจ้าจอมมารดาอำมาเกิดแล้ว ก็ได้มัดเท้าให้เล็กตามธรรมเนียมจีนสมัยนั้น เมื่อมีอายุประมาณได้ ๘ ขวบ บิดาจึงได้พามาเมืองไทย และเมื่อถึงเมืองไทย

แล้ว จึงได้แก้ทำออกและอบรมเลี้ยงดูอย่างกุลสตรีไทยต่อมา

เมื่อท่านอายุได้ ๕ หรือ ๑๐ ขวบ บิดาได้นำท่านเข้าถวายตัวเป็นละครรุ่นเล็กในรัชกาลที่ ๑

ท่านผู้ฟัง ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติของเจ้าจอมมารดาอัมพาต่อไป ขอแทรกประวัติของพระยาอินทราการผู้เป็นบิดาของท่านไว้ตรงนี้โดยสังเขป

พระยาอินทราการนั้นเป็นจีนฮกเกี้ยน มีชื่อเป็นไทยว่า “อิน” เป็นคนแซ่หลิม ลงสำเนาอพยพตามบิดา (มีชื่อว่าอะไรไม่ปรากฏ) มาตั้งรกรากทำมาหากินในเมืองไทยตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พร้อมกับพี่ชายซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า “เริก” แต่จะมีชื่อเป็นจีนว่าอะไรไม่มีใครทราบ

ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในพ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว ครอบครัวของพระยาอินทราการก็ย้ายลงมาอยู่ในกรุงธนบุรี ราชธานีแห่งใหม่ของไทย นายเริก ผู้เป็นพี่ชายเข้ารับราชการในกรมท่าซ้าย มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนท่งสือ ตำแหน่งเสมียน ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นล่ามในคณะทูตของไทยที่เดินทางไปเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงปักกิ่งประเทศจีน แต่เมื่อกลับมา ประเทศไทยเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และราชธานีก็เปลี่ยนเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ขุนท่งสือยังคงรับราชการและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนขึ้นโดยลำดับ ขึ้นสุดได้เป็นพระยาไกรโกษา ตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ในพระราชวังบวรสถานมงคล ส่วนนายอินนั้นไม่ได้รับราชการ ดำเนินอาชีพทางการค้าจนร่ำรวยเป็นเศรษฐี ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าลัวเตากะทะ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตรอกโรงกะทะคู่กับตรอกพระยาไกรในลำเพ็ญทุกวันนี้

ความร่ำรวยของนายอินจนถึงขั้นเศรษฐีดังกล่าวนั้น กล่าวกันว่า เพราะท่านนำกะทะขาย แต่บรรดาญาติผู้ใหญ่ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อ้างว่า ร่ำรวยเพราะการค้าโดยนำสินค้าลงสำเนาไปค้ากับเมืองจีน กิจการขยายใหญ่โต ต้องตั้งเตาหุงข้าวกะทะเลี้ยงผู้คนเป็นทิวแถว ซึ่งเป็นทั้งพวกกลาสีลูกเรือและกุลิชนของ ถึงรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระอินทราการ ด้วยทรงพระราชวินิจฉัยเห็นว่าการค้ากับต่างประเทศนั้น เป็นกำลังสำคัญของประเทศประการหนึ่ง นายอินก็ได้ชื่อว่าเป็นพ่อค้าที่มีเรื่อนำสินค้าไทยเดินทางออกไปค้าขายติดต่อกับต่างประเทศขณะนั้นมากที่สุดคนหนึ่ง จึงพระราชทานบรรดาศักดิ์

ถึงตอนนี้ เจ้าจอมมารดาอัมพา ธิดาของพระอินทราการ ซึ่งได้เข้าถวายตัวหัดละครชุดเล็กในรัชกาลที่ ๑ ดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้เจริญเติบโตรำละครงาม จนได้การจัดให้แสดงเป็นตัวละครสำคัญของหลวง โดยเฉพาะก็คือตัว นางกาญจนา ในบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา จนมีชื่อเสียงมากถึงกับได้รับความยกย่องมีชื่อตัวละครที่แสดงเป็นสร้อยชื่อคือ “อัมพากาญจนา”

เช่นเดียวผู้แสดงเป็นตัวละครสำคัญคนอื่นๆ เช่น “แย้มอิเหนา” “อิมย่าหรั่ง” “ทองใบทศกรรฐ์” และ “ทองดีพระราม” เป็นต้น

ท่านผู้ฟังที่เคารพ การที่เจ้าจอมมารดาอัมพา ได้รับเลือกให้เป็นแสดงละครเป็นตัวสำคัญในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนาคือเป็นตัว นางกาญจนา นั้น ก็เพราะนอกจากจะมีลีลาการรำที่งดงามแล้ว ยังปรากฏรูปร่างงามมากด้วย ตัวนางกาญจนาในบทละครนั้นเป็นธิดาของระตูวงศ์กัน ระตูผู้เป็นบิดาได้นำเข้าถวายแด่อิเหนา เมื่อขอเป็นเมืองออกของกรุงกุเรปันที่อิเหนาครองอยู่กล่าวกันว่า ความงามของนางกาญจนามีความละม้ายคล้ายคลึงกับนางบุษบาแห่งกรุงดาหะซึ่งเป็นตัวนางเอกมาก และต่อมาอิเหนาก็ได้อภิเษกให้นางกาญจนาคือเป็นมะโตหรือมเหสีฝ่ายซ้าย

ต่อมาเจ้าจอมมารดาอัมพาได้เข้ารับราชการฝ่ายในเป็นพระสนมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นครูละครหลวงและในฐานะพระสนมท่านก็ได้เป็นที่รักและเป็นที่โปรดปรานมาก หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมชได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ใน “โครงการดูในตู้” โดยอ้างว่าเอาหลักฐานเกี่ยวกับคำก่ำพดด้วงที่ได้แย้งกันมาเป็นข้อพิจารณา คือ

สายหยุดพุดจีบจิ้น เจ้ามีสินพี่ที่มีศักดิ์
คนทั้งวังเขาซึ้งนั้ แต่พี่รักเจ้าคนเดียว

คำก่ำพดด้วงกล่าวนี้ เคยถือกันมาว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระบรมโกศที่ทรงนิพนธ์ให้เกิดความเข้าใจว่าหมายถึงเจ้าฟ้าสังวาลย์ แต่ต่อมาได้มีนักวรรณคดีหลายท่านรวมทั้งหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมชด้วย ยืนยันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ทรงพระราชนิพนธ์ หมายถึงเจ้าจอมมารดาอัมพา คือกล่าวว่า

“ถ้าถือเป็นพระราชนิพนธ์ (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) พระราชนานให้แก่เจ้าจอมมารดาอัมพาจะเข้าใจมากกว่า

สายหยุดพุดจีบจิ้น นั้นตรง เพราะเจ้าจอมมารดาอัมพานั้นเป็นจีน
เจ้ามีสินพี่ที่มีศักดิ์ ก็ตรงอีก เพราะเจ้าจอมมารดาอัมพา เป็นลูกเจ้าสัวกะทะว้ารวยมาก
และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นั้นทรงมีพระราชศักดิ์อันล้นพ้น
คนทั้งวังเขาซึ้งนั้ นั้นก็น่าจะตรง เพราะความเป็นเจ้าจอมที่โปรดปราน ความมีทรัพย์สิน
และความเป็นเจ๊กเป็นจีน น่าจะทำให้คนทั้งวังอิจฉาริษยาและเกลียดชังได้มาก

แต่พี่รักเจ้าคนเดียว นั้นตรงทีเดียว เพราะในบรรดาเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๒ นั้น ปรากฏว่าเจ้าจอมมารดาอำมาปรีศติพระราชโอรสธิดาถึง ๖ พระองค์ มากกว่าเจ้าจอมมารดาใดๆ ทั้งหมด ถ้าไม่ใช่เพราะ “แต่พี่รักเจ้าคนเดียว” แล้วก็คงไม่มากพระองค์ถึงเพียงนั้น”

และพระราชโอรสธิดาทั้ง ๖ คือ

“๑. พระองค์เจ้าชายกปิธกษ ทรงกรมเป็นกรมหมื่นบริบาลบุรีรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมอาลักษณ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๐ ปี เป็นราชสกุล กปิธกษ

๒. พระองค์เจ้าชายปราโมช ทรงกรมเป็นกรมหมื่นนรจักรธรรนาภ ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนกรมเป็นกรมขุนในรัชกาลที่ ๕ และทรงได้ว่า กรมหมอ กรมช่างเคลือบ กรมช่าง หุ่นกระจก กรมฉนวนทก ได้ชำระความรับสั่ง สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกันกับกรมหมื่นบุษบาลบุรีรักษ์ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นราชสกุลปราโมช

๓. พระองค์เจ้าชายเกตุร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ไม่มีโอรสธิดา

๔. พระองค์เจ้าหญิงกัญญา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๕. พระองค์เจ้าหญิงกัลยาณี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๖. พระองค์เจ้าหญิง กนิษฐาน้อยนารี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระราชธิดาองค์สุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย”

ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ เลื่อนพระอินทรากรบิดาของเจ้าจอมมารดาอัมพาเป็นพระยาอินทรากร เพราะนอกจากจะทรงคุ้นเคยสนิทสนมกันมาตั้งแต่พระองค์ทรงพระอิสริยยศศักดิ์เป็น พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงคำสั่งาภาพกับเมืองจันทน์รายมีพระสมัญญาว่า “เจ้าสัว” มาแล้วและเมื่อเกิดปัญหาเรื่องเงินในท้องพระคลังมหาสมบัติ ไม่สู้จะเพียงพอแก่การบริหารราชการแผ่นดิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอินทรากรซึ่งเสมือนเป็นข้าหลวงเดิมมาก่อนเข้าเฝ้าทรงปรึกษาหารือแก้ไข พระอินทรากรให้กราบบังคมทูลได้ทรงตั้งโรงบ่อนเบี้ยและโรงหอยมีนายอากรผูกขาดไปทำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบและมีพระราชดำรัสสั่งให้ตั้งโรงบ่อนเบี้ยและโรงหอยขึ้นและทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้พระอินทรากรเป็นพระยา และเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยคนแรก

ส่วนเจ้าจอมมารดาอัมพานั้น ก็ได้จัดตั้งโรงละครเป็นของตนเองและเจริญมากขึ้น แต่ก็ต้องแสดงเป็นละครนอก เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเกี่ยวกับการละครว่า การทรงละครเป็นประมาทสุฐาน ไม่เป็นคุณแก่การบำเพ็ญพระราชกุศลและราชการแผ่นดิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการเล่นละคร ละครข้างใน หรือละครในอันเป็นของหลวงไม่มี มีบ้างก็แต่ของเจ้าจอม

ข้างในลักลอบเล่น ครั้งทรงทราบก็ทรงขัดเคือง การก็เป็นอันเลิกไป ด้วยเหตุนี้ เจ้าจอมมารดาอัมพา จึงต้องให้หัตถละครผู้หญิงขึ้นโรงใหญ่แต่แสดงเป็นละครนอกจนมีชื่อเสียงดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยกย่องไว้

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึง เรื่องความรักการละครและการฝึกหัตถละคร ของเจ้าจอมมารดาอัมพาไว้ว่า

“การละครนั้นท่านมิได้ทอดทิ้งจนตลอดอายุของท่าน ท่านได้หัตถละครผู้หญิงโรงใหญ่ขึ้นไว้โรงหนึ่ง และท่านเป็นครูฝึกสอนเอง แม้แต่อายุท่านเข้าปุนชราแล้ว ก็ยังมิได้เลิก ละครของท่าน คนหนึ่งซึ่งถึงแก่กรรมไปนานแล้วเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ท่านกำลังสอนให้ละครหลายสิบคนรำเพลง ท่าน ออกรำข้างหน้าแล้วให้ละครรำตาม เนื่องด้วยเท้าท่านเล็ก เพราะเคยมดมาแต่ครั้งอยู่เมืองจีน และ ประกอบกับที่ขณะนั้นอายุท่านมากแล้ว พอถึงท่าที่จะต้องยกเท้าหน้าข้างหนึ่ง ท่านก็ยืนขาเดียวไม่อยู่ ล้มลงกับพื้น ฝ่ายพวกละครทั้งหมดนั้นก็นับถือท่านว่าเป็น ครูใหญ่ คอยรำตามที่ท่านออกท่าทุกอย่าง ตั้งใจมิให้ผิดพลาด พอเห็นท่านล้มลงก็นึกว่าอยู่ในท่า พวกนั้นล้มลงทั้งโรง ท่านเห็นเข้าก็โกรธหาว่าล้อท่าน และใช้ไม้เรียวที่ท่านใช้เคาะจังหวะนั้นตีละครทั้งโรงในคราวนั้น”

ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาอัมพาได้รับพระมหากรุณาเป็นพิเศษ กล่าวคือ พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกย่องและตรัสเรียกท่านว่า แม่พา ตลอดเวลาที่ทรงออกนามไม่ว่า จะตรัสเรียกหรือตรัสถึง ไม่เหมือนกับที่ตรัสเรียกเหมือนตรัสถึง บรรดาเจ้าจอมและเจ้าจอมมารดาใน รัชกาลที่ ๒ อื่นๆ ซึ่งทรงออกแต่นามเฉยๆ มิได้ทรงใช้คำว่า “แม่” นำหน้านาม ทั้งนี้ก็คงเป็นเพราะทรง พิจารณาเห็นความจงรักภักดีของเจ้าจอมมารดาอัมพาที่มีต่อพระองค์ตลอดมา เช่น เมื่อยังทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ก็มอบให้พระองค์เจ้าปราโมช เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์เป็นศิษย์อยู่ที่วัด และทำ เครื่องเสวยส่งออกมาจากวังให้ตั้งเครื่องทั้งเช้าทั้งเวลาเพลเป็นครั้งคราวเมื่อถึงหน้าผลไม้ก็จัดหาผลไม้ดีๆ มาถวาย ตลอดจนถวายเงินให้ทรงใช้จ่ายตามพระราชอัธยาศัยอยู่เสมอ โดยปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงผนวชอยู่เป็นเวลานาน แม้ถึงจะทรงลาผนวชเสร็จขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ ไม่สู้จะมีเวลาสะสมพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มากนัก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ให้พนักงานรับไว้เพื่อเอาใจ มิได้ทรงถือว่าท่านละลาบละลั้วแต่อย่างไร

สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุ- วงศ์วรเดช ได้ทรงพระนิพนธ์ถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อ เจ้าจอมมารดาอัมพาไว้ใน เรื่อง “ราชินิกุลรัชกาลที่ ๕” ว่า

“เจ้าจอมมารดาอัมพา...นับว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังผู้ ๑ ซึ่งมีคนนับถือยำเกรงมากมาแต่

ในรัชกาลที่ ๒ เพราะเป็นเจ้าจอมมารดาที่โปรดปรานมีพระเจ้าลูกเธอมากผู้ ๑ ครั้งถึงรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ทรงยกย่องมาก เป็นต้นว่าโปรดให้เป็นผู้รับเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าลูกเธอแรกประสูติใหม่ในรัชกาลที่ ๔ เป็นหลายองค์ เมื่อเวลาสมโภชเดือนละ ๓ วัน สับเปลี่ยนกันกับเจ้าจอมมารดาปรังใหญ่ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทอีกผู้ ๑ ผู้เขียนเรื่องนี้ (สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุขฯ) เมื่อสมโภชเดือน เจ้าจอมมารดาอัมพาผู้นี้ก็เป็นผู้รับอุ้มผู้ ๑”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องของเจ้าจอมมารดาอัมพา บุคคลสำคัญของไทยที่ได้นำชีวิตประวัติและผลงานมาสดุดีในวันนี้ มีข้อสำคัญที่เห็นควรจะยกย่องสรรเสริญประการหนึ่งก็คือ ความเป็นคนเจ้าระเบียบเรียบร้อย แต่งกายแบบนางในคือ นุ่งจีบห่มสไบสีตามวัน ตลอดมาจนถึงอนิจกรรม แม้ชาววังจะพากันนุ่งโจงเป็นสมัยนิยมขึ้นมา ท่านก็ได้เปลี่ยนตาม และอีกประการหนึ่งก็คือ ท่านไม่เคยลืมภาษาจีนอันเป็นภาษาดั้งเดิมของท่าน เมื่อมีญาติพี่น้องเป็นชาวจีนเข้าพบก็พูดภาษาจีนด้วย ยิ่งกว่านั้นยังสอนให้เจ้านายผู้หญิงที่เป็นหลานย่าและเข้าไปอยู่ในวังกับท่านตรัสภาษาจีนได้หลายองค์

เจ้าจอมมารดาอัมพา จะถึงแก่อนิจกรรมเมื่อไร ไม่ปรากฏหลักฐาน และเมื่อท่านถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ละครของท่านก็ตกเป็นของหม่อมเจ้าหญิงฉวีวาท ธิดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ กับหม่อมราชวงศ์หญิงดวงใจ และเป็น “ท่านป้า” ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งในเวลาต่อมาได้หม่อมเจ้าหญิงฉวีวาท ก็ได้นำละครของเจ้าจอมมารดาอัมพาทั้งโรงพร้อมด้วยเครื่องละครดนตรีปี่พาทย์ลงสำเนาออกจากประเทศไทยไปสู่กัมพูชาและได้เข้าในราชสำนักของสมเด็จพระนโรดม ประมุขของประเทศกัมพูชาในสมัยนั้น สมเด็จพระนโรดมทรงรับหม่อมเจ้าหญิงฉวีวาทกับละครเข้าไปอยู่ในพระราชวังและโปรดให้หัดละครเมืองเขมรสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ท่านผู้สนใจในเรื่องของหม่อมเจ้าหญิงฉวีวาท พระองค์นี้ ขอได้โปรดอ่านหนังสือ “โครงกระดูกในตู้” ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช นั้นเถิด

ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์

นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ เรียบเรียง

ความสำคัญของสตรีที่มีกล่าวอยู่ในพระพุทธรศานามีหลายประการ เช่น สตรีผู้ทรงศีล สตรีผู้มีความสมบัติจัดเป็นนางแก้ว ซึ่งเป็นหนึ่งในแก้ว ๗ ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ สตรีผู้มีวิริกรรมทำประโยชน์หรือวีรสตรีผู้เป็นที่เชิดชูทั่วไป... แม้ในที่สุดสตรีผู้เป็นศรีภรรยาและเป็นมารดาที่ดี ก็จัดว่าเป็นผู้มีวิริกรรมในครอบครัวดังเช่น ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ซึ่งเป็นคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จะขอนามาสดุดีในโอกาสนี้ โดยขออนุญาตเก็บความจากรายละเอียดที่มีปรากฏในหนังสืออนุสรณ์พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ม.ว.ม. และท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ เมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ประกอบกับประสบการณ์ส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้เรียบเรียง ที่ได้มีโอกาสรู้จักและรำลึกถึงพระคุณในความเมตตากรุณาที่เคยได้รับ

ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ เป็นธิดาคนโตของพระยาอรรณพฤทธินิรุตต์ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแม่น เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่จังหวัดพังงา ขณะที่บิดาของท่านดำรงตำแหน่งหัวหน้าศาล “เมืองพังงา” ตามประวัติว่าครอบครัวของบิดาท่านเป็นครอบครัวเก่าแก่ของชุมชนวัดกัลยาณมิตร เป็นข้าราชการ และข้าราชการ สอนงานใต้เบื้องพระยุคลบาทมาหลายชั่วคน ส่วนคุณยายของท่านก็มีประวัติว่าเคยอยู่กับตำหนักเจ้าจอมข้า ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และเป็นเชื้อสายตระกูลใหญ่ของจังหวัดพัทลุง ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากตระกูลสุลต่านสุไลมาน

ในปฐมวัย ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ได้รับการเลี้ยงดูและพำนักอยู่กับคุณตาคุณยาย และคุณป้าสาวโสดทั้งสองของท่านที่บ้านในกรุงเทพฯ มิได้ย้ายตามบิดามารดาที่ไปรับราชการในต่างจังหวัดด้วย จนอายุได้ ๑๑ ปี ซึ่งเป็นช่วงชีวิตที่ท่านได้ถูกพุ่มพุกให้เป็นผู้ยึดมั่นในการทำบุญให้ทาน เนื่องจากคุณยายของท่านตักบาตรพระสงฆ์วันละ ๑๐๐ รูปทุกวัน และได้เปิดโรงทานให้อาหารแก่คนยากจนทุกวันด้วย พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ จึงได้กลับไปอยู่กับบิดามารดาซึ่งย้ายนิवासกันไปอยู่บ้านใหม่ที่ซึ่งฮี กรุงเทพฯ ท่านผู้หญิงพวงได้มีชีวิตแบบสมัยใหม่ปนสมัยเก่า อย่างบุตรธิดาของขุนนางหัวสมัยใหม่ที่รับวิถิตะวันตก

ด้านการศึกษา ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ได้รับการศึกษาขั้นต้นในโรงเรียนชั้นนำของสมัยนั้น คือโรงเรียนเสาวภา และโรงเรียนราชินี แล้วไปจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ที่โรงเรียนเซนต์ฟรังซิส-ซาเวียร์คอนเวนต์ หลังจากนั้นได้เข้าเรียนที่โรงเรียนการเรือนได้ประมาณปีเศษก็ตัดสินใจอยู่บ้านเพื่อช่วยคุณย่าดูแลบ้านและน้องๆ และภารกิจที่ท่านต้องปฏิบัติที่บ้านได้ทำให้ท่านมีโอกาสศึกษา และเรียนรู้วิชาการเรือนจากต้นตำรับของชาววังได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติจากคุณย่าของท่านนั่นเอง

ด้านศาสนา นอกจากการทำบุญทำทานเช่นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามปกติแล้ว ครอบครัวของท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ยังเป็นโยมอุปฐากวัดราชผาติการาม และวัดราชาธิวาสวิหาร ทำให้ท่านได้รับอิทธิพลและรับนับถือพระพุทธศาสนาในรูปแบบของปรียัติศึกษา และการปฏิบัติของพระสงฆ์ ซึ่งเคร่งครัดอย่างมากในพระวินัยของธรรมยุติกนิกายยุคต้น และอิทธิพลจากคุณย่า และบิดามารดา ผู้ยึดถือหน้าที่ พันระ และความภูมิใจในชาติตระกูล เกียรติยศ ศักดิ์ศรี และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด ทั้งยังได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นผู้ถือความกตัญญูกตเวทิตะ ความสมณะ ความถ่อมตน และความดี เหนือวัตถุสมบัติ ท่านจึงได้รับเอาค่านิยมและการอบรมมาเช่นนั้นเป็นธงนำชีวิต

เมื่อท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ อายุ ๒๒ ปี ได้สมรสกับศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อสมรสแล้วก็ได้ดำรงตนและประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาที่ดีตลอดมา ชีวิตคู่ของท่านมีเวลายาวนานถึง ๖๗ ปี ตลอดเวลาก่อนหน้าและขณะที่สามีของท่านคือศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดทั้งทางฝ่ายตุลาการคือเป็นประธานศาลฎีกา ทั้งฝ่ายบริหารคือเป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งมีตำแหน่งหน้าที่ทางฝ่ายราชสำนักใกล้ชิดได้เฝ้าองค์พระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือตำแหน่งประธานองคมนตรี แล้วยังมีภาระหน้าที่ทาง

ด้านศาสนา คือเป็นนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ กับตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ท่านผู้หญิงพางา ธรรมศักดิ์ ได้บำเพ็ญตนเป็นศรัทธาผู้ประพฤติปฏิบัติเหมาะสมและสนับสนุนความก้าวหน้าของสามเณย์อย่างดียิ่งเป็นผู้คล้อยตามและให้กำลังใจไม่ว่าจะในยามสุขหรือยามทุกข์

นับได้ว่าท่านผู้หญิงพางา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัว และมีความสุขตามวิถีชีวิตของชาวพุทธอย่างสมบูรณ์ จนปรากฏเกียรติคุณเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของผู้ที่ได้รู้จักที่ได้ประจักษ์ว่า ท่านเป็นผู้อยู่อย่างสงบเบื้องหลังบุชชานิยมบุคคลท่านหนึ่งของชาติ คือ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นที่เคารพรักของครอบครัว พี่น้อง และญาติมิตร ความมั่นคงยั่งยืนในชีวิตคู่ของท่านนั้นเกิดจากการที่ท่านได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับคุณสมบัติของสามเณย์ที่พึงอยู่กันได้นาน มีคุณธรรมในการเป็นคู่ชีวิตที่ดี ๔ ประการคือ

ประการแรก “สมศรัทธา” คือมีความเชื่อในเรื่องหลักธรรม ความคิด ความสนใจ เป็นไปในทางเดียวกัน

ประการที่สอง “สมศีลา” มีศีลเสมอกัน คือมีความประพฤติ ศีลธรรมจรรยา มารยาท สอดคล้องเข้ากันได้

ประการที่สาม “สมจาคะ” มีความยินดีเสียสละ และบำเพ็ญประโยชน์เสมอกัน คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี เสียสละเหมือนกัน และพร้อมที่จะช่วยเหลือกันและกัน

ประการที่สี่ “สมปัญญา” มีปัญญาสมกัน คือมีความเข้าใจกันและกัน พร้อมที่จะรับฟังปัญหา และมองเห็นสิ่งที่เป็นคุณและเป็นโทษเหมือนกัน

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท่านผู้หญิงพางา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน มีดังต่อไปนี้

- ❑ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก คือ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก (ม.ป.ช.) และประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.)
- ❑ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย คือ มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.) และ
- ❑ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า คือ ทูตยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ท.จ.ว.) ทูตยจุลจอมเกล้า (ท.จ.) และตติยจุลจอมเกล้า (ต.จ.)

ท่านผู้หญิงพางา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมราชวงศ์เสมอมา จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ในการเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลครั้งสุดท้ายของท่านนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ

พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ไว้เป็น คนใช้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยต่อเนื่อง ตั้งแต่วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๔๔ จนกระทั่งได้ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ก็ได้มีพระมหากรุณาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ เครื่องเกียรติยศประกอบศพ โกศแปดเหลี่ยมฉัตรเบญจา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ๗ คีน และ พวงมาลาพระราชทานหน้าโกศศพ และงานบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน พระราชทาน ฌาปนกิจสถาน วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม สุดท่ายได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ และเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ ในวาระเดียวกันกับการพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้สามีด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม เป็นเกียรติยศสูงสุดแก่ ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ อย่างหาที่สุดมิได้

กล่าวได้ว่าท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ เป็นพุทธศาสนิกชนผู้ประพฤติ “สัมมาปฏิบัติ” ดำเนินชีวิตอย่างสงบ และเรียบง่าย แม้เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะของกุลสตรีสมัยใหม่ ก็ผสมผสานกันได้ดีกับความสุภาพเรียบร้อยและจิตใจที่มีเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งยึดมั่นในความกตัญญู และเคร่งครัดในความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เหนือสิ่งอื่นใด...คือความเป็นผู้รู้ซาบซึ่งถึงสังขารตามคำสอนในพระพุทธศาสนา และกรอบประเพณีอันดีงามของสังคมไทย ควรแก่การยกย่องและเป็นแบบอย่างให้อนุชนรุ่นหลังเจริญรอยตาม เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขทั้งแก่ตนและแก่ส่วนรวมสืบไป

ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี
ศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์

ท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี ศิลปินแห่งชาติสาขานาฏศิลป์

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

ในอดีตที่ผ่านมาเมื่อกว่า ๑๐ ปี ท่านผู้ฟังที่เคยชมการแสดงนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากรไม่ว่าจะเป็นโขน ละคร ฟ้อน รำ ระบำชุดต่าง ๆ ทางโทรทัศน์ โรงละครแห่งชาติ เวทีการแสดงต่าง ๆ ของทางราชการและเอกชน รวมทั้งสนามหน้าพระที่นั่งจักรมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เนื่องในโอกาสรับรองพระราชอาคันตุกะและต้อนรับแขกเมืองที่ทำเนียบรัฐบาล เป็นต้น ท่านคงจะชื่นชมกับลีลาท่าร่ายของการแสดงชุดต่าง ๆ เหล่านั้น บางท่านอาจจะทราบว่าผลงานนาฏศิลป์ที่งดงามน่าชมซึ่งผ่านสายตาพระราชอาคันตุกะ หรือแขกผู้มีเกียรติชาวต่างประเทศนั้น เป็นฝีมือและผลงานของท่านผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากรและศิลปินแห่งชาติ แต่ก็อาจจะมีบางท่านที่ไม่ทราบว่าผลสำเร็จในการแสดงนาฏกรรมของกรมศิลปากรเป็นฝีมืออำนวยการฝึกสอนและอำนวยการแสดงของผู้ใด เพราะท่านผู้มีฝีมือผู้นี้ไม่โอ้อวดชื่อเสียงของตนเอง เรียกว่าท่านทำงานอยู่หลังฉากก็ได้ แต่ผลการทำงานอยู่หลังฉากของท่านทำให้การแสดงหน้าฉากเป็นไปอย่างเรียบร้อยสวยงามขึ้นตาชื่นใจของผู้ชมโดยทั่วไป ท่านเป็นครูบาอาจารย์ผู้หนึ่งที่ร่วมฟื้นฟูนาฏศิลป์ไทยกับนายธนิต อยู่โพธิ์ ผู้เคยเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในสมัยที่แสดงโขนละคร ณ โรงละครศิลปากร (ไฟไหม้หมดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓) ท่านที่กล่าวถึงนี้คือ ท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี อดีตผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย ของกรมศิลปากรและศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์

ท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี มีนามเดิมว่าแพ้ว สุทธิบุรณ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ณ บ้านพักในจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่ออายุได้ ๘ ขวบ บิดามารดาพาไปถวายตัวในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ซึ่งทรงตั้งโรงเรียนฝึกหัดละครในวังสวนกุหลาบ โดยมีเด็กหญิงอายุน้อย ๆ สมัครเข้าเรียนรำละครเป็นจำนวนมาก ท่านผู้หญิงแพ้วได้ฝึกหัดนาฏศิลป์กับครูบาอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในราชสำนัก เช่น เจ้าจอมมารดาเย็น และเจ้าจอมมารดาหวดในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาทับทิมในรัชกาลที่ ๕ หม่อมแย้มในสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าจอมอึ้งในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ท่านผู้หญิงแพ้วเป็นเด็กหญิงที่มีรูปร่างและหน้าตางดงาม ผิวขาวสะอาด ประกอบกับมีความจำดีและร่ายรำได้สวยงาม ครูบาอาจารย์จึงสนใจถ่ายทอดวิชาการได้อย่างเต็มที่ นอกจากการเรียนรำละครแล้ว ท่านผู้หญิงแพ้วยังเรียนวิชาสามัญที่โรงเรียนในวังสวนกุหลาบอีกด้วย ท่านผู้หญิงแพ้วเคยเล่าถึงชีวิตในเยาว์วัยสมัยที่เรียนวิชาสามัญและเรียนรำละครว่า

“เวลาयरุ่น ฉันต้องหัดละคร เวลา ๐๘.๐๐ น. เลิกจากรำละคร อาบน้ำเสร็จ รับประทานอาหารเช้า เสร็จแล้วเวลา ๑๐.๐๐ น. เข้าเรียนหนังสือซึ่งมีครูมาสอนหนังสือถึงที่เตียง เลิกจากเรียนก็มารับประทานอาหารกลางวัน แล้วก็หยุดพักให้ปั้นขนมจีบกับแป้งสาลี ซึ่งเป็นการฝีมือของผู้หญิง เวลาบ่าย ๒ โมง ปล่อยให้ไปเล่นน้ำ ตอนบ่าย ๓ โมง ร้อยมาลัยกับทำการฝีมือ ทำดอกไม้ ตอนเย็นบ่าย ๕ โมง ปล่อยให้พัก ๒ ชม หัดละครถึง ๓ ชม ถ้าใครไม่ว่างก็ให้ปักสะดึง ฉันก็ปักไม่ค่อยเป็น ที่แรกฉันก็ตัดตลอดทั้งใต้ถุน เขามาเห็นเข้า เขาก็ติฉัน สิ่งที่ฉันชอบคือ ปั้นขนมจีบฝีมือฉันปั้นขนมจีบได้รางวัลแหวน ๑ วง และฉันรำละครเก่ง”

ท่านผู้หญิงแพ้ว ร่ำเรียนวิชาการละครจนเชี่ยวชาญมีความรู้ความสามารถจนออกแสดงเป็นตัวเอกละครในเรื่องอิเหนา ท่านแสดงเป็นอิเหนาทุกตอนและเป็นนางดรรสา ส่วนเรื่องรามเกียรติ์ ท่านผู้หญิงแพ้ว แสดงเป็นทศกัณฐ์ รามสูร และพิราพ นอกจากท่านผู้หญิงแพ้วจะมีความสามารถในการแสดงละครแล้ว ท่านยังมีความรู้เกี่ยวกับเพลงร้องทำนองเพลงที่ใช้ในการแสดงละคร และจดจำบทละครที่แสดงได้อย่างขึ้นใจ ท่านสามารถนำวิชาการดังกล่าวนี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในสมัยที่เข้ารับราชการในกรมศิลปากร

ด้วยความรู้ความสามารถในการแสดงนาฏศิลป์เป็นเลิศ ประกอบด้วยความงามทั้งกาย วาจาใจ และมีคุณสมบัติเป็นกุลสตรีครบถ้วนสมเป็นแบบอย่างลุลายณี ทำให้ท่านผู้หญิงแพ้วเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา และเมื่อท่านผู้หญิงแพ้วเจริญวัยเป็นสาว กรมหลวงนครราชสีมาจึงทรงขอท่านผู้หญิงแพ้วไปเป็นหม่อม ท่านผู้หญิงแพ้วมี

ความสุขในชีวิตสมรสประมาณ ๑๐ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ กรมหลวง นครราชสีมาซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งองค์รัชทายาทก็เสด็จทิวศตท่านผู้หญิงแล้วมีความโหม่นสมาก เพราะความเสียใจ ว่าเหว และขาดที่พึ่ง

ภายหลังที่ออกมาจากวังสวนกุหลาบ ท่านผู้หญิงแฉ้วก็ดำเนินชีวิตใหม่ได้พบและมี ภารกิจร่วมกับพลตรีหม่อมสนทวงศ์เสนี (หม่อมราชวงศ์ตัน สนทวงศ์) ด้วยอัยยาคัยไมตรีที่ดีต่อกัน ในเวลาต่อมาท่านผู้หญิงแฉ้วจึงได้สมรสกับพลตรีหม่อมสนทวงศ์เสนี และติดตามสามีซึ่งรับราชการ เป็นทูตทหารไปประจำที่ต่างประเทศ

ชีวิตของท่านผู้หญิงแฉ้วในฐานะภริยาทูตทหาร ท่านต้องปฏิบัติหน้าที่มากมายนับตั้งแต่ ภารกิจเกี่ยวกับงานบ้าน การดูแลบุตรธิดา และต้องช่วยภารกิจของสามีเป็นบางครั้ง ท่านผู้หญิงแฉ้ว ติดตามสามีซึ่งไปเป็นทูตทหารในทวีปยุโรปหลายประเทศ ตลอดเวลาเหล่านั้น ท่านไม่ได้มีโอกาสรั ละครเลย แต่ความเป็นศิลปินของท่านทำให้ท่านผู้หญิงแฉ้ว มิได้ทอดทิ้งศิลปะการแสดง ท่านคิดลีลา ทำทางการรำละครอยู่เสมอ เมื่อครั้งที่ไปอยู่ประเทศโปรตุเกส ได้แลเห็นคนขี่ม้าบังคับให้ม้าขยับขาเดิน ไปมา ท่านก็เกิดความประทับใจ จดจำลีลาท่าเต้นของม้าไว้จนกระทั่งเมื่อมีโอกาส เป็นผู้ประดิษฐ์ท่า เต้นระบำม้าในละครนอก เรื่องรถเสน ท่านผู้หญิงแฉ้วก็นำลีลาท่าเต้นของม้าที่เคยเห็นในประเทศ โปรตุเกสมาประดิษฐ์เป็นท่าระบำม้าของไทย เกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านผู้หญิงแฉ้วเคยเล่าให้หลาน ๆ ฟังว่า

“อยู่เมืองนอกไม่ได้สอนได้รำเลย ยายคิดถึงการรำเหลือเกิน มีอยู่วันหนึ่งที่โปรตุเกส ยายยืนอยู่ที่ระเบียงบ้านแลเห็นคนเขาขี่ม้า เขาขยับม้าเดินไปเดินมา ให้นึกเหมือนการเดินการรำของคน จึงจำเอามาคิดเป็นระบำม้า”

ในช่วงเวลาที่ท่านผู้หญิงแฉ้วติดตามสามีซึ่งไปเป็นทูตทหารอยู่ที่ต่างประเทศนี้ เกิด สงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น ครอบครัวของท่านได้รับความลำบากมาก เพราะทางเมืองไทยไม่สามารถส่ง เงินให้ได้ ท่านผู้หญิงแฉ้วกับสามีต้องอุปการะนักเรียนทหารที่ติดค้างอยู่ในประเทศอิตาลี ที่พลตรี หม่อมสนทวงศ์เสนี เป็นทูตทหารอยู่ ท่านผู้หญิงแฉ้วถือนักเรียนทุกคนเป็นเสมือนบุตรของท่าน ท่านผู้หญิงแฉ้วยอมขายเครื่องประดับและข้าวของส่วนตัว เพื่อนำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูนักเรียน ทหารพวกนั้น จนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ทางราชการมีคำสั่งให้พลตรีหม่อมสนทวงศ์เสนี ไปเป็น ทูตที่ประเทศรัสเซีย แต่ท่านไม่รับ ขอกลับประเทศไทย ท่านผู้หญิงแฉ้วจึงได้ติดตามสามีกลับสู่เมือง ไทยและมีโอกาสใช้วิชาความรู้ทางนาฏศิลป์ไทยให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติในเวลาต่อมา

เมื่อท่านผู้หญิงแฉ้ว สนทวงศ์เสนี กลับมาอยู่เมืองไทยเป็นเวลาที่กรมศิลปากรกำลัง พินฟูการแสดงโขนละครซึ่งขาดความนิยมจากผู้ชมในเวลานั้น ให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองขึ้นใหม่ นายธนิต

อยู่โพธิ์ ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากอง กองการสังคีต กรมศิลปากรในเวลานั้น ได้เชิญท่านผู้หญิงแก้ว ผู้มีความรู้ความสามารถในการแสดงนาฏศิลป์ไทย มาเป็นผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ คิดประดิษฐ์ลีลาท่ารำ และร่วมปรับปรุงการแสดงโขนละครให้เป็นที่น่าชมยิ่งขึ้น ท่านผู้หญิงแก้วก็ได้เป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงโขนละคร ฟ้อนรำให้เป็นแบบฉบับที่ถูกต้อง และแสดงเผยแพร่สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ท่านผู้หญิงแก้วเป็นศูนย์รวมศิลปะวัฒนธรรมไทย เป็นผู้รอบรู้ในวิชาการโขนละครและ ฟ้อนรำอย่างลึกซึ้ง ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน ท่านมีความตั้งใจ ทุ่มเทให้กับงานศิลปะแขนงนี้เพื่อให้ดำรงอยู่ตลอดไป ถึงแม้ในยามที่ท่านป่วยไข้ แพทย์ห้ามมิให้ไปทำงานที่กองการสังคีต ท่านก็ไม่ยอมอยู่บ้านเฉย ๆ เพราะเกรงว่าวันเวลาที่ผ่านไปโดยท่านมิได้สั่งสอนวิชาการละคร จะทำให้ผู้ที่ต้องการเรียนรู้วิชาจากท่านเสียโอกาสไป ท่านจึงขอให้กองการสังคีต จัดรถรับนักเรียนนาฏศิลป์และผู้แสดงละครที่เป็นครูบาอาจารย์ไปฝึกหัดที่บ้านของท่านตลอดเวลาที่ท่านไม่ได้ไปทำงานตามปกติ และในเวลาที่ท่านไปทำการฝึกสอนที่ทำงาน ช่วงเช้าจะมีการฝึกการซ้อมโขนละครตามปกติ ส่วนตอนบ่ายจะเป็นเวลาว่างสำหรับพักผ่อน แต่ท่านผู้หญิงแก้วก็ไม่ยอมพักผ่อน กลับใช้เวลาเหล่านั้นจัดทำบทโขน บทละคร บทระบำรำฟ้อน สำหรับให้กรมศิลปากรจัดแสดงเผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ

ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้เชี่ยวชาญในการฟ้อนรำอันมีสืบมาตั้งแต่สมัยโบราณ พร้อมกันนี้ท่านยังมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ในการค้นคิดประดิษฐ์ลีลาท่ารำให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดำเนินไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผน ไม่ว่าจะเป็นที่ท่าท้าวพญามหากษัตริย์ ชุนนาง บุคคลสามัญ ตลอดจนท่าทางของสัตว์ทั่วไป ท่านสามารถประดิษฐ์ลีลาท่ารำได้อย่างงดงามและเหมาะสมกับบทบาทท่ารำที่ท่านผู้หญิงแก้ว ประดิษฐ์ขึ้นมีมากมาย เช่น

ประเภทระบำ มีดังนี้

ระบำสัตว์ต่าง ๆ เช่น ระบำกวาง ระบำปลา ระบำบันเทิงกาสร (ระบำควาย) ระบำม้า ระบำ กุญชรเกษม (ระบำช้าง) ระบำเริงอรุณ (ระบำผีเสื้อ) ระบำนาค ระบำเงือก (แบบมีบทร้องในละครนอก เรื่องสุวรรณหงส์ตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า และแบบไม่มีบทร้องในละครนอกเรื่องพระอภัยมณีตอน พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ) ระบำนกเขา ระบำยุราภิรมย์ (ระบำนกยูง) ระบำหงส์เหิน ระบำครุฑ (แบบผู้หญิงแสดง) ระบำยุง ในโขนชุดไมยราพณ์สะกดทัพ

ระบำอื่น ๆ ที่ท่านผู้หญิงแก้วประดิษฐ์ท่ารำ คือ ระบำทวน ระบำวีรชัยทหารพระสุชน ระบำกินรีร่อน ระบำไกรลาสสำเร็จ ในละครเรื่องมโนห์รา ระบำนางไม้ ในละครเรื่องขุนช้างขุนแผนตอน พระไวยแตกทัพ ระบำเทพบันเทิง ในละครเรื่องอิเหนา ตอนลมหอบ ระบำนพรัตน์ ในละครนอกเรื่อง สุวรรณหงส์ ตอนชมถ้ำ ระบำนางใน ระบำเงาะ และระบำนางกอย ในละครเรื่องเงาะป่า ระบำดอกบัว

ในละครนอกเรื่องรถเสน ระบุว่าโบราณคดีชุดระบำสุโขทัย ระบำจีน ไทยไมตรี ระบำแว่นเทียนประกอบ
บายศรีเชิญพระขวัญ จัดแสดงถวายทอดพระเนตรเนื่องในการสมโภชสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สยามมกุฎราชกุมาร ระบุว่าขึ้น

ประเภทรำ มีดังนี้

- ทำรำของพระรามตอนตามกวางทอง ในการแสดงโขนชุดลักลี้ดา
- ทำรำของอิเหนา ตอนจากถ้ำ และตอนตัดดอกไม้ฉายกริช ในละครเรื่องอิเหนา
- ทำรำของนางมโนราห์ตอนบูชายักษ์ ในละครเรื่องมโนราห์
- รำพม่าไทยยิษฐาน ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนางลมุล ยมะคุปต์ แสดงครั้งแรกเนื่องในโอกาส
ที่คณะทูตวัฒนธรรมไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับสหพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘
- รำลาวไทยปณิธาน ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนางลมุล ยมะคุปต์ แสดงครั้งแรกเนื่องในโอกาส
ที่คณะทูตวัฒนธรรมไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชอาณาจักรลาว พ.ศ. ๒๕๐๐
- รำสีนวลออกเพลงอาหนู
- รำโคมบัว
- รำชดชาตรี
- รำเถิดเทิง (ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนางลมุล ยมะคุปต์)
- รำกระทบไม้
- รำจุยฉายยเภา ในละครเรื่องเงาะป่า
- รำชุดหนุ่มนางจับนางสุพรรณมัจฉา ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนายกรี วรเศริน ศิลปินแห่งชาติ และ
นางเจริญจิต ภัทรเสวี

ประเภทฟ้อน มีดังนี้

- ฟ้อนมัลลย์ ในละครพันทางเรื่องพญามานอง
- ฟ้อนดวงเดือน จัดแสดงเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ถวายทอดพระเนตรเนื่องในวโรกาส
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเลี้ยงพระราชอาคันตุกะส่วนพระองค์ ณ ห้องกาแฟ
พระที่นั่งบรมพิมาน
- ฟ้อนรัก (ได้รับการฝึกหัดจากเจ้าจอมมารดาเขียนในรัชกาลที่ ๔)
- ฟ้อนจันทราพาฝัน

นอกจากท่านผู้หญิงแล้วจะมีผลงานทางด้านนาฏศิลป์ไทยเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแล้ว ท่านยังเรียบเรียงและจัดทำ**บทโขน บทละคร**อีกหลายเรื่องและหลายตอนคือ

บทละครในเรื่องอิเหนา ตอนเข้าเฝ้าท้าวดาหยา ตอนลมหอบ ตอนอนุภากรรณชนไก่ ตอนบุษบาชมศาล ตอนตัดดอกไม้ถวายกริช ตอนประสันตาท่อนก ตอนคึกกะหมังกุหนิง ตอนประสันตาศีตหนังและลี้ชี ตอนหย้าหรีนลักนางเกนหลง

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองตอนเลือกคู่-หาปลา ตอนนางมณฑาหลงกระท่อม ตอนตีคลี ตอนพระสังข์เลี้ยงบเมือง

บทละครนอกเรื่องไกรทอง ตอนที่ ๑ ตะเภาแก้ว ตะเภาทอง และบริวารไปเล่นน้ำ ตอนที่ ๒ ไกรทองตามนางวิมาลากลับถ้ำ

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก

บทละครเรื่องพระอภัยมณีตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ ตอนพระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลี ตอนพระอภัยมณีพบนางละเวง

บทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนนางสุริยาถูกขบไล่

บทละครนอกเรื่องรถเสน (ร่วมแต่งกับผู้อื่น)

บทละครเรื่องมโนห์รา (ร่วมแต่งกับผู้อื่น)

บทละครเรื่องเงาะป่า

บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตอนท้าวเสนากุญเข้าเมือง

บทละครนอกเรื่องควาตีตอนนางในกลองคึกถึงเฝ้าพระขรรค์

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ตอนพราหมณ์เล็ก-พราหมณ์โต

บทโขนเรื่องรามเกียรติ์ปราบกากนาสูร ชุตนางลอย ชุตลีดาลุยไฟ ชุตปราบบรรลัยกัลป์

จากผลงานและความรู้ ความสามารถของท่านผู้หญิงแก้ว ทำให้คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้ท่านเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ นับเป็นศิลปินแห่งชาติรุ่นแรก นอกจากนี้ท่านยังได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท่านได้รับคือ มหาวชิรมงกุฎ ประถมาภรณ์ช้างเผือก ทูตีย-จุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา

วงการนาฏศิลป์ไทย มีความภาคภูมิใจและชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ท่านผู้หญิงแก้ว

สนิทวงศ์เสนี เป็นอาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยเพียงผู้เดียวที่ได้รับเกียรติยศสูงสุดเช่นนี้

ท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี รับราชการในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร จนกระทั่งอายุมากขึ้น ความทรงจำไม่ค่อยดี ท่านจึงลาออกจากราชการ พักผ่อนอยู่ที่บ้านตลอดมาจนบั้นปลายของชีวิตท่านเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓ สิริอายุ ๙๖ ปี ๙ เดือน ต่อมาในวันจันทร์ที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓ เวลา ๑๕.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ โกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจาตั้งประดับเกียรติยศ ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

ท่านผู้หญิงนวลพ้อง เสนาณรงค์

ท่านผู้หญิงนวลพ้อง เสนาณรงค์

นางอุทัยศรี ณ นคร เรียบเรียง

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีขออัญเชิญพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงรำลึกถึงท่านผู้หญิงนวลพ้อง เสนาณรงค์ อดีตผู้ช่วยเลขาธิการสภาการศึกษา ผู้อำนวยการกองทรายไต้ กรรมการเอกลักษณ์ของชาติ นายกสมาคมนิยมไทย ฯลฯ มาเพื่อสดุดี ดังนี้

“ตั้งแต่ท่านผู้หญิงนวลพ้องเข้าทำหน้าที่ผู้อำนวยการกองทรายไต้ สภาการศึกษาไทย เราจะเห็นแต่ความขยันตั้งใจจริงสม่ำเสมอเป็นเวลาสิบกว่าปี ท่านเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน ทั้งกับผู้ที่ทำงานในสภาการศึกษาและผู้ร่วมมือกับสภาการศึกษา ทั้งที่เป็นตัวบุคคลและเป็นกลุ่ม ทั้งที่เป็นคนไทยและชาวต่างประเทศ เช่น คณะทูตานุทูต ซึ่งมาช่วยงานและสละทรัพย์ช่วยการศึกษา ทำให้ทุกคนมีกำลังใจในการทำงาน และเต็มใจที่จะร่วมมือ เวลาทำงานกาชาดเป็นเวลาที่ทีมงานมากเป็นพิเศษ แม้แต่ตอนที่เริ่มสุขภาพไม่ดีแล้วท่านผู้หญิงยังไปปฏิบัติหน้าที่ในงานกาชาดดูแลความเรียบร้อยจนดึกดื่น ในช่วงเวลาหลังจากเลิกงานพระบรมศพ สถานที่และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานไม่พร้อม ไม่สามารถจัดงานกาชาดได้ท่านผู้หญิงได้คิดวิธีบอกบุญช่วยกาชาดให้หยอดเงินลงกระป๋องปรากฏว่ามีผู้ร่วมบริจาคจำนวนไม่น้อย

นอกจากงานกาชาดแล้ว ท่านผู้หญิงมีงานต่าง ๆ อีกหลายอย่าง เช่น ให้ความรู้กับบุคคลทั่วไปในเรื่องกิริยามารยาท การวางตัวที่ถูกต้องในสังคม เพราะท่านเป็นผู้ที่มีประสบการณ์รอบรู้การควรไม่ควร ทั้งในกรอบวัฒนธรรมไทยและสากล

สมัยหนึ่งท่านเคยเป็นนายกสมาคมนิคมไทย เท่าที่จำได้เคยจัดการแสดงสินค้าที่ผลิตในเมืองไทยทำให้ผู้มาชมงานได้ทราบว่าในขณะนั้นคนไทยสามารถทำอะไรได้บ้าง สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นบางอย่างก็เป็นวิชาความรู้ที่บรรพบุรุษไทยคิดค้นสอนต่อกันมา บางอย่างก็เป็นของที่เกิดจากการเรียนรู้เทคโนโลยีต่างประเทศ เราจะได้ภาคภูมิใจในความสามารถของคนไทยซึ่งเป็นการแสดงความนิยมไทยอย่างหนึ่ง และข้าพเจ้ารู้สึกว่าการที่ท่านผู้หญิงทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีเช่นนี้ ก็ย่อมเป็นการช่วยให้เกิดความนิยมไทย นิยมคนไทยมากขึ้น

ถึงแม้ท่านผู้หญิงจากเราไปแล้ว เรายังระลึกถึงท่านอยู่เสมอและจะพยายามทำงานให้ดีขึ้นต่อไป”

ท่านผู้หญิงนวลผ่อง เสนาณรงค์ เดิมคือ ม.ล.นวลผ่อง สนิทวงศ์ หรือที่คุ้นเคยในนาม “คุณต๋อง” ท่านเป็นธิดาของพลตรี หม่อมสนิทวงศ์เสนี (ม.ร.ว.ตัน สนิทวงศ์) และท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ ที่บ้านคลองสามเสน กรุงเทพฯ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๔ คน สมรสกับพลเอกแสวง เสนาณรงค์ อดีตรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีคนแรก มีบุตรธิดา ๓ คน

ท่านได้รับการศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์ เมื่ออายุ ๗ ปี ได้ติดตามท่านบิดาซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เดินทางไปรับตำแหน่งทูตทหาร ที่ประเทศอังกฤษ ก่อนออกเดินทางไปศึกษาต่างประเทศ ท่านบิดาได้พำนักให้สำนักเสนาบดีว่า “เป็นคนไทยต้องพูดภาษาไทย ใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง” พร้อมทั้งได้กำชับให้นำหนังสือแบบเรียนภาษาไทย “มูลบทบรรพกิจ” ติดตัวไปด้วย เพื่อใช้เป็นคู่มือฝึกอ่าน เขียนภาษาไทย ยามต้องห่างไกลบ้านเกิดเมืองนอน พำนักในอังกฤษได้ไม่นานก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ บิดาของท่านได้รับแต่งตั้งให้ไปเป็นทูตทหารประจำประเทศฝรั่งเศส การเป็นทูตทหารสมัยนั้นถือว่าเป็นทั้งทูตทหารบก ทหารอากาศ และทหารเรือ มีขอบข่ายการทำงานครอบคลุม ๕ ประเทศ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมนี และเบลเยียม ผลของสงครามโลกทำให้อยู่ที่ฝรั่งเศสได้ ๒ ปี ก็ต้องโยกย้ายไปอยู่อิตาลี อยู่ที่อิตาลีได้ ๔ ปี บิดาของท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอัครราชทูตประจำประเทศโปรตุเกสครั้งนี้ท่านบิดามารดาต้องการให้ท่านผู้หญิงได้เรียนหนังสือเป็นหลักแหล่ง จึงส่งท่านให้ไปเรียนที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพราะอยากให้อ่านภาษาได้ ๓ ภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน และท่านก็ได้เลือกเรียนทางด้านภาษาศาสตร์เช่นเดียวกับ

การโยกย้ายไปประเทศใด ท่านก็เลือกเรียนภาษาของประเทศนั้น เรียนที่สวิตได้ ๔ ปี สงครามสงบ ท่านได้รับอนุญาตจากท่านบิดามารดาให้ออกจากโรงเรียนที่สวิตไปอยู่กับครอบครัวที่โปรตุเกส และที่ลิสบอน ประเทศโปรตุเกส ท่านก็ได้เรียนทางภาษาอีกเป็นเวลา ๕ ปี เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ครอบครัวสันทิวงค์เสนีจึงได้เดินทางกลับประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐

ประสบการณ์ของท่านผู้หญิงที่ผ่านสถานศึกษาต่าง ๆ ในหลายประเทศเป็นระยะเวลาเกือบ ๑๐ ปี ทำให้ท่านพูดภาษาต่างประเทศได้ถึง ๕ ภาษา รวมทั้งการเติบโตมาในครอบครัว “ทูตทหาร” ที่ให้การอบรมบ่มเพาะถึงกิริยามารยาท การเข้าถึงศิลปวัฒนธรรมทั้งไทยและอารยประเทศ ตลอดจนการวางตน ความมีวินัย ความรับผิดชอบและการเสียสละมาแต่เยาว์วัย จึงเป็นพื้นฐานของชีวิตที่มีค่าของท่าน

เมื่อกลับมาถึงประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ พลตรี หม่อมสันทิวงค์เสนี บิดาของท่าน เห็นว่า ท่านผู้หญิงควรจะได้รับการศึกษาอีกครั้งในบ้านเกิดเมืองนอนโดยเฉพาะวิชาภาษาไทย ท่านจึงได้ไปติดต่อขอเรียนภาษาไทยที่โรงเรียนมาแตร์เดอี แต่เนื่องจากทางโรงเรียนเห็นท่านผู้หญิงพูดภาษาฝรั่งเศสได้คล่องแคล่ว จึงขอบรรจุให้เป็นครูสอนภาษาฝรั่งเศส ในแผนกฟิสิกซ์คอร์ส ซึ่งเปิดขึ้นใหม่ ศิษย์ของท่านมีเป็นจำนวนมากและมีหลายคนเป็นผู้มีชื่อเสียงในสังคมในเวลาต่อมา

นอกจากการสอนที่โรงเรียนมาแตร์เดอีแล้ว ท่านยังปลีกเวลาไปเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาภาษาต่างประเทศที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย

ต่อมา กรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน) ได้พยายามเฟ้นหาบุคคลที่สามารถสื่อสารได้หลายภาษาอย่างคล่องแคล่วมาร่วมงานในตำแหน่งหัวหน้าแผนกต่างประเทศซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่ หลวงสุขุมมนัยประดิษฐ์ อธิบดีกรมโฆษณาการในขณะนั้นได้มอบหมายให้ผู้ใหญ่มาขอความเห็นชอบจากพลตรี หม่อมสันทิวงค์เสนี บิดาของท่าน ท่านจึงตัดสินใจเข้ารับราชการเป็นข้าราชการชั้นตรีได้รับเงินเดือน ๔๕๐ บาท ในกรมโฆษณาการ และนับเป็นผู้ประกาศหญิงคนแรกของไทยที่ส่งกระจายเสียงทางวิทยุเป็นภาษาต่างประเทศ ต่อมาไม่นานก็ได้รับเลื่อนให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะมีอายุ ๒๐ ปีเศษ

เมื่ออายุ ๒๕ ปี ได้เข้าสู่พิธีสมรสพระราชทานกับพลเอกแสวง เสนาณรงค์ และได้ลาออกจากราชการเพื่อปฏิบัติหน้าที่แม่บ้านเพียงอย่างเดียว ท่านเล่าถึงชีวิตครอบครัวไว้ว่า

“ชีวิตดิฉันไม่พุ่มเฟิย แต่งงานใหม่ ๆ ก็ค่อย ๆ มีทีละอย่าง สามียากให้รู้จักชีวิต ไม่ใช่ว่าทุกอย่างพร้อมหมด ท่านว่าชีวิตอย่างนั้นไม่นานสนใจ อย่างเรื่องบ้าน ท่านบอกว่ามีไว้สำหรับอยู่ ไม่ใช่สำหรับอวด อยากให้บ้านเป็น home มากกว่าเป็น house ท่านบอกไม่ให้ขอพ่อแม่ ท่านให้

สร้างตัวกันเอง...ท่านสอนว่า เงินเดือนส่วนหนึ่งต้องเก็บไว้เพื่ออนาคต ส่วนหนึ่งให้ลงทุน ท่านบอกไม่ให้สะสมมากไปจนเป็นทุกข์...นอกจากนั้น ก็ไม่ให้ทำบ้านเช่า ไม่ให้สะสมที่ดิน เพราะท่านพูดเสมอว่า ที่ดินเป็นที่ทำกินของประชาชน เป็นของแผ่นดิน ไม่ควรสะสม เรื่องไปเที่ยวก็พาเที่ยวในเมืองไทย ไปเที่ยวต่างประเทศนั้นไม่สนับสนุน ไม่เห็นว่าจะมีประโยชน์เท่าไร

ดิฉันรู้สึกว่าการมีชีวิตที่ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินไปเป็นสิ่งดี ทำให้เรารู้จักเห็นอกเห็นใจคนอื่น ไม่ใช่คิดถึงแต่ตัวเอง”

ท่านผู้หญิงนวลผ่อง เสนาณรงค์ ทำหน้าที่เป็นภริยาที่ดีได้ประมาณ ๓ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี พลเอกแสวง เสนาณรงค์ ดำรงตำแหน่งเป็น เลขาธิการนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์เคยปากว่าอยากได้ภรรยาครอบครัวทหารช่วยงานท่านผู้หญิง วิจิตรา ธนะรัชต์ เพราะต้องมีการกิจต่าง ๆ ในฐานะภริยานายกรัฐมนตรี จะทำได้หรือไม่ เมื่อท่านผู้หญิง รับปากว่าทำได้ ท่านก็ได้รับตำแหน่ง เลขาธิการนายกรัฐมนตรี แต่ช่วยงานทางด้านสังคมของท่านผู้หญิง วิจิตรา ช่วยดูแลเวลาว่างมีงานเลี้ยงในทำเนียบรัฐบาล ต้อนรับประมุขหรือหัวหน้ารัฐบาลต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖ สมัยนายกรัฐมนตรีจอมพล ถนอม กิตติขจร ท่านผู้หญิงนวลผ่อง ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเลขาธิการสำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรีช่วยงานท่านผู้หญิงจกมล กิตติขจร ทางด้านสังคม เป็นเลขานุการร่างหนังสือโต้ตอบภาษาต่างประเทศ ร่างสาส์น คำกล่าวต่าง ๆ ของ ภริยานายกรัฐมนตรี ดูแลในเรื่องรัฐพิธี พิธีการต่าง ๆ ในงานเลี้ยงรับรองแขกทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ทำให้งานทุกงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยงดงาม ท่านผู้หญิงได้รับความไว้วางใจจากภริยานายกรัฐมนตรีสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นคนตั้งใจทำงาน รับผิดชอบ ชยัน และซื่อสัตย์ เมื่อมีปัญหาต้องตัดสินใจ ท่านจะช่วยแสดงความคิดเห็น เพื่อเสนอการตัดสินใจ การแก้ปัญหาหลาย ๆ เรื่องที่ท่านผู้หญิงเสนอนั้น สะท้อนให้เห็นได้ว่าเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล

ในระหว่างที่มีโอกาสทำงานใกล้ชิดกับรัฐบาลนั้น ท่านได้พิจารณาเห็นว่านับเป็นเวลาหลายปีแล้วที่เศรษฐกิจของประเทศไทยต้องเสียเปรียบดุลการค้าแก่มหาอำนาจทางอุตสาหกรรม ท่านผู้หญิงนวลผ่องจึงเป็นหนึ่งในสตรีชั้นนำของประเทศไทยในขณะนั้น ที่ได้เข้าร่วมใน “ขบวนการ นิยมไทย” ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เพื่อช่วยกันรณรงค์สวนกระแสมลพิษที่กระหายและนิยมผลิตภัณฑ์ สินค้าจากต่างประเทศ โดยเริ่มที่กลุ่มแม่บ้านเป็นลำดับแรก

ผลการรณรงค์ทำให้สามารถเปลี่ยนสภาพขึ้นมาเป็น “ชมรมผู้นิยมใช้ของไทย” โดยมี ท่านผู้หญิงนวลผ่องและกรรมการอื่น ๆ อีก ๒๐ ท่าน ร่วมกันก่อตั้งชมรมซึ่งได้อาศัยตึกสภาหอการค้าแห่งประเทศไทยเป็นที่ทำการชั่วคราว ชมรมผู้นิยมใช้ของไทย ก้าวรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว

และขยายกลุ่มเป้าหมายไปสู่ภาคีรัฐบาล หน่วยงานราชการ เยาวชน นิสิต นักศึกษา เป็นการรณรงค์ปลุกจิตสำนึกให้มีการ “นิยมไทย” ขึ้นทั่วประเทศ นับเป็นครั้งแรกที่คณะรัฐมนตรีได้จัดให้มี “โครงการนิยมไทย” ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ งานของชมรมฯ ขยายตัวไปกว้างขวางมากได้แปรสภาพเป็น “สมาคมนิยมไทย” ท่านผู้หญิงได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมฯ ตลอดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ - ๒๕๔๐ ในตำแหน่งนายกสมาคมนิยมไทย ท่านผู้หญิงได้วางรากฐานสำคัญของการนิยมไทยไว้มากมาย เช่น การแนะนำให้รู้จักสินค้าไทยที่ดีและได้มาตรฐาน มีการนำชมโรงงานสินค้าไทย มีการประสานกับสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมทำโครงการประกวดผู้ผลิตสินค้าไทยดีเด่น จัดงานสัปดาห์นิยมไทย ฯลฯ สำหรับตัวท่านเองได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างด้วยการแต่งกายด้วยผ้าไทยและใช้ของไทยเป็นส่วนใหญ่ตลอดมา

ในชีวิตของท่านผู้หญิงนวลผ่อง ท่านได้อุทิศชีวิตให้แก่การบุกเบิกการรณรงค์และพัฒนานิยมไทย เป็นเวลากว่า ๓๓ ปี นับเป็นงานที่เป็นคุณูปการต่อประเทศชาติ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและความสำนึกในความเป็นไทย

ชีวิตการทำงานของ ท่านผู้หญิงนวลผ่องไม่เคยหยุดนิ่ง ในช่วงหนึ่งที่ประเทศมีปัญหาชายแดน ท่านได้สัมผัสชีวิตของทหารผ่านศึกที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศชาติและเผชิญกับความยากลำบาก ครอบครัวได้รับความเดือดร้อนขาดที่พึ่งเมื่อการรบทำให้หัวหน้าครอบครัวเสียชีวิตหรือบาดเจ็บพิการ เห็นควรช่วยกันดูแลช่วยเหลือครอบครัวทหารผ่านศึกให้มีชีวิตที่ดีขึ้น จึงร่วมกันกับท่านผู้หญิงจงกล กิตติขจร คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง ก่อตั้งสโมสรสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึกขึ้น มีสมาชิกเป็นครอบครัวทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจและพลเรือน การดำเนินงานเติบโตขึ้นจนเป็นมูลนิธิสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึก ซึ่งการหารายได้หลักคือการทำดอกป๊อปปี๋ จำหน่ายทุกปีในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ท่านผู้หญิงจะตระเวนไปให้กำลังใจครอบครัวทหารที่ทำดอกป๊อปปี๋กันเป็นกลุ่ม ๆ แล้วก็ทำหน้าที่สนับสนุนการขายอย่างเต็มที่ รวมทั้งไปขายด้วยตนเองเป็นประจำตลอดมา

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่ท่านผู้หญิงนวลผ่องได้รับเชิญให้ดำรงตำแหน่งกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๔๐ เป็นประธานคณะกรรมการจัดทำสมุดบันทึกประจำวันของนักบริหาร (Executive diary) อนุกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ อนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ ประธานคณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือเมืองไทยของเรา (เพื่อมอบให้เป็นของขวัญแก่เยาวชนไทย ในโอกาสเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี)

ผลงานที่มีค่ามากสำหรับสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ คือ การทำสมุดบันทึกประจำวันของนักบริหารเป็นภาษาต่างประเทศสำหรับหัวหน้ารัฐบาลแจกจ่ายให้แก่ผู้นำรัฐบาลต่างประเทศ คณะทูตานุทูต ในโอกาสขึ้นปีใหม่ในรูปลักษณะที่งดงาม ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมไทยซึ่งประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกน และผู้นำหลายประเทศได้เขียนจดหมายมาชมเชย แนวความคิดของท่านสามารถดึงความโดดเด่นของเอกลักษณ์ไทยออกมาสู่สายตาของชาวต่างชาติได้

ท่านผู้หญิงได้ลาออกจากราชการที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อดูแลพลเอกแสวง ผู้สามีที่ป่วยและต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งพลเอกแสวงถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ ในขณะที่ธิดาคนโตมีอายุเพียง ๑๔ ปี คนรอง ๑๓ ปี และบุตรชายคนเล็กมีอายุเพียง ๘ ปี ท่านต้องรับภาระอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้ง ๓ คนเพียงลำพังอย่างเข้มแข็ง จนบุตรธิดาทั้ง ๓ คน ได้มีการศึกษาระดับปริญญาโท และประสบความสำเร็จในชีวิตทุกคน

เมื่อ ๑ มกราคม ๒๕๒๕ ท่านผู้หญิงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองการหารายได้ สภาอากาศไทย และดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการสภาอากาศ เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๓๖ ในการปฏิบัติงานท่านได้ทุ่มเทและอุทิศชีวิตให้กับงานเช่นทุกครั้ง โดยมีเป้าหมายเพื่อหารายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายของสภาอากาศไทยซึ่งมีจำนวนสูง นับเป็นภารกิจอันหนักหน่วงยิ่ง ท่านได้วางแผนและการดำเนินการหารายได้อย่างโปร่งใส ที่ทำให้ผู้ “ให้” รู้สึกถึงคุณค่า และทำให้งานของกองการหารายได้ก้าวหน้าตลอดเวลา โดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการหารายได้ให้สอดคล้องกับยุคสมัย ท่านยึดหลักการที่ว่า การขอรับบริจาคจากผู้มีฐานะเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะต้องรู้จักเกรงใจผู้มีใจกุศลเหล่านั้น การไม่ขอเป็นการทำงานหนักกว่า ท่านถือคติว่า การขอต้องมีสิ่งแลกเปลี่ยน ไม่นิยมการขอเปล่า ๆ

งานหารายได้เป็นงานที่ต้องทำต่อเนื่อง และมีโครงการใหม่ ๆ เพื่อหารายได้ตลอดเวลา ในปีแรกตั้งเป้าหมายว่าต้องหารายได้ ๒๐ ล้านบาท ต่อมาสูงขึ้นเป็น ๙๐ ล้านบาท และหลักร้อยล้านบาท งานสำคัญงานหนึ่งคือ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานฝ่ายหาทุนในการดำเนินการจัดสร้างอาคารนวมินทรราชินี โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อเฉลิมฉลองในวโรกาสมหามงคล สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๕ รอบ

อาคารนี้มีมูลค่า ๕๐๐ ล้านบาท เป็นค่าก่อสร้าง ๓๐๐ ล้านบาท ค่าอุปกรณ์ ๒๐๐ ล้านบาท ได้รับการสนับสนุนแล้ว ๑๔๐ ล้านบาท ต้องจัดหาส่วนที่ขาดอีก ๓๖๐ ล้านบาท ดิฉันเป็นสถานที่รักษาพยาบาลสตรีและใช้ประโยชน์ทางการศึกษาสุติกรรมและนรีเวชกรรม ท่านผู้หญิงได้ใช้

ความหมายและวัตถุประสงค์ของการใช้ตึกนี้ประชาสัมพันธ์จึงจัดจูงใจให้ผู้ที่เคยเกิดโรงพยาบาลจุฬาฯ เกิดความรู้สึกผูกพันแล้วมีจิตศรัทธาบริจาค ดำเนินการออกสลากกินแบ่งของสภาอากาศไทย ให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการทำบุญ โดยสละทรัพย์ ๔๐ บาท สลากอากาศไทยได้รับความนิยมจากประชาชนทุกครั้ง ขายหมดทุกงวดจนมากพอที่จะนำไปช่วยสร้างตึกและซื้อเครื่องมือแพทย์ ในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี สภาอากาศไทย ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างเหรียญรัชกาลที่ ๕ เพื่อหารายได้ รวมทั้งดำเนินการจัดกิจกรรมหลากหลาย เช่น จัดคอนเสิร์ต ระบาย แพนชั่นโชว์ และอื่น ๆ รวม ๑๘ ครั้ง โดยไม่รวมถึงการจัดงานอากาศ ซึ่งเป็นงานหลักที่ต้องจัดเป็นประจำทุกปี

การเป็นผู้อำนวยการกองหารายได้ ทำให้ท่านต้องทำงานโดยไม่มีวันหยุด ต้องรับเชิญไปบรรยาย ไปงานสังสรรค์ต่าง ๆ เพื่อแสดงความขอบคุณแก่ผู้ที่เคยมีอุปการะคุณแก่สภาอากาศหรือเพื่อได้คนกลุ่มนั้นมาช่วยกาชาด ท่านเป็นนักคิด นักริเริ่ม ความที่มีประสบการณ์ทั้งในประเทศและนอกประเทศ ท่านจึงมีความคิดใหม่ ๆ ที่จะพัฒนาลำานงานของท่านอยู่ตลอดเวลา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ สภาอากาศไทยงดจัดงานอากาศเพื่อแสดงความจงรักภักดีไว้อาลัยแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งหมายความว่ารายได้ส่วนหนึ่งของสภาอากาศจะต้องขาดไป แต่ท่านผู้หญิงกลับคิดโครงการ “๑ บาท ราษฎร์ศรัทธา” ขึ้น เพื่อหารายได้ให้สภาอากาศ ปรากฏว่า โครงการนี้ประสบความสำเร็จอย่างดีได้รับเงินบริจาคถึง ๒๐ ล้านบาท

นอกจากงานในหน้าที่ที่สภาอากาศแล้ว ท่านยังได้รับเชิญเป็นวิทยากรพิเศษบรรยายเรื่อง “มารยาทสังคม” ให้แก่สถาบันต่าง ๆ เช่น สมาคมเลขานุการสตรีแห่งประเทศไทย การบินไทย สมาคมบุคลิกสตรีแห่งประเทศไทย สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ จนเป็นเอกลักษณ์ประจำตัว และเป็นที่ยอมรับว่าท่านคือ “แม่แบบ” ที่ดีงามของสังคมในเรื่องของกิริยามารยาท

รางวัลเกียรติยศที่ท่านได้รับ คือ ได้รับโล่ผู้มีบทบาทสนับสนุนเผยแพร่อุดมการณ์นิยมไทยยอดเยียมจากนายกรัฐมนตรี ณ ตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้รับรางวัลเกียรติยศคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” ประจำปี ๒๕๓๒ จากสมาคมนักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย ได้รับโล่ผู้สนับสนุนงานของกรมประชาสัมพันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ และได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นของชาติ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๔ สาขาเผยแพร่เกียรติภูมิของไทย จากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

ท่านผู้หญิงนวลพ้องได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทูตียจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ประถมาภรณ์ช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ทูตียจุลจอมเกล้าวิเศษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ มหาวชิรมงกุฎ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ และได้รับเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ภาปร. ชั้น ๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔

ท่านได้ล้มป่วยด้วยโรคติดเชื้อในกระแสเลือดและปอดบวม เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งแต่เดือนเมษายน ๒๕๓๙ เป็นต้นมา และได้ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๐ สิริรวมอายุ ๖๘ ปี

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ท่านผู้หญิงนวลผ่องได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระมหากรุณาธิคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ณ วัดเทพศิรินทราวาส พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมฉัตรเบญจาตั้งประดับเกียรติยศ พระราชทานพวงมาลาของหลวงและของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ วางหน้าโกศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับศพอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์กำหนด ๗ คืน มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืนกำหนด ๗ คืน

ในวาระการพระราชทานเพลิงศพ ทรงพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระราชทานเพลิง ในวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ณ เมรุหลวง หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

ศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร

ศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร

นางอุทัยศรี ณ นคร เรียบเรียง

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสำคัญ บุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ขอเสนอชีวิตและผลงานของศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร บุคคลดีเด่นของสังคมไทยทางการศึกษา ศิลป วัฒนธรรม คุณความดี ความสามารถที่ท่านประกอบไว้ในส่วนราชการและหลายสถาบัน รวมทั้งงานอาสาสมัคร สังคม สาธารณประโยชน์ด้านต่าง ๆ มาตลอดระยะเวลายาวนาน ท่านทำหน้าที่หลากหลายด้วยความสำนึกของคนไทยที่รักและช่วยชาติบ้านเมือง คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ตน จนได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาสังคม (ด้านการศึกษา) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๓

ศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร สกุลเดิม นาควัชร เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นธิดาคนโตของ ขุนชำนาญขุนสาส์น (นายถนอม นาควัชร) และนางจิมลิ้ม นาควัชร (สกุลเดิม บุญยคุปต์) กำเนิดที่ บ้านสกุลเบญญาญจน์ มีพี่น้อง ๖ คน ชื่อของทุกคนลงท้ายด้วย “นา” ด้วยเหตุผลว่า เผ่าพันธุ์ของพ่อมาจากท้องถิ่น ก็เลยให้มีอะไรจากท้องถิ่นท้องถิ่นติดตัวไว้ ซึ่งได้แก่ จินตนา วัฒนา ลักษณะ พจนา รัตน และเจตนา

ศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนาฯ สมรสกับนายสมจิตร ยศสุนทร เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ มีบุตรธิดา ๓ คน

การศึกษาขั้นต้น เรียนที่โรงเรียนสายปัญญา ด้วยเป็นคนที่รักการอ่านและการเขียน เมื่ออายุ ๙ ขวบ ขณะอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๑ สามารถเขียนบทละครพูดยาวประมาณ ๓ หน้า กระดาษพลอสเกิปเรื่องหนึ่ง ท่านบิดาได้ให้รางวัลเป็นมูลค่า ๑ สลึง และตั้งข้อสังเกตว่า ลูกสาวคนนี้มีที่ท่าจะเอาดีได้ในด้านอักษรศาสตร์ และชีวิตการเขียนของท่านก็ดี ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อจบ ม.๘ สอบเข้าเรียนในคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ นอกจากความสามารถในด้านขีดเขียนแล้ว คุณหญิงจินตนายังมีความสามารถในการขับร้องดนตรีไทย จนได้เป็นนักร้องของวงดนตรีไทยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ เมื่อเป็นนิสิตปีที่ ๓ คุณหญิงจินตนาสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง “คิงส์สกูลาร์ชิบ” ได้ ออกเดินทางไปเรียนวิชาอักษรศาสตร์ ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ และได้เข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยเกรอนอบล์ (Grenoble) เรียนไปได้เพียงสองปี เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลไทยจึงต้องอพยพนักเรียนไปเรียนต่อที่ประเทศอื่น คุณหญิงจินตนา ถูกส่งไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยลาลาล (Laval) มลรัฐควิเบก (Quebec) ประเทศแคนาดา จนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี Licence-es-Lettres สาขาวิชาภาษาปัจจุบัน

ในขณะนั้น สงครามโลกครั้งที่สองได้ขยายวงกว้าง โดยวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ญี่ปุ่นโจมตีฐานทัพอเมริกันที่เพิร์ลฮาร์เบอร์ บนเกาะฮาวาย และทหารญี่ปุ่นยกพลบุกประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ สถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ออกแถลงการณ์ประกาศไม่ยอมรับการยอมแพ้ของรัฐบาลไทย และประกาศจะยืนหยัดต่อสู้ขับไล่ญี่ปุ่น อยู่ข้างฝ่ายสัมพันธมิตร และเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา จึงมีคำสั่งเรียกคนไทยทั้งที่ราชการสถานทูตและนักเรียนกลับประเทศ ปรากฏว่ามีเพียง ๑๘ คน เท่านั้นที่ยินยอมเดินทางกลับประเทศไทย ที่เหลืออีกประมาณ ๘๐ คน ปฏิเสธที่จะกลับประเทศไทย และคุณหญิงจินตนาเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เพราะรู้สึกว่าการกลับไปก็ต้องไปอยู่ใต้ญี่ปุ่น คนไทยเหล่านี้จึงหางานทำกัน โดยท่านไปทำงานเลี้ยงเด็กอนุบาล

เมื่อท่านปฏิเสธกลับประเทศไทยก็เรียนต่อจนใกล้จะสำเร็จการศึกษา พอดีทางสถานทูตได้แจ้งไปได้ตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นมาแล้ว โดยมีเอกอัครราชทูต ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ท่านจึงสมัครเป็นสมาชิก แต่เนื่องจากเป็นหญิงยังไม่มีภาระงานอะไรให้ทำให้อยู่ในแคนาดาต่อไป ในฐานะที่คุณหญิงจินตนา รู้ภาษาต่างประเทศหลายภาษาและพิมพ์ดีดได้จึงถูกเรียกตัวกลับมาอยู่วอชิงตัน ทำหน้าที่เป็นเลขานุการที่ประชุมอินเตอร์แปซิฟิกอยู่ระยะหนึ่ง หลังจากนั้นได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยกับเพื่อน ๆ นักศึกษาในสหรัฐอเมริกา โดยทำหน้าที่เป็นผู้แปลหรือเขียนชื่อ

ภาษาไทยที่ปรากฏอยู่บนแผนที่นักรบร้อยแผ่นให้กับคณะกรรมการที่เรียกว่า Board on Geographical Names ของกระทรวงมหาดไทย (Department of Interior) และเมื่องานนี้สำเร็จท่านได้ไปทำงานให้กรมแผนที่ทหารสหรัฐอเมริกาต่อไปจนกระทั่งสิ้นสงคราม หนึ่งในบรรดาคนไทยที่ไปช่วยงานนั้นคือ นายสมจิตร กังสานนท์ (ยศสุนทร) นักเรียนสาขาวิศวกรรมเคมี กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐมิชิแกน จากการร่วมงานกันอย่างหนักนี้เอง เป็นที่มาของความรักของท่านทั้งสอง ทั้งคู่ได้จดทะเบียนสมรสกันที่สถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

เมื่อสงครามสงบลง คุณหญิงจินตนาได้เข้าเรียนต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาปัจจุบันและวิชาการหนังสือพิมพ์ มหาวิทยาลัยจอร์จ วอชิงตัน ส่วนนายสมจิตร กลับไปศึกษาต่อทางด้านอุตสาหกรรมพลาสติกซึ่งถือว่าเป็นวิชาการทางเคมีสมัยใหม่ในขณะนั้น ที่มหาวิทยาลัยในเมือง Akron มลรัฐ Ohio เมื่อทั้งคู่สำเร็จการศึกษาก็เดินทางกลับประเทศไทย ต่อมานายสมจิตร กังสานนท์ ได้เปลี่ยนไปใช้นามสกุล “ยศสุนทร” ตามราชทินนามของบิดาที่ได้รับพระราชทานคือ “พระยศสุนทร” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา

คุณหญิงจินตนา เริ่มรับราชการที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยสอนวิชาภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษในคณะต่าง ๆ ในจุฬาฯ และได้รับเชิญให้ไปสอนภาษาอังกฤษที่มหาวิทยาลัยศิลปากรด้วย

กิจกรรมหนึ่งที่คุณหญิงจินตนา คงกระทำอย่างต่อเนื่องเมื่อกลับมาจากต่างประเทศ คือ การเขียนบทความลงในหนังสือต่าง ๆ หนังสือ “มหาวิทยาลัย” เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่คุณหญิงจินตนา ส่งบทความไปลงเป็นประจำ และเรื่อง “ผิวขาวผิวดำ” ที่ว่าด้วยความเหลื่อมล้ำระหว่างคนสองผิวนี้นั้นในอเมริกาซึ่งคนไทยในขณะนั้นยังไม่ตระหนัก มีผู้บันทึกไว้ว่าบทความชิ้นนี้ได้ก่อความสะเทือนใจให้เพื่อนอเมริกันในกรุงเทพฯ พอควร ขนาดยูนิสแปลส่งเข้าแฟ้ม ที่เดียว

ชีวิตการเป็นอาจารย์สอนหนังสือของคุณหญิงจินตนานั้น สมัยก่อนเรียกเป็นอาจารย์ตรี (พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๓) อาจารย์โท (พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๔๙๖) อาจารย์เอก (พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๐๒) จากนั้นได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ แผนกภาษาตะวันตก (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๕) และศาสตราจารย์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ชีวิตราชการในช่วงต้น ได้รับเชิญให้เป็นกรรมการต่าง ๆ ในวงการศึกษามากมาย เช่น เป็นกรรมการสอบขึ้นเตรียมอุดมศึกษา กรรมการสอบวิชาวรรณคดีอังกฤษ ชุด ป.ม. และ ป.ป.ช.ป. ของกระทรวงศึกษาธิการ กรรมการสอบชิงทุนคุรุสภา กรรมการสอบชิงทุน ก.พ. กรรมการร่างสุนทรพจน์ และรายงานของนายกรัฐมนตรี กรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ กรรมการอำนวยการและวิเทศสัมพันธ์ สภาสตรีแห่งชาติ กรรมการจัดทำแบบเรียน และเป็นผู้แต่งตำราเรียน

“แบบเรียนภาษาฝรั่งเศส” ของกรมวิชาการ แบบเรียนหนังสืออ่านนอกเวลาของอักษรศาสตร์ปีที่ ๑ และ ๒ และคู่มือวรรณคดีวิชาชุด ป.ม. และ ป.ป. คุณหญิงจินตนา เคยเป็นหัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ และเป็นผู้เริ่มการสอนระดับปริญญาโททั้งภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมัน ตลอดจนเคยร่วมทำงานด้านส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศสกับสมาคมฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย ฝ่ายวัฒนธรรมของสถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส สมาคมครูผู้สอนภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย และหน่วยศึกษานิเทศ กระทรวงศึกษาธิการ มาโดยตลอด

ระหว่างสอนหนังสือที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บรรดานิสิตมักจะเกรงกลัวบุคลิกว่า อาจารย์ค่อนข้างจะดุและเอาจริงเอาจังในการสอนมาก แต่จะแปลกใจ เมื่อเวลานอกห้องเรียน คุณหญิงจินตนาจะให้ความเมตตา ความรักความเอ็นดูกับลูกศิษย์แตกต่างจากบรรยากาศในห้องเรียน ท่านจะเลือกสอนกลุ่มนิสิตที่มีผลการเรียนอ่อนและมีกิลวิธีในการสอนที่สามารถช่วยให้ นิสิตแต่ละคนสามารถกำจัดจุดอ่อนของตนเองได้อย่างที่ไม่ต้องมีกิริยาจุดด้นใส่ลูกศิษย์ การสอนที่สนุกจนนิสิตคล้อยตามไปตามเนื้อหาของบทเรียน และสามารถเข้าใจบทเรียนและพัฒนาตนเองได้ในที่สุด

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้โอนไปเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้อำนวยการสำนักบริการทางวิชาการและทดสอบประเมินผลของมหาวิทยาลัยกับสอนภาษาฝรั่งเศส ด้วย ต่อจากนั้นไม่นานก็แต่งตั้งให้เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการของมหาวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๓) งานสำคัญในขณะนั้นคือดูแลมาตรฐานวิชาการของมหาวิทยาลัย ทั้งบรรดาดำรงของอาจารย์ทั้งมหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์ ที่พิมพ์ตำราเรียนของมหาวิทยาลัย ท่านได้วางรากฐานการสอนวิชาภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมันให้กับมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นอย่างมาก

งานสำคัญที่ได้รับเริ่มให้มหาวิทยาลัยรามคำแหง คือ การสอนทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และสถานีโทรทัศน์ ซึ่งเป็นของใหม่ที่มหาวิทยาลัยเริ่มสอนหนังสือผ่านสื่อมวลชนเป็นครั้งแรก แต่ด้วยการประสานงานกับรัฐบาล จนในที่สุดคณะรัฐมนตรีมีมติให้กรมประชาสัมพันธ์จัดสรรคลื่นความถี่ให้แก่มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยรายการ ๒ เพื่อการศึกษา ซึ่งมหาวิทยาลัยรามคำแหงใช้สอนหนังสือแก่นักศึกษาที่ไม่มีโอกาสเข้าชั้นเรียนมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเกียรติคุณที่สร้างให้กับมหาวิทยาลัยรามคำแหงและประเทศชาติอย่างมากมาย สภามหาวิทยาลัยรามคำแหงจึงมีมติเป็นเอกฉันท์มอบปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศสให้ท่านเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

งานสอนหนังสือเป็นงานที่ท่านรัก ท่านบอกว่า ไม่มีอะไรที่ดีไปกว่าให้คนในชาติได้รับการศึกษาเพราะคนเราเมื่อมีการศึกษา ก็จะฉลาดรู้เท่าทันคน เพราะเหตุนี้เองไม่ว่าใครเชิญท่านไปบรรยาย

ที่ไหนใกล้หรือไกลถ้าไม่ติดภารกิจใดท่านจะไปสอนหนังสือให้ทุกครั้งทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโท วิชาที่สอน เช่น วิชาภาษาและวรรณคดี การแปล ศิลปศาสตร์ที่ใกล้ ๆ ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศรีปทุม ส่วนไกล ๆ มีตั้งแต่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จนถึงมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ด้วยความที่คลุกคลีกับวงการศึกษามาตลอดชีวิต จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น และกรรมการสถาบันภาษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ช่วงหนึ่งด้วย

นอกจากการสอนหนังสือแล้ว คุณหญิงจินตนา ยังรักการเขียนเป็นชีวิตจิตใจ เห็นเรื่องราวอะไรที่เกิดขึ้นในสังคมก็อดไม่ได้ที่จะปรารภกับคนรอบข้าง เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับการชักชวนให้เขียนบัญชีประเภทความคิดเห็นในชื่อ “ตระเวนนคร” ในหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ “๒๕๐๐” โดยใช้นามแฝงว่า “จ.ย.ส.” และคอลัมน์วิจารณ์หนังสือประจำสัปดาห์ในนามปากกา “สมจินตนา” เขียนอยู่ได้ประมาณ ๒ ปี หนังสือพิมพ์ “๒๕๐๐” เลิกกิจการ ก็มาเขียนต่อในนิตยสารเครือสยามสมัยชื่อ “บางกอก” และนิตยสาร “แผนสัมพันธ์” ของโทรทัศน์ช่อง ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยเขียนคอลัมน์วิจารณ์ภาพยนตร์ไทยในคอลัมน์ชื่อ “ขอบจอ” ซึ่งได้เขียนบทความวิจารณ์จนบางประโยคกลายมาเป็นสำนวนเป็นที่รู้จักในวงการภาพยนตร์ไทยเช่น เลือดนองจก ตายลำบาก ชาวแค่ออ น้ำตาหนึ่งไทย ฯลฯ

“จ.ย.ส.” เริ่มต้นบัญชี “ภาษาอังกฤษกับเพลง” ในสตรีสารตามคำขอของบรรณาธิการ และเพราะเจ้าของนามปากกา ชอบฟังเพลงทุกชนิดประกอบกับความเป็นแม่ต้องการจะให้ลูกวัยรุ่นร้องและฟังเพลงฝรั่งให้รู้เรื่องและเข้าใจ เมื่อเริ่มแล้วก็ดำเนินการเรื่อยมา แม่ลูกจะพัวพันกันไปแล้วก็ตาม “จ.ย.ส.” ยังเป็นชื่อที่ท่านใช้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นในรอบสัปดาห์ให้นักศึกษารามคำแหงฟังทุกสัปดาห์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย รายการ ๒ เพื่อการศึกษา และยอมเลิกจัดรายการเมื่อยามที่ป่วยหนัก “จินตนา ๒” เป็นอีกนามปากกาหนึ่งที่ใช้ตอบปัญหาเกี่ยวกับวัยรุ่นในสตรีสารมาช้านาน

งานเขียนบทความ เป็นอีกงานหนึ่งที่ท่านโปรดปราน ท่านจะมีพิมพ์ดีดกระเป๋าทัวประจำตัวไว้สำหรับพิมพ์ต้นฉบับด้วยตัวท่านเองเป็นบทความประจำบ้านเด็กและสตรีด้านความรู้และวัฒนธรรม บทวิจารณ์ด้านละคร ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ดนตรี บทความและบทเรียนจากข่าวภาษาอังกฤษ นอกจากงานเขียนแล้ว ยามเกษียณราชการที่ไม่ค่อยมีงานสอนมากนักท่านรับเชิญเป็นพิธีกรรายการโทรทัศน์ชื่อ “นัดพบกับภาษา” ให้กับมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นประจำทุกเดือน

คุณหญิงจินตนา เป็นสาวนักเรียนนอกเต็มตัวที่แต่งตัวเรียบร้อยสมัยในยุคนั้น แต่ในยุคที่มีการรณรงค์นิยมไทย ท่านก็หันมาใช้เสื้อผ้าไทย ใช้ของไทย รักอะไรที่เป็นไทย ๆ เพราะของไทย ๆ ที่บรรพบุรุษสั่งสมมาให้คนไทยนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่ามาก สมควรที่จะอนุรักษ์และสืบสานกันต่อไป การ

แต่งชุดไทยเป็นเครื่องของการประหยัด คนทั่วไปจึงเห็นท่านแต่งกายด้วยผ้าไทย นุ่งผ้าซิ่น หิ้วตะกร้าหวาย ได้อย่างสง่างามตลอดชีวิตของท่าน ด้วยบุคลิกที่สง่างามเช่นนี้ จึงได้รับเชิญให้เป็นการกรรมการตัดสิน การประกวดนางสาวไทยเป็นประจำ

แฟน ๆ โทรทัศน์ช่อง ๔ บางขุนพรหมสมัยก่อน คงเคยเห็นคุณหญิงจินตนาออกรายการ โทรทัศน์ ตั้งแต่รายการโต๊ะกลมโทรทัศน์ ชุมชุมกลอนชาวบ้าน มาจนถึง “สัมมนานักสืบ” ทางช่อง ๗ แสดงละครการกุศลให้กับมูลนิธิราชประชาสมาศัย และสายปัญญาสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือไปออกรายการวิทยุข้ามแดน ระหว่างสถานีวิทยุ ๑ ปณ. และวิทยุ ททท. สมัยนั้น

ด้วยความที่คลุกคลีกับวงการโทรทัศน์มายาวนาน จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นการกรรมการ พิจารณาภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ของ กบว. เป็นประธานคณะกรรมการตัดสินผลงานละครโทรทัศน์ ผลงานนิเวศคดีโอ และประธานคณะกรรมการส่งเสริมโทรทัศน์ การตัดสินผลงานดีเด่นโทรทัศน์แต่ละปี คณะกรรมการต้องทำงานหนัก โดยจะต้องติดตามผลงานรายการโทรทัศน์ต่าง ๆ ตลอดปี ไม่เพียงแต่ วงการโทรทัศน์ แม้แต่วงการภาพยนตร์ท่านก็ได้รับเชิญให้เป็นการกรรมการตัดสินตุ๊กตาทอง (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๕) กรรมการประกวดภาพยนตร์เอเชียแปซิฟิก (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๖) และกรรมการส่งเสริม อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งต้องอุทิศเวลาให้มากมายในการตัดสินคุณภาพ ของภาพยนตร์จำนวนมาก

ความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิต คือการได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นจตุตถ- จุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ เพราะไม่เคยคาดคิดมาก่อนในชีวิตว่าจะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ แก่ท่านถึงเพียงนี้ เพราะคิดว่าหากเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทสนองพระมหากรุณาธิคุณแก่ราชวงศ์ ด้านใดได้ก็จะทำอย่างเต็มความสามารถ โดยเฉพาะที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เข้าไปถวายพระ อักษรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๘ นั้น เป็นความภาคภูมิใจที่สุด ระหว่างนั้นได้ถวายการสอนภาษาฝรั่งเศสแก่ทุกพระองค์ และทุกพระองค์ สนพระทัยการสอนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงสน พระทัยภาษาฝรั่งเศสระหว่างที่ทรงศึกษาที่คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยิ่งสร้างความ ภาคภูมิใจแก่พระอาจารย์คนนี้อย่างยิ่ง

อีกงานหนึ่งที่ท่านขอทำถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คืองานมูลนิธิมหิตลอุดุลเดช เพื่อสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระราชบิดา กรมหลวงสงขลานครินทร์ ในการหาทุนการศึกษาแก่นักศึกษาแพทย์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และจะอัญเชิญพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ มาบอกกล่าวแก่ลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดเสมอว่า เมื่อพระองค์ท่าน

ทรงงานหนักเพียงใด พวกเราที่เป็นคนไทยควรจะได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และดำเนินตามรอยเบื้องพระยุคลบาท และช่วยกันทำงานต่าง ๆ ตามหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อเป็นการแบ่งเบาพระราชภาระ และเป็นการถวายเป็นความจงรักภักดีแด่พระองค์อีกด้วย

ในฐานะนายกสมาคมสายปัญญาสมาคม (พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๗) ท่านได้นำบรรดาสมาชิกออกไปช่วยเหลือบรรดาโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอยู่เนื่อง ๆ เพื่อช่วยแบ่งเบาพระราชภาระของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยความจงรักภักดีอย่างสูงส่งนี้เอง คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงมอบหน้าที่ให้ท่านเป็นประธานคณะกรรมการจัดทำภาพยนตร์และภาพนิ่งเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ และรายการโทรทัศน์รายการเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ

เหตุการณ์เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ สร้างความสะเทือนใจให้แก่คุณหญิงจินตนาเป็นอย่างมาก ที่คนไทยต้องมาฆ่าฟันกันเอง ในฐานะอาจารย์ได้พยายามขอร้องนักศึกษาให้มีสติอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถทัดทานคลื่นมหาชนขณะนั้นได้ เมื่อคลื่นลมสงบลง มีการแต่งตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมาคุณหญิงจินตนา ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๗) และในสมัยคุณนั้น ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ลุกขึ้นอภิปรายคัดค้านกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิสตรีจนร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นตกไป และเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิกจนถึงวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ และได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการการศึกษาและวัฒนธรรม ท่านได้ไปร่วมประชุมวุฒิสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ และให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ มากมาย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔ ได้รับเลือกให้เป็นนายกสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย คุณหญิงจินตนาได้มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้าใจอันดีเกี่ยวกับวรรณกรรมไทยไปสู่สมาคมภาษาและหนังสือนานาชาติ และในฐานะที่เป็นกรรมการเอกลักษณ์ของชาติอีกด้วย ได้ร่วมกับคณะกรรมการจัดทำโครงการคัดสรรวรรณกรรมไทยเพื่อแปลเป็นภาษาต่างประเทศผลงานที่สำคัญคือ Treasury of Thai Literature และ Women in Thai Literature โดยมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยช่วยงานจนประสบความสำเร็จ

เมื่อรับเป็นกรรมการตัดสินรางวัลวรรณกรรมยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนหรือรางวัลซีไรต์ ท่านจะอ่านหนังสือที่เข้ารอบสุดท้ายอย่างละเอียดถี่ถ้วนมีการขีดประโยคสำคัญของวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ ไว้ให้เหตุผลกับคณะกรรมการ และในฐานะประธานคณะกรรมการตัดสิน เมื่อคณะกรรมการตัดสินว่า

เรื่องใดเป็นเรื่องที่สมควรได้รับรางวัลในปีนั้น ท่านจะยกเรื่องพิมพ์ดีดมาพิมพ์คำตัดสินของคณะกรรมการในห้องตัดสิน เพื่อให้ผลการตัดสินเป็นความลับและมีให้บุคคลภายนอกทราบก่อนการตัดสิน

คุณหญิงจินตนาเป็นกรรมการรุ่นแรกของสมาคมนักเรียนเกาส์สหรัฐอเมริกาและเมื่อสมาคมได้จัดตั้งสถานสอนภาษา เอ.ยู.เอ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ท่านก็ได้รับเชิญให้เป็นกรรมการบริหารตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ท่านได้เป็นประธานกรรมการอำนวยการ ท่านได้จัดกิจกรรมหลากหลาย เช่น อบรมแปลข่าว จัดให้มีรายการเรียนภาษาอังกฤษกับเพลง เป็นต้น

นอกจากนี้ ท่านยังเคยดำรงตำแหน่งอุปนายกสมาคมนักเรียนฝรั่งเศส และกรรมการสมาคมฝรั่งเศส ทั้งยังเป็นกรรมการสมาคมนักเรียนเก่าแคนาดาอีกด้วย

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานชั้นสูงสุดคือ มหาปรมานัภรณ์ช้างเผือกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ และทุติยจุลจอมเกล้า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ และอิสริยาภรณ์ต่างประเทศจากฝรั่งเศส Chevalier des Palmes Academiques เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้จากผลงานด้านส่งเสริมการศึกษาภาษาฝรั่งเศส และ Chevalier de la Legion D'Honneur เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นเหรียญตราสำหรับผู้ทำประโยชน์แก่ประเทศ และจากเยอรมัน Officer of the Cross Order of Merit เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้จากผลงานด้านส่งเสริมการศึกษาภาษาเยอรมัน

ประมาณปี ๒๕๔๓-๒๕๔๔ ชื่อของศาสตราจารย์ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร ค่อยๆ จางหายไปจากสังคมไทย ด้วยท่านล้มป่วยเป็นโรคหัวใจ ต้องเข้าออกโรงพยาบาลเป็นประจำ จนกระทั่งเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ อาการป่วยของท่านก็ทรุดลง และถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ สิริอายุได้ ๘๑ ปี ๒ เดือน ๑๒ วัน ท่านเป็นตัวอย่างของสุภาพสตรีที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมอย่างสม่ำเสมอมาโดยตลอดจนวาระสุดท้ายของชีวิตท่าน

คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย)

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย)

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๙ ที่บ้านพักหน้าวังบูรพาภิรมย์ จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนที่ ๓ ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และนางโชติ ประดิษฐไพเราะ คุณหญิงขึ้น เมื่อเยาว์วัยได้รับการศึกษาที่โรงเรียนศรีจิตรสง่า ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ จบชั้นมัธยมปีที่ ๓ จึงไปเรียนต่อชั้นมัธยมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนราชินีปากคลองตลาด เหตุที่คุณหญิงขึ้นเข้ารับการศึกษที่โรงเรียนราชินี เนื่องจากหลวงประดิษฐไพเราะ ผู้เป็นบิดา เป็นครูสอนดนตรีไทยอยู่ที่โรงเรียนนี้ คุณหญิงขึ้นเรียนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๗ ได้เลือกเรียนแผนกภาษา เพราะมีใจรักและสนใจด้านภาษาทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส คุณหญิงขึ้นสามารถสอบวิชาภาษาฝรั่งเศสได้เป็นลำดับที่ ๑ ของนักเรียนในชั้นมัธยมปีที่ ๗ ครั้นคุณหญิงขึ้นสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๘ แล้ว หม่อมเจ้าจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีทรงประจักษ์ในความรู้ความสามารถของคุณหญิงขึ้น จึงทรงให้เป็นครูสอนกวดวิชาภาษาอังกฤษแก่นักเรียนที่มีอายุมาก แต่อ่อนภาษาอังกฤษ เพื่อให้ทันเข้าชั้นเรียนตามเพื่อน ๆ ได้ ความตั้งใจของคุณหญิงขึ้นต้องการเรียนวิชาแพทย์ แต่ในสมัยนั้นมหาวิทยาลัยยังไม่เปิดรับสมัครสตรีเข้าเรียน คุณหญิงขึ้นจึงศึกษาหาความรู้ทางด้านต่าง ๆ จากครู อาจารย์หลายท่าน เช่นวิชาเขียนลายกนกและศิลปลายไทย จากหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา) วิชาการฝีมือจากครูนิล วิมุกตายน และ

คุณหญิงศรีธรรมราช

คุณหญิงขึ้นเริ่มหัดดนตรีไทยและเรียนโน้ตตัวเลขจากบิดาแต่การเรียนดนตรีไทยในครั้งนั้น คุณหญิงขึ้นยังมิได้สนใจอย่างจริงจัง เพราะท่านสนใจเรียนวิชาสามัญมากกว่าเนื่องจากหลวงประดิษฐไพเราะเป็นนักดนตรีไทย และเป็นครูสอนวิชาดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงท่านจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับดนตรีไทย และประสงค์จะให้บุตรทุกคนเรียนดนตรีไทย ถึงกับเคยกล่าวว่า ถ้าบุตรคนใดไม่เป็นดนตรีไทย ในเวลาที่ท่านตายห้ามมิให้เผาผีท่าน คุณหญิงขึ้นซึ่งเป็นบุตรคนโต จึงต้องหัดดนตรีและเรียนโน้ต ๙ ตัว ที่หลวงประดิษฐไพเราะคิดขึ้นมาสำหรับใช้สอนในโรงเรียนราชินี คุณหญิงขึ้นหัดสีซอดัง โดยที่บิดาเป็นผู้สอนตั้งแต่วิธีจับซอ การใช้คันชัก การแกว่งนิ้วเพื่อให้เสียงซอที่ไม่เพี้ยน คุณหญิงขึ้นสีซอดังจนสามารถเข้าร่วมวงในการบรรเลงได้ ในเวลานั้นคุณหญิงขึ้นมีอายุเพียง ๑๒ ปี นอกจากคุณหญิงขึ้นจะสามารถบรรเลงดนตรีได้แล้ว ท่านยังต้องช่วยสอนดนตรีให้แก่ศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะ ในเวลาที่หลวงประดิษฐไพเราะต้องเดินทางไปราชการต่างจังหวัด คุณหญิงขึ้นศึกษาวิชาดนตรีไทยเพิ่มเติมจากครูอาจารย์ที่มีฝีมือในสมัยนั้น คือเรียนซอสามสายจากเจ้าเทพ บุรณพิมพ์ และต่อซอสามสายเดี่ยว เพลงพญาโศกจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)

นอกจากเรียนดนตรีไทยแล้ว คุณหญิงขึ้นยังเรียนไวโอลิน และเรียนโน้ตสากลจากครูกิจสารภรณ์ เรียนร้องเพลงสากลและโน้ตเพลงจากหลวงประสานบรรณวิทย์ และครูนนท์ ทรรทรานนท์ เรียนทฤษฎีโน้ตสากลจากพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยกร) และครูโฉลก เนตตะสูต จากการที่คุณหญิงขึ้นได้เรียนร้องเพลงสากลทำให้คุณหญิงขึ้นได้ร่วมร้องเพลงชาติประสานเสียงในเสียงโซปราโน

พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งวงมโหรีหลวงขึ้นเป็นวงมโหรีที่ใช้ผู้หญิงล้วนเป็นผู้บรรเลง คุณหญิงขึ้นเป็นผู้บรรเลงระนาดเอกและควบคุมวง คุณหญิงขึ้นรับราชการในหน้าที่ดังกล่าวเพียง ๕ ปีก็ลาออก คุณหญิงขึ้นเป็นผู้ที่หมั่นแสวงหาวิชาความรู้อยู่ตลอดเวลา ท่านศึกษาวิชาครูดด้วยตนเองและสอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จากการที่คุณหญิงขึ้นได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม ทำให้ท่านไปสมัครสอบเป็นครูสามัญของโรงเรียนเบญจมราชาลัย ซึ่งก็ได้รับการบรรจุ ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ท่านได้รับมอบให้สอนวิชาภาษาไทยและการฝีมือ เนื่องจากคุณหญิงขึ้นมีความรู้เกี่ยวกับการเย็บปักถักร้อยและวาดลายไทยได้ดี ท่านจึงสอนให้นักเรียนทำเครื่องแต่งกายละคร นำไปใช้แต่งกายในการแสดงละครของโรงเรียน นอกจากนี้ท่านยังแต่งเพลง บรรเลงดนตรีให้นักเรียนโรงเรียนเบญจมราชาลัยแสดงได้ ในเวลานั้นกรมศิลปากรจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ขึ้น ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรตระหนักถึงความรู้ความสามารถของคุณหญิงขึ้น จึงขอโอนคุณหญิงขึ้นไปรับราชการที่กรมศิลปากร ใน พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณหญิงขึ้นก็ได้แสดงความสามารถในการบรรเลงดนตรี การออกแบบเครื่องแต่งกายละครในการแสดงละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ในระหว่างรับราชการที่กรมศิลปากร คุณหญิงขึ้นใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการไปสอนวิชาขับร้องและโน้ตสากลในตอนค่ำที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร

ถึงแม้ว่าคุณหญิงขึ้นจะมีการะมากมายทั้งงานประจำและงานพิเศษ แต่คุณหญิงขึ้นก็ยังพยายามหาเวลาศึกษาเพิ่มเติม จนสามารถสอบวิชาชุดครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ได้ใน พ.ศ. ๒๔๗๙ แต่ยังมีได้ปรับตัวเลื่อนขึ้นในทันที จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรี ดำรงตำแหน่งประจำแผนกดุริยางค์ กองโรงเรียนศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น กรมศิลปากรโอนไปสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม คุณหญิงขึ้นได้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นโท ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกนาฏศิลป์กองการสังคีต ตำแหน่งใหม่ที่คุณหญิงขึ้นได้รับ ต้องบริหารราชการเกี่ยวกับการแสดงนาฏศิลป์ ท่านได้แสดงความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ นับตั้งแต่การดูแลควบคุมการแสดงโขนละคร และนาฏศิลป์ไทยทั้งในส่วนกลางและต่างจังหวัด ต้องควบคุมออกแบบการจัดทำเครื่องแต่งกายละคร คุณหญิงขึ้นออกแบบเครื่องแต่งกายตัวละครที่เป็นพม่า มอญ ลาว ทั้งหญิงและชาย นอกจากเครื่องแต่งกายแล้วยังออกแบบทรงผมของตัวละคร เช่น พม่า มอญ ลาว และทรงผมทรงมหาดไทย เป็นต้น เครื่องแต่งกายละครชุดหนึ่งที่คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ออกแบบให้กรมศิลปากร คือเครื่องแต่งกายของนางตานีแปลง ในละครเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก คุณหญิงขึ้น ประดิษฐ์เครื่องแต่งกายอย่างวิจิตรบรรจง แม้ปัจจุบันนี้ ยังไม่มีผู้ใดประดิษฐ์เครื่องแต่งกายของนางตานีแปลงได้ดีเท่าคุณหญิงขึ้น

ระหว่างที่รับราชการอยู่กรมศิลปากรนั้น ในปีปลายปี ๒๔๗๗ คุณหญิงขึ้นได้เป็นผู้ควบคุมครูและนักเรียนโรงเรียนนาฏดุริยางค์ไปแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทยที่ประเทศญี่ปุ่นได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี คุณหญิงขึ้นเป็นผู้สนับสนุนให้โรงเรียนนาฏศิลป์ จัดการบรรเลงดนตรีไทย และแสดงละครทางวิทยุกระจายเสียง ออกอากาศเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุศึกษา ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังดำเนินการตลอดมา นับเป็นผลงานอีกอย่างหนึ่งที่คุณหญิงขึ้นฝากไว้ในกรมศิลปากร

พ.ศ. ๒๔๙๗ คุณหญิงขึ้น ขอโอนจากกรมศิลปากรไปรับราชการที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร ซึ่งขณะนั้นสังกัดกรมวิสามัญศึกษา ที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร คุณหญิงขึ้นได้ให้นักเรียนแสดงละครเรื่องตำนานระนาดเอก บทประพันธ์ของ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ คุณหญิงขึ้น เป็นผู้สร้างเค้าโครงเรื่องและแต่งเพลงประกอบ รวมทั้งจัดทำเครื่องแต่งกายละคร ในระหว่างที่คุณหญิงขึ้น สอนอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครนั้น โรงเรียนฝึกหัดครูธนบุรีและโรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จ

เจ้าพระยาภิรมย์ให้ไปสอนด้วย

คุณหญิงขึ้นได้ลงทุนร่วมกับญาติพี่น้องก่อตั้งคณะละครชื่อ “ผกาวัล” จัดแสดงละครมากมายหลายเรื่อง ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง การแสดงละครไม่ได้รับความนิยมจากผู้ชม จึงเปลี่ยนกิจการเป็นโรงเรียนผกาวัลนาฏดุริยางค์สอนวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ และจัดการแสดงชุดนาฏศิลป์ไทยให้ชาวต่างชาติชม ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้รับเชิญจากรัฐบาลศรีลังกาให้ไปแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทยที่ประเทศศรีลังกา

คุณหญิงขึ้นเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องดนตรีและนาฏศิลป์ของวิทยุโรงเรียนที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุศึกษา ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ คุณหญิงขึ้นมีโอกาสดำเนินงานด้านวิทยุศึกษา ณ สหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านได้แสดงความสามารถทางดนตรีไทยแลกเปลี่ยนกับนักดนตรีชาวอเมริกัน คุณหญิงขึ้นสร้างผลงานการแต่งเพลงประกอบบทเรียนและเพลงที่แสดงความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การละเล่นพื้นเมือง ธรรมชาติของสัตว์ต่างๆ ให้แก่รายการวิทยุโรงเรียน ทำให้ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการวิทยุโรงเรียนตลอดมา แม้ลาออกจากราชการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ก็ยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการที่ปรึกษา

นอกจากจะสอนดนตรีไทยให้แก่สถาบันการศึกษามากมายหลายแห่งดังกล่าวมาแล้ว คุณหญิงขึ้นยังเป็นอาจารย์พิเศษสอนตามโรงเรียนในระดับมัธยมและอุดมศึกษาอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนบวรนิเวศ โรงเรียนราชินี โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนเทพศิรินทร์ โรงเรียนนายเรือ มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตทับแก้ว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น คุณหญิงขึ้นได้รับเชิญเป็นกรรมการตัดสินการประกวดขับร้องและบรรเลงดนตรีไทยในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนเป็นประจำทุกปี

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง เคยแต่งเพลงให้คณะสุนทราภรณ์หลายเพลง บันทึกแผ่นเสียง ตราลิง จำหน่ายที่ร้านเด็กชวด นำเสียดายที่ร้านนี้ถูกไฟไหม้ ทำให้แผ่นเสียงที่บันทึกผลงานการแต่งเพลงของคุณหญิงขึ้น พลอยไหม้ไฟไปด้วย คงเหลืออยู่แต่เพียงเพลงพระจันทร์วันเพ็ญเพลงเดียว ที่คณะสุนทราภรณ์จำเนื้อร้องและทำนองได้ จึงนำมาบรรเลงจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป การแต่งเพลงของคุณหญิงขึ้น มีผู้เล่าว่าท่านแต่งได้รวดเร็วมาก ใช้ถ้อยคำไพเราะสละสลวย แทรกคติธรรมของพระพุทธศาสนาบ้าง เทิดทูนพระมหากษัตริย์บ้าง บางเพลงก็ชักชวนให้ทำความดี เพลงที่คุณหญิงขึ้นแต่งไว้มากกว่า ๒๐๐ เพลง เวลานี้ยังใช้เรียนอยู่ในโรงเรียนทั่ว ๆ ไป เพลงที่แพร่หลายมากในหมู่เด็กและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปคือเพลงช้าง ท่านแต่งบทร้องโดยใช้ทำนองเพลงพม่าเขว เพลงช้างได้รับคัดเลือกเป็นเพลงจากประเทศภาคพื้นเอเชียเพลงหนึ่ง โดย ACCU ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งของสหประชาชาติ

(The United Nations) เพลงข้างมีเนื้อร้อง ดังนี้

ข้าง ข้าง ข้าง	หนูรู้จักข้างหรือเปล่า
ข้างมันตัวโตไม่เบา	จุมกมันยาวเรียกว่างวง
สองเขี้ยวข้างวงเรียกว่างา	มีหุมีตาหางยาว

ผลงานอีกอย่างหนึ่งของคุณหญิงขึ้น คือได้ก่อตั้งมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ด้วยความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์เผยแพร่ดนตรีไทย มีให้เลื่อมสลุไป ยกย่องเชิดชูผลงานของศิลปินทุกคน และเป็นแกนกลางในการประสานงานเพื่อให้ดนตรีไทยคงอยู่คู่ชาติไทย คุณหญิงขึ้นเป็นประธานมูลนิธิตลอดมาจนถึงแก่กรรม

จากความรู้ ความสามารถ และผลงานมากมายของคุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ทำให้ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าและต่อมาทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้า เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท่านเคยได้รับพระราชทานมาก่อนคือ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก และเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย นอกจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าวแล้วคุณหญิงขึ้นยังได้รับพระราชทานปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตรอีกด้วย

พ.ศ. ๒๕๓๐ คุณหญิงขึ้นได้รับการประกาศเกียรติคุณจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย)

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง สมรสกับนายประสงค์ ไชยพรรค มีบุตร ๑ คน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มธุรส ไชยพรรค สมรสกับพลตำรวจตรี วีระ วิสุทธกุล เมื่อสามีคุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ถึงแก่กรรม ท่านกลับมาใช้นามสกุลเดิม

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ป่วยด้วยโรคอัมพาต เนื่องมาจากโรคหัวใจ ทำให้ท่านถึงแก่กรรมที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ สิริอายุ ๘๒ ปี ๕ เดือน คุณหญิงขึ้นอุทิศร่างกายให้แก่โรงพยาบาลศิริราชเพื่อใช้ในการศึกษาทางการแพทย์ ท่านเป็นครูจนวาระสุดท้าย แม้ว่าร่างกายจะไร้วิญญาณแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ เวลา ๑๗.๐๐ น.

นางท้วม ประสิทธิ์กุล
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์)

นางท้วม ประสิทธิกุล ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์)

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

มีคีตศิลปิน คือ ศิลปินที่เป็นนักร้องอยู่คนหนึ่ง ยึดอาชีพในการร้องเพลงโดยเป็นครูสอนนักเรียน นักศึกษา จนมีความรู้ในเรื่องการขับร้องเพลงไทย สามารถนำวิชาความรู้ที่ได้รับไปสั่งสอนศิษยานุศิษย์ต่อไป จนปัจจุบันนี้มีผู้ที่ขับร้องเพลงไทยที่เป็นศิษย์ของท่าน และเป็นศิษย์ที่เรียนวิชาขับร้องเพลงไทยจากศิษย์ของท่านอีกทั่วประเทศ คีตศิลปินผู้นี้ใช้ชีวิตอยู่ในวงการเพลงไทยมาถึง ๕ แผ่นดิน จนได้รับเกียรติจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๙ คีตศิลปินผู้นี้คือ นางท้วม ประสิทธิกุล

นางท้วม ประสิทธิกุล เกิดเมื่อวันจันทร์ แต่ไม่ปรากฏวันที่แน่นอน ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๙ ณ บ้านตำบลบางแพรกเหนือ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี บิดาชื่อนายสุดมารดาชื่อนางเทียบ นางท้วมมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๗ คน บิดาของนางท้วมเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียงในการขับร้องเพลงไทยและขับเสภา ทั้งยังมีวงปี่พาทย์อยู่ที่บ้านอีกด้วย นางท้วมได้ฟังเพลงบรรเลงและเพลงขับร้องมาตั้งแต่เด็ก ทำให้เกิดความสนใจ ประกอบกับมีเสียงไพเราะ บิดาจึงสอนให้ขับร้องเพลงไทยตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ ตอนแรก ๆ ที่เรียนขับร้องเพลงไทย ซึ่งมีท่านองค่อนช้างยากทำให้ นางท้วมเกิดความท้อถอยคิดจะเลิกเรียน แต่เป็นเพราะมีใจรักเพลงไทย จึงอุตสาหะเล่าเรียนจนสามารถขับร้องได้ถูกต้องตามทำนองเพลงและออกงานร้องเพลงได้ในปีต่อมา

เมื่อนางท้วม อายุ ๑๒ ปี มีความสามารถในการขับร้องเพลงไทยได้ดีนั้น ท่านได้รับความเมตตาจากพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ครูดนตรีและขับร้องมีชื่อเสียงในสมัยนั้น ขอดำไปอยู่ที่บ้านและอบรมสั่งสอนวิชาขับร้องเพลงไทยเพิ่มเติมให้ นางท้วมอยู่ที่บ้านของพระยาเสนาะดุริยางค์นานพอสมควรจนกระทั่งทนคิดถึงบิดามารดาไม่ไหว จึงขอร้องมารดาให้พากลับไปอยู่บ้านตามเดิม ครั้นกลับมาอยู่ที่บ้าน นางท้วมได้เรียนการขับกรับเสภาจากบิดา จนสามารถขับกรับเสภาได้ดี ในเวลาเดียวกันนั้น พระยาเสนาะดุริยางค์ได้ไปเป็นครูสอนดนตรีไทยให้แก่เจ้านายและข้าหลวงของพระอัครชายาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ) เวลานั้นพระอัครชายาเธอฯ กำลังฝึกซ้อมการแสดงละครเรื่องเงาะป่าและมีพระประสงค์จะได้เด็กหญิงมาขับร้องในบทบาทของนาง ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญคนหนึ่งในเรื่องเงาะป่า พระยาเสนาะดุริยางค์จึงพานางท้วมมาถวาย พระอัครชายาเธอฯ รับสั่งให้นางท้วมร้องเพลงให้ฟัง นางท้วมก็ขับร้องถวายจนพอพระทัย จึงได้รับพระกรุณาให้เป็นข้าหลวงรุ่นเล็กของพระอัครชายาเธอฯ

เพื่อให้นางท้วมมีความรู้ความสามารถในการร้องเพลงดียิ่งขึ้น พระอัครชายาเธอฯ จึงโปรดให้หม่อมสัสมิ์จิ้น ครูขับร้องในราชสำนักมาเป็นผู้สอนการขับร้องให้นางท้วม จนสามารถร้องเพลงในเรื่องเงาะป่าได้ทุกเพลง นอกจากจะต่อเพลงในเรื่องเงาะป่าแล้ว หม่อมสัสมิ์จิ้นยังสอนให้นางท้วมร้องเพลงสามชั้นที่มีทำนองยาก ๆ และเพลงสักวาอีกด้วย ครึ่งหนึ่ง นางท้วมได้มีโอกาสร่วมขับร้องเพลงถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสเสด็จประพาสบางปะอิน เมื่อเสด็จกลับจากบางปะอินแล้ว พระอัครชายาเธอฯ ก็เร่งการซ้อมละครเรื่องเงาะป่าหนักขึ้น แต่ยังไม่ทันได้จัดแสดงถวายทอดพระเนตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ศิลปะการละครและดนตรีรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ทั้งราชสำนักและวังเจ้านายมีละครและวงปี่พาทย์ประจำวัง เช่น วงสวนกุหลาบของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงมีละครในวังเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย กรมหลวงนครราชสีมา ทรงขอยืมตัวนางท้วมไปช่วยร้องเพลงให้คณะละครของพระองค์ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จกลับจากต่างประเทศ มีพระประสงค์จะตั้งคณะละครของพระองค์เอง จึงทูลขอครูละคร พร้อมทั้งตัวละครและนักร้องจากวงสวนกุหลาบ ในการนี้นางท้วมได้มีโอกาสมาร้องเพลงประกอบละครให้คณะละครของกรมขุนเพชรบูรณ์ ด้วย นอกจากนางท้วม จะมีหน้าที่ขับร้องเพลงละครประจำวงกรมขุนเพชรบูรณ์แล้ว ยังรับหน้าที่เป็นต้นห้องพระบรรทมอีกด้วย ซึ่งนางท้วมก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับพระกรุณาเป็นอย่างดียิ่ง

เมื่อกรมขุนเพชรบูรณ์ฯ สิ้นพระชนม์ นางท้วมก็กลับไปเป็นข้าหลวงของพระวิมาดาเธอฯ ตามเดิม

หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตได้ ๑ ปี นางท้วมจึงถูกลาออกจากตำแหน่งข้าหลวงของพระวิมาดาเธอฯ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เนื่องจากการกิจที่จะต้องปฏิบัติลดน้อยลง จากนั้นก็ได้มาเป็นครูสอนขับร้องอยู่ที่สามัคยาจารย์ แผนกบันเทิง และในปีนี้นางท้วม ก็ได้สมรสกับนายพูล ประสิทธิกุล ซึ่งรับราชการเป็นเสมียนเอก กระทรวงวัง เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๙ นางท้วมมีบุตร ๒ คน ถึงแก่กรรมตั้งแต่เยาว์วัย

ในปีเดียวกันนั้น นางท้วม ประสิทธิกุล ก็ได้เข้ารับราชการ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ในตำแหน่งเป็นต้นเสียง สังกัดกองโขนหลวง กรมปี่พาทย์และโขนหลวง กระทรวงวัง ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นางท้วมไปเป็นครูสอนขับร้องให้แก่เจ้านายในวงเครื่องสาย “พระที่นั่งอัมพร” ได้รับพระราชทานเงินท่วยที่หนึ่งเดือนละ ๒๐ บาท นางท้วมมีโอกาสดำเนินตามเสด็จไปวังไกลกังวล หัวหิน เป็นประจำ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เพลงราตรีประดับดาวที่วังไกลกังวล นางท้วมจึงเป็นนักร้องคนแรกที่ได้ต่อเพลงนี้ ในระหว่างที่รับราชการอยู่นี้ นางท้วมยังได้ใช้เวลาว่างเรียนการขับกรับเสภา และการขับเสภาจากหมื่นขับคำหวาน (เจิม นาคะมาลัย) ผู้ขับเสภาถวายรัชกาลที่ ๖ นอกจากนี้ นางท้วมยังเรียนขับร้องเพิ่มเติมกับหลวงเสียงเสนาะกรรณ (พัน มุกตวาภัย) นักร้องของกรมมหรสพ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย

เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ นางท้วม ประสิทธิกุล จึงลาออกจากราชการ แต่เนื่องจากนางท้วมมีความรู้ในเรื่องเพลงไทย และสามารถขับร้องเพลงได้ไพเราะ จึงมีผู้ต้องการให้ท่านเป็นครูสอนขับร้องให้แก่นักเรียน จะได้มีความรู้ในเรื่องเพลงไทยดีขึ้น ในการนี้ กระทรวงธรรมการ ปัจจุบันคือกระทรวงศึกษาธิการ จึงรับนางท้วมเข้าเป็นครูสอนขับร้องในแผนกวิสามัญ กองอาชีวศึกษา กรมวิชาการ เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๘๒ นางท้วมเป็นครูสอนขับร้องเพลงไทยให้แก่นักเรียนโรงเรียนบพิตรพิมุข โรงเรียนฝึกหัดครูประถมโรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้และโรงเรียนเพาะช่าง นางท้วมเป็นครูอยู่ได้ ๘ ปี ก็ลาออกเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐ แต่ในเดือนต่อมานางท้วมก็กลับเข้ารับราชการอีกครั้งที่กรมศิลปากร และรับราชการอยู่ที่นั่นจนวาระสุดท้ายของชีวิต

นางท้วม ประสิทธิกุล รับราชการอยู่ที่กรมศิลปากร มีหน้าที่เป็นผู้ขับร้องประกอบการแสดงละครและโขนที่กรมศิลปากรจัดแสดง ณ โรงละครศิลปากร นอกจากนี้ยังขับร้องในงานของกรมศิลปากรที่จัดแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ ของทางราชการและที่สังคีตศาลา เมื่อนางท้วมมีอายุมากขึ้น

จึงปฏิบัติหน้าที่เป็นครูสอนขับร้องเพลงไทยให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่คัดเลือกนักเรียนที่เรียนวิชาขับร้องให้เป็นคนร้องเพลงประกอบการแสดงโขนละครของกรมศิลปากร และควบคุมการขับร้องทุกครั้ง ในระหว่างนั้นโรงเรียนนาฏศิลป์จัดแสดงละครวิทยุ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ของกรมประชาสัมพันธ์ และสถานีวิทยุศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ในบทละครวิทยุทุกเรื่องจะแทรกบทร้องเพลงไทยไว้ด้วย นางท้วมเป็นผู้บรรจุนองเพลง อำนวยการฝึกซ้อม และควบคุมการแสดงเป็นประจำ ต่อมาโรงเรียนนาฏศิลป์นำการแสดงละครแบบต่าง ๆ เช่น ละครนอกละครใน ละครดึกดำบรรพ์ และละครเสภา ออกแสดงทางสถานีวิทยุทั้ง ๒ แห่ง นางท้วมเป็นผู้คัดเลือกนักเรียนที่จะขับร้องและเป็นผู้แสดงในละครเรื่องต่างๆ แล้วฝึกซ้อมอย่างเอาใจใส่ เวลาแสดงจริงทางสถานีวิทยุนางท้วมก็จะไปควบคุมอยู่ในห้องส่งตลอดเวลา จนการแสดงเสร็จสิ้นไปด้วยดีทุกครั้ง เป็นเหตุให้โรงเรียนนาฏศิลป์เป็นที่รู้จักของผู้ฟังวิทยุที่ได้รับฟังการแสดงละครของโรงเรียนนาฏศิลป์ว่ามีความสนุกสนานและผู้แสดงร้องเพลงไทยได้ถูกต้องมีความไพเราะ ทั้งนี้เป็นเพราะความเอาใจใส่ในการคัดเลือกนักเรียน การอดทนอบรมสั่งสอน และการควบคุมการขับร้องของนางท้วม ประสิทธิกุล นั่นเอง

นางท้วม รับราชการอยู่ที่กรมศิลปากรจนเกษียณอายุราชการ ด้วยความรู้และความสามารถของนางท้วม กรมศิลปากรจึงขออนุมัติทางราชการให้นางท้วมรับราชการต่อไปในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญการสอนวิชาคีตศิลป์ไทย นางท้วมสอนวิชาคีตศิลป์ไทยวิชาเอก ให้แก่นักเรียนสาขาคีตศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์และสอนวิชาคีตศิลป์ไทย ทั้งวิชาเอกและวิชาโท ให้แก่นักศึกษาเทคโนโลยีราชมงคลฯ นางท้วมได้สอนวิชาดังกล่าวจนมีศิษยานุศิษย์มากมาย กระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนราษฎร์ลูกศิษย์หลายคนของนางท้วมใช้วิชาขับร้องเพลงไทยที่ได้รับการสั่งสอนมาตั้งแต่ต้นจนสำเร็จการศึกษาออกไปประกอบอาชีพทางร้องเพลง จนมีเกียรติยศและชื่อเสียงอยู่ในเวลานี้

นอกจากผลงานดังกล่าวแล้ว นางท้วมยังมีผลงานอีกหลายอย่าง นับตั้งแต่สมัยที่ยังมิได้รับราชการในกรมศิลปากร นางท้วมเป็นผู้ขับร้องเพลงไทย บันทึกแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสถาน เป็นกรรมการประกวดการขับร้องเพลงไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นผู้ขับร้องในการบรรเลงปี่พาทย์ประชันวงหน้าพระที่นั่งในรัชกาลที่ ๗ ที่วังกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และเมื่อเมืองไทยเริ่มมีการส่งกระจายเสียงทางสถานีวิทยุ สถานีวิทยุแห่งแรกคือ สถานีวิทยุ ๑๑ พี เจ ศาลาแดง นางท้วมก็เป็นผู้ขับร้องส่งกระจายเสียงเป็นประจำ

เมื่อนางท้วมเข้ารับราชการที่กรมศิลปากรแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้แต่งทางร้องเพลง นอกจากเถา โดยแต่งขยายจากอัตราสองชั้นของเก่า เป็นอัตราสามชั้น และตัดลงเป็นชั้นเดียว ตาม

ลักษณะของเพลงเถา ผู้ที่แต่งทำนองทางเครื่องดนตรีคือหลวงบำรุงจิตรเจริญ (รูป สาตรวิสัย) บรรเลงและขับร้องครั้งแรกที่สังคีตศาลา ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ในโอกาสเฉลิมฉลองพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร กรมศิลปากรได้จัดบรรเลงดนตรีไทย ด้วยเครื่องดนตรีไทย ๒๐๐ ชิ้น บรรเลงโดยนักดนตรี ๒๐๐ คน ณ โรงละครแห่งชาติ นางท้วมเป็นผู้ฝึกสอนและควบคุมการขับร้องจนงานผ่านไปด้วยดีเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชมทั่วไป และเมื่อทางราชการจัดงานเฉลิมฉลองเนื่องในวันราชาภิเษกสมรส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ครบ ๒๕ ปี นางท้วมก็เป็นผู้ฝึกสอนและควบคุมการขับร้องในการบรรเลงมหรสพดนตรีคีรศตวรรษ ณ โรงละครแห่งชาติ

ผลงานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของนางท้วม ประสิทธิกุล คืองานเขียนเกี่ยวกับหลักการขับร้องเพลงไทยเบื้องต้น ซึ่งนางท้วมอุทิศสาหะเขียนด้วยลายมือของท่านเอง และงานเขียนชิ้นนี้ บรรดาศิษยานุศิษย์ของนางท้วมที่เป็นครูอาจารย์สอนการขับร้องเพลงไทยนำไปใช้เป็นตำราได้เป็นอย่างดี

นางท้วม เป็นผู้มีผลงานดีเด่นมากมาย เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการดนตรีและการขับร้องเพลงไทย ได้รับพระราชทานโล่ประกาศเกียรติคุณในฐานะศิลปินอาวุโสผู้เชี่ยวชาญการขับร้องเพลงไทย จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (คีตศิลป์ไทย)

พ.ศ. ๒๕๒๙ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปการแสดง (คีตศิลป์)

ถึงแม้นางท้วม ประสิทธิกุล จะมีอายุมากถึง ๙๕ ปี แต่ก็ยังแข็งแรงและความทรงจำดี สามารถอบรมสั่งสอนวิชาการขับร้องเพลงไทยให้ศิษยานุศิษย์ได้เป็นอย่างดีงานสุดท้ายของนางท้วม คือ เป็นผู้ควบคุมการฝึกซ้อมการบรรเลงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์เรื่องพระยศเกตุ นางท้วมซึ่งชราภาพแล้ว ต้องนั่งรถเข็นโดยมีท่อนักอักษิเจนเป็นเครื่องช่วยพยุงใจ และในการฝึกซ้อมวันนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรด้วย

นางท้วม ประสิทธิกุล ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย อันเนื่องมาจากความชรา เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ สิริอายุ ๙๕ ปีเศษ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินในการพระราชทานเพลิงศพนางท้วม ประสิทธิกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕

นางเฉลย ศุขะวณิช
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์)

นางเฉลย ศุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์)

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

นับตั้งแต่กรมศิลปากร จัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ วัตถุประสงค์ของโรงเรียนนี้ คือการสอนวิชานาฏศิลป์ไทย ได้แก่ โขน ละคร และวิชาดนตรีไทย ดนตรีสากล ในสมัยนั้นนักเรียนที่เข้ารับการศึกษามาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ด้านวิชาการละคร ยังศึกษาเล่าเรียนไม่ครบทุกชุดการแสดง เนื่องจากยังไม่มีครูผู้สอนที่เคยรำละครชุดนั้น ๆ หรือเคยได้รับการฝึกหัดมาก่อนแล้วมาสอนให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เช่น ทำรำฉุยฉายกึ่งไม้เงินทองเบิกโรงละครใน ซึ่งเป็นท่ารำของตัวนางตามบทร้องพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว และท่ารำเพลงเชิดฉิ่งของศุภลักษณ์เป็นต้น จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๐ นางเฉลย ศุขะวณิช ผู้เคยแสดงละครของคณะละครวังสวนกุหลาบ ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ได้สมัครเข้ารับราชการเป็นครูสอนวิชาการละคร ในโรงเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งเปลี่ยนชื่อมาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ และปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์ นางเฉลย ศุขะวณิช ได้นำท่ารำนานาฏศิลป์ไทยมากมายหลายชุดมาสอนให้นักเรียนนาฏศิลป์และครูอาจารย์ด้านละครจนปัจจุบันนี้ชุดท่ารำต่าง ๆ ที่นางเฉลยนำมาสอน เป็นหลักสูตรวิชาละครใน วิทยาลัยนาฏศิลป์ซึ่งจะได้กล่าวถึงผลงานของนางเฉลย ศุขะวณิช ในลำดับต่อไป

นางเฉลย ศุขะวณิช เดิมชื่อ กิมฮวย รัชฎพุกษ์ เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.

๒๔๔๗ ที่กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรของนายเงิน และนางเน้ย

ชีวิตในวัยเยาว์ นางเฉลย ได้รับความศึกษาเบื้องต้นจากสำนักเรียนใกล้บ้าน จนกระทั่งอายุได้ ๗ ปี จึงเข้ารับการฝึกหัดละครที่วังสวนกุหลาบ ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา การรับเด็กหญิงเข้ามาฝึกหัดละครที่วังสวนกุหลาบในครั้งนั้นมีจำนวนมากถึง ๑๕๐ คน จำเป็นต้องมีกฎระเบียบที่เข้มงวดและมีการฝึกหัดละครอย่างจริงจัง ครูผู้สอนจะคัดเลือกเด็กหญิงออกเป็น ๒ พวก คือ พวกที่ฝึกหัดเป็นตัวพระ และพวกที่ฝึกหัดเป็นตัวนาง เนื่องจากนางเฉลยเป็นผู้ที่มีรูปร่างบอบบาง จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวนาง การเรียนวิชาละครในสมัยนั้น นอกจากจะต้องหัดรำเพลงช้าเพลงเร็ว ซึ่งถือเป็นแม่ท่าของการรำ ก่อนที่จะไปหัดรำเพลงอื่น ๆ และรำตามบทของตัวละครต่อไปแล้ว ผู้ฝึกหัดละครจะต้องฝึกหัดท่าทางตามแบบผู้ที่ฝึกหัดโขนด้วย เช่น ผู้ฝึกหัดเป็นตัวพระจะต้องเดินเส้า คือการเดินยกขาขึ้นลง เพื่อออกกำลังขาให้แข็งแรง และฝึกหัดแม่ท่าของตัวยักษ์ ผู้ฝึกหัดเป็นตัวนางจะฝึกหัดแม่ท่าลิง ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าในสมัยนั้นมีการแสดงละครในเรื่องรามเกียรติ์ ใช้ผู้แสดงเป็นหญิงทั้งหมด ตัวละครที่เป็นพระแสดงเป็นตัวยักษ์ และตัวละครที่เป็นนางเป็นตัวลิง การแสดงละครในเรื่องรามเกียรติ์ดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับโขน แต่ไม่มีบทพากย์ เจริจา มีแต่บทร้องเพียงอย่างเดียว นอกจากจะมีการสอนละครในวังสวนกุหลาบแล้ว ที่นั่นยังมีการสอนวิชาสามัญด้วย วิชาสามัญเน้นในด้านการเขียน การอ่าน เกี่ยวกับเรื่องนี้ นางเฉลย ศุขะวณิช เคยบรรยายเมื่อครั้งแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๑๑ ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘ ความตอนหนึ่งว่า

“สองโมงเช้าก็หยุดพักกินอาหาร อาบน้ำอาบท่าเสร็จ ท่านก็มีโรงเรียนให้ในวังเรียนหนังสือเรียนธรรมดาสำมัญ แบบหนังสือก็เอาไม้ก้านธูปชี้ ต้องการให้อ่านบทละครได้ ถ้าไม่นั้นส่งบทมาก็อ่านไม่ออก ก็ให้เรียนหนังสือซะ รู้มากก็ไม่ได้เดี๋ยเขียนเพลงยาว”

ตามตารางการเรียนของนางเฉลย ที่บรรยายในครั้งนั้น พอจะสรุปได้ดังนี้

เวลา ๑๑.๓๐ น.	เลิกเรียนวิชาสามัญ
เวลา ๑๒.๐๐ น.	หยุดพักรับประทานอาหาร
เวลา ๑๓.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น.	เริ่มซ้อมละคร
เวลา ๑๖.๐๐ น. - ๑๙.๐๐ น.	พักผ่อน และรับประทานอาหารเย็น
เวลา ๒๐.๐๐ น. - ๒๔.๐๐ น.	ซ้อมละครเข้าเรื่อง หรือซ้อมเฉพาะบทของตัวละครแต่ละตัว

ต่อจากนั้น ก็จะรับประทานอาหาร แล้วอาบน้ำ พักผ่อนหลับนอน เป็นอันหมดภารกิจ

ประจำวัน นางเฉลย จะต้องปฏิบัติตามภารกิจเช่นนี้ ตลอดเวลาที่รับการฝึกหัดละครในวังสวนกุหลาบ ละครละครวังสวนกุหลาบ อยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา เป็นเวลาประมาณ ๗ ปี เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ทรงสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ และเสด็จนิวัติประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ พระองค์สนพระทัยการละคร จึงทรงขอตัวละครจากวังสวนกุหลาบไปฝึกซ้อมที่วังเพ็ชรบูรณ์เป็นครั้งคราว ต่อมาทรงรับโอนตัวละคร ทั้งหมดจากวังสวนกุหลาบไปเป็นละครของพระองค์ นางเฉลยก็โอนไปอยู่ที่วังเพ็ชรบูรณ์ด้วย ที่วังเพ็ชรบูรณ์นางเฉลยได้เป็นหัวหน้าฝึกหัดละครหลวงรุ่นเล็ก นางเฉลยแสดงละครทั้งที่วังสวนกุหลาบ และวังเพ็ชรบูรณ์ เป็นตัวนางที่มีบทบาทเด่น เช่น มะเดหวี ในละครในเรื่องอิเหนา เป็นนางมณฑา ในละครนอกเรื่องสังข์ทอง เป็นนางคันธมาลี ในละครนอกเรื่องคาวี เป็นนางศุภลักษณ์ ในละครในเรื่องอุณรุท เป็นต้น

การแสดงละครครั้งสุดท้ายของคณะละครที่มาจากวังสวนกุหลาบคืองานเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๖ ณ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ในวันที่ ๑๒-๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นการแสดงละครนอก เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ทรงพระประชวรมากแล้ว เนื่องจากพระอาการทางพระวักกะ (ไต) และพระโรคบิดเรื้อรัง แม้กระนั้นก็ยังประทับพระเก้าอี้ทรงควบคุมการแสดงละครจนเรียบร้อย ครั้นเสด็จกลับกรุงเทพฯ ได้เพียง ๒๔ วัน ก็สิ้นพระชนม์ในวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

หลังจากนั้น บรรดาข้าหลวงที่เคยแสดงละครวังเพ็ชรบูรณ์ต่างก็แยกย้ายกันออกจากวังไปพำนักกับครอบครัว นางเฉลยไปอยู่กับมารดาที่บ้านย่านนางเลิ้ง เวลานั้นบ้านของมารดานางเฉลยหลังคารั่ว เนื่องจากกระเบื้องมุงหลังคาแตกหลายแผ่น นางเฉลยจึงเขียนหนังสือแจ้งไปที่สำนักงานพระคลังข้างที่ เนื่องจากบ้านของมารดานางเฉลยเป็นทรัพย์สินของสำนักงานพระคลังข้างที่ ซึ่งอยู่ในความดูแลของพระยาอมเรศวรสมบัติ (ถ้วน คุชชะวณิช) ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาอมเรศวรสมบัติ ได้สมรสกับนางเฉลย และพากันไปอยู่ที่บ้านในซอยวัดสามพระยา นางเฉลยมีบุตร ๔ คน นางเฉลยอยู่ที่บ้านในซอยวัดสามพระยาจนกระทั่งถึงแก่กรรมปัจจุบันอัฐิของท่านส่วนหนึ่งบรรจุโกศตั้งไว้ในบ้านหลังนี้ให้ลูกหลานได้กราบไหว้

พ.ศ. ๒๕๐๐ นางเฉลยพอมีเวลาว่างหลังจากที่ถูกทั้ง ๔ คนตีโบเตแล้ว ในเวลานั้น กรมศิลปากรกำหนดจะจัดการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอนดรสาแบหลา ในการแสดงตอนนี้นางดรสาซึ่งมีบทบาทจะต้องใช้กริชเขียดคอแล้วโดดเข้ากองไฟตายตามระตูปุณฺสีนาผู้เป็นสวามี บทนี้

นางเฉลยเคยแสดงเมื่อครั้งที่แสดง ณ วังสวนกุหลาบ กรมศิลปากรจึงมอบหน้าที่ให้นางลมุล ยมะคุปต์ ครูผู้สอนละครของโรงเรียนนาฏศิลป์ในสมัยนั้น ไปเชิญนางเฉลยให้ไปช่วยสอนท่ารำให้ตัวละครของ กรมศิลปากร เป็นเหตุให้นางเฉลย ศุขะวณิช ได้เข้ารับราชการเป็นครูสอนละคร ที่โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากรตลอดมา

เมื่อนางเฉลย เข้ารับราชการเป็นครูสอนวิชาละครในโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ท่านได้นำวิชาความรู้ที่เคยฝึกหัดมาจากวังสวนกุหลาบ และวังเพ็ชรบูรณ์ รวมทั้งประสบการณ์จากการ ที่เคยแสดงละครเป็นตัวนางในบทรเด่น ๆ มากมายหลายเรื่องมาสั่งสอนให้ศิษย์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ และครูอาจารย์ที่สนใจขอความรู้จากท่าน ซึ่งท่านก็ยินดีสอนให้ด้วยความเต็มใจ ท่ารำที่ในสมัยก่อน ไม่เคยมีผู้สั่งสอนในโรงเรียนนาฏศิลป์และเกิดขึ้นเพราะนางเฉลย ศุขะวณิช นำมาสั่งสอนจนเป็น หลักสูตรวิชาละครสืบมาจนปัจจุบันคือ

๑. ท่าฉุยฉายกิ้งไม้เงินทอง ของตัวนางในการแสดงรำเบิกโรงละครใน
๒. ท่ารำชุดศุภลักษณ์อุ้มสม ซึ่งเป็นท่ารำโดยเฉพาะของนางศุภลักษณ์ตอนอุ้มพระ อุดรทูไปสมสู่นางอุษา
๓. ท่ารำเพลงเชิดฉิ่งศุภลักษณ์ ซึ่งเป็นท่ารำเฉพาะตัวของนักแสดงเป็นนางศุภลักษณ์
๔. ท่ารำศุภลักษณ์วาดรูป
๕. ท่ารำฝรั่งคู่ ของตัวละครที่เป็นอุดรทูกับนางอุษา อรชุนกับนางเมขลา และ อุณากรรณกับนางมะลาหรา
๖. ท่ารำฉุยฉายวันทอง แบบบทรเต็ม
๗. ท่ารำฉุยฉายเบญจกายแปลงเป็นนางสีดา
๘. ท่ารำฉุยฉายศูรปนขา
๙. ท่ารำฉุยฉายยอพระกลืน
๑๐. ท่ารำเบิกโรงกิ้งไม้เงินทอง ของตัวพระบาทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๑. ท่ารำเมขลานั่งวิมาน หรือที่เรียกว่าเชิดฉิ่งเมขลา
๑๒. ท่ารำกริชตรา ตอนนางตราแบหลาเข้าสู่กองไฟ
๑๓. ท่ารำบุษบาชมศาล
๑๔. ท่ารำวิยะดาทรงเครื่อง
๑๕. ท่ารำเจ้าเงาะรงนา ตอนเสียงพวงมาลัย

ทำรำของนางเฉลยที่เป็นทำรำแบบโบราณ ซึ่งท่านได้รับการถ่ายทอดมาจากครูอาจารย์ของคณะละครวังสวนกุหลาบ ปัจจุบันเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาละครของวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

นอกจากนางเฉลยจะสั่งสอนให้ศิษย์ฝึกหัดทำรำแบบโบราณแล้ว ท่านยังประดิษฐ์ลีลาทำรำระบำ รำฟ้อน ซึ่งเป็นนาฏศิลป์ชุดใหม่ ๆ ขึ้นอีกมากมายหลายสิบชุด โดยท่านเป็นผู้ประดิษฐ์เองบ้าง ร่วมกับครูอาจารย์ท่านอื่นช่วยกันประดิษฐ์บ้าง เช่น

๑. ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยที่นางเฉลย ศุขะวณิช ประดิษฐ์ทำรำขึ้นโดยตัวท่านเอง คือ ระเบียบราชสำนัก ระเบียบสงกรานต์ ฟ้อนชมสวน เป็นทำรำต่อเติมจากเรื่องเงาะป่าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฟ้อนชมเดือน ระบำนก ระบำอยุธยา ระบำขอม จัดแสดงครั้งแรกในงานเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย วันที่ ๑-๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ระบำเทพอัปสรพนมรุ้ง แสดงครั้งแรกในงานเปิดพิพิธภัณฑ์ปราสาทเขาพนมรุ้ง วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ระบำธรรมจักร ระบำสดุดีบรรพชนไทย จัดแสดงครั้งแรกในงานวันกองทัพไทย วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘ นอกจากนี้ยังมีชุดระบำรำฟ้อนที่นางเฉลย ประดิษฐ์ขึ้นอีกมากมายหลายชุด

๒. ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทย ที่นางเฉลยประดิษฐ์ทำรำกับนางลมุล ยมะคุปต์ คือ ระบำกีนรีกีนรา ประกอบเพลงหน้าพาทย์กีนร่า ในละครตีกดาบร่ำร้องจันทกีนรี แสดงครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๘ ระบำโบราณคดีชุดระบำทวารวดี ระบำศรีวิชัย ระบำลพบุรี ระบำเชียงแสน แสดงถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตร ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ระบำฉิ่ง ระบำกรับ ฟ้อนแคน เชื้อสัมพันธ์ แสดงครั้งแรกในโอกาสที่รัฐบาลไทยจัดเลี้ยงรับรองฯพณฯ เต็ง เสี่ยวผิง รองนายกรัฐมนตรีแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ. ๒๕๒๑ เชื้อสราญ

๓. ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทย ที่นางเฉลย ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนางสาวจำเรียง พุทธิประดับ คือ ระบำดาวเรือง ระบำศรีขยสิงห์ ระบำประทีปบัวทอง ระบำรัตนมาลี ระบำกาญจนาภิเษก

๔. ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยที่นางเฉลย ประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนางสาวนิตยา จามรمان คือ ฟ้อนลาวสมเด็จ รำแม่บทสลัคำ รำพัชรตันโกสินทร์

๕. ชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยที่นางเฉลยประดิษฐ์ทำรำร่วมกับนายอุดม อังศุธร และนางรัตติยะ วิกลิตพงษ์ คือ ระบำเทพนพเคราะห์ ระบำสวัสดิรักษา

นางเฉลย ศุขะวณิช เป็นครูผู้สอนวิชานาฏศิลป์ละครให้แก่นักเรียนนาฏศิลป์ตั้งแต่ชั้นต้นจนถึงระดับปริญญา นอกจากการสอนแล้วท่านยังต้องเป็นผู้ฝึกซ้อม และควบคุมการแสดงนาฏศิลป์ไทยของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ส่วนงานพิเศษอื่น ๆ มีดังนี้

๑. เป็นที่ปรึกษาและควบคุมการแสดงโขนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒. เป็นที่ปรึกษาและควบคุมการแสดงให้แก่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๓. เป็นที่ปรึกษาและควบคุมการเรียน การสอนนาฏศิลป์ไทยให้แก่ภาควิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๔. เป็นที่ปรึกษาและควบคุมการเรียนการสอนตลอดจนวางหลักสูตรนาฏศิลป์ไทยให้แก่ภาควิชานาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
๕. เป็นที่ปรึกษาและควบคุมการเรียนการสอนนาฏศิลป์ไทยให้แก่สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

นางเฉลย รัชการอยู่พิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และปฏิบัติหน้าที่เต็มความสามารถ จนกระทั่งเกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘ กรมศิลปากรจ้างต่อให้ทำงานในหน้าที่เดิม และแต่งตั้งให้เป็นผู้เชี่ยวชาญการสอนวิชานาฏศิลป์

เกียรติคุณที่นางเฉลย ศุขะวณิช ได้รับ คือ

๑. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
๒. ปริญญาศุภศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
๓. ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
๔. ปริญญาศิลปกรรมศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๐ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศให้นางเฉลย ศุขะวณิช เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์)

นางเฉลย ศุขะวณิช เป็นผู้ที่มีสุขภาพดี แต่เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เริ่มมีอาการเดินไม่ค่อยคล่องเหมือนปกติ เนื่องจากข้อสะโพกที่เคยผ่าตัด เมื่อ ๑๐ ปีก่อน เกิดการอักเสบ จึงลดการทำงานให้น้อยลง เพื่อที่จะได้มีเวลาพักผ่อนให้มากขึ้น จนกระทั่งในเย็นวันเสาร์ที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ หลังอาหารเย็น นางเฉลยสวดมนต์ไหว้พระตามปกติ แล้วจึงเข้านอนตั้งแต่เวลา ๑๙.๐๐ น. และทำนถึงแก่กรรมโดยการนอนหลับไม่ตื่น สิริอายุ ๙๖ ปี ๕ เดือน ๓ วัน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นางเฉลย ศุขะวณิช ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เวลา ๑๗.๐๐ น.

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ
ศิลปินแห่งชาติ

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ เป็นอดีตผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และเป็นอดีตอาจารย์พิเศษสอนวิชานาฏศิลป์ไทยให้แก่นิสิต นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายสถาบัน บรรดาศิษยานุศิษย์จะเรียกท่านว่าแม่ ตามแบบที่เรียกครูผู้สอนนาฏศิลป์ละครที่เป็นสตรีว่าแม่ ทั้ง ๆ ที่นางสาวจำเรียงเป็นโสดและไม่เคยมีบุตรธิดาเลย นางสาวจำเรียงพอใจที่จะให้ลูกศิษย์เรียกท่านว่าแม่ มากกว่าเรียกว่าครูหรืออาจารย์

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ เดิมชื่อจาด มาเปลี่ยนชื่อเป็นจำเรียงในสมัยที่จอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งขณะนั้นท่านรับราชการที่กรมศิลปากร

นางสาวจำเรียงเกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ณ บ้านพักตำบลท่าราบ อำเภอกระแซง จังหวัดเพชรบุรี บิดาชื่อนายเปี่ยม มารดาชื่อนางเจิม รับประทานอาหารที่โรงเรียนประจำจังหวัดเพชรบุรี จนสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งขณะนั้นมีอายุได้ ๑๓ ปี นางสาวจำเรียงไม่ประสงค์จะเรียนต่อในชั้นสูงขึ้น เพราะมีใจฝักใฝ่ที่จะศึกษาวิชานาฏศิลป์ไทย เนื่องจากในขณะที่กำลังเรียนอยู่ที่โรงเรียนประจำจังหวัดเพชรบุรีนั้น เวลาปิดเทอมทุกครั้ง นางสาวจำเรียงมีโอกาสดูหนังไปกรุงเทพฯ เพื่อเยี่ยมญาติที่เป็นข้าราชการในวังสวนกุหลาบ ที่ตำหนักไทย ในบริเวณวังสวนกุหลาบสมัยนั้นมีการฝึกหัดโขนหลวงและละครหลวง นางสาวจำเรียงได้เห็นการ

ฝึกหัดโขนหลวงและละครหลวง ซึ่งมีการขับร้องเพลงและบรรเลงดนตรีไทยอย่างกึกก้อง เสียงตบมือให้จังหวะของครูผู้สอนละครเสียงเคาะจังหวะและเสียงกระทบเท้าของผู้ฝึกหัดโขน ทำให้นางสาวจำเรียงเกิดความสนใจในการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย เมื่อความสนใจในศิลปะประเภทนี้ทวีขึ้นจนทำให้ไม่สนใจที่จะเรียนวิชาสามัญในชั้นสูงต่อไป นางสาวจำเรียงจึงขออนุญาตบิดามารดาเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ไปพักอยู่กับนางสาวและขุนจันทรพิमानผู้เป็นน้าชาย

ขุนจันทรพิमानนำนางสาวจำเรียง ไปฝากตัวกับเจ้าพระยาบวรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) เสนาบดีกระทรวงวัง เพื่อให้นางสาวจำเรียงได้เป็นละครหลวง นางสาวจำเรียงได้รับการคัดเลือกให้ฝึกหัดเป็นตัวนาง โดยมีครูผู้ฝึกสอนคือ เจ้าจอมมารดาสาย และเจ้าจอมละม้ายในรัชกาลที่ ๕ นอกจากเจ้าจอมทั้งสองจะเป็นครูฝึกสอนซึ่งมีอายุมากแล้ว ยังมีครูผู้ฝึกสอนอีก ๒ คน ชื่อครูศิริและครูจุไร สุวรรณทัต ครูทั้ง ๒ คน เป็นพี่น้องกัน ฝึกสอนให้นางสาวจำเรียงรำเพลงช้าเพลงเร็ว เพลงเชิด เพลงเสมอ หัตถ์ทรงกระบี่กระบอง เพื่อให้รู้จักจังหวะในเวลาแสดงละคร หัตถ์รำร้าย กล่อมตัว กล่อมไหล่ ตีไหล่ กล่อมหน้า ต่อจากนั้นก็ให้รำใช้บทและรำตีบทที่ใช้ขับร้องในการแสดงละครต่อไป

นางสาวจำเรียงเข้ารับราชการในกรมหลวงสรรพ กระทรวงวัง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๑๖ บาท และได้เบี้ยเลี้ยงวันละ ๑๐ สตางค์ หลังจากที่นางสาวจำเรียงหัตถ์รำตีบทและรำใช้บทได้ดีแล้ว จึงเริ่มหัตถ์รำเป็นหมู่ ได้แก่ ระบำสี่บท ซึ่งเป็นระบำที่ใช้แสดงเบิกโรงในสมัยโบราณ เช่น เบิกโรงเรื่องรามสูรเมขลา ระบำสี่บทประกอบด้วยเพลงที่ใช้ขับร้องประกอบการรำ ๔ เพลง คือเพลงพระทอง เบ้าหลุด สระบุหรง และบลีม ระบำสี่บทเป็นระบำมาตรฐานของศิลปะการแสดงละครใน เพลงร้องและกระบวนกรำค่อนข้างยากและมีความยาว ใช้เวลานานในการรำแต่ละครั้ง ปัจจุบันไม่ค่อยนำออกแสดง ถ้าจะแสดงก็ตัดให้สั้นเข้าทั้งคำร้องและท่ารำ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้บรรจุระบำสี่บทไว้ในหลักสูตรการศึกษาวิชา นาฏศิลป์ละคร นอกจากระบำสี่บทแล้วนางสาวจำเรียงยังได้ฝึกหัดระบำดาวดึงส์ ระบำพรหมศาสตร์ หัตถ์รำบทนางเมขลา ท่ารำของนางเมขลา เป็นกระบวนท่าที่สวยงามและรำยาก เป็นแบบแผนของศิลปะละครใน โดยเฉพาะกระบวนรำเพลงเชิดฉิ่ง ซึ่งจะต้องใช้เวลาฝึกหัดนานจนกว่าจะรำได้ดีมีฝีมือ

ตลอดเวลาเกือบ ๑ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๓ - พ.ศ. ๒๔๗๔ นางสาวจำเรียงฝึกหัดละครเป็นตัวแทนที่วังสวนกุหลาบ ทำนองฝึกหัดอย่างเอาใจใส่ตลอดทั้งวัน ตามตารางการ ฝึกหัด ดังนี้

เวลา ๐๖.๐๐ น. - ๐๙.๐๐ น. ฝึกหัดรำเพลงช้าเพลงเร็วโดยฝึกหัดกับครูตัวต่อตัว

เวลา ๑๐.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. ซ้อมระบำและซ้อมเข้าเรื่อง

เวลา ๑๒.๐๐ น. - ๑๔.๐๐ น. พัก

เวลา ๑๔.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ซ้อมเข้าเรื่องและซ้อมการแสดงเบ็ดเตล็ด

เวลา ๑๙.๐๐ น. - ๒๑.๐๐ น. ฝึกฝนทบทวนท่ารำกับครูแบบตัวต่อตัว

ด้วยเหตุที่นางสาวจำเรียงได้รับการฝึกหัดรำละครตามเวลาที่กำหนดอย่างสม่ำเสมอเป็นเวลาเกือบ ๑ ปี ทำให้ท่านมีความรู้ ความสามารถ จึงได้รับการคัดเลือกให้แสดงละครเป็นตัวนางทั้งละครนอกและละครใน เช่น

เป็นนางมณฑา ในละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่ ศิลปะการแสดงตอนนี้มีกระบวนการเล่นที่เป็นศิลปะชั้นครู มุ่งเน้นให้ผู้ชมเกิดความสุขสนุกสนาน

เป็นมะโต มเหสีลำดับที่ ๓ ของท้าวดาห ในละครในเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาเข้าเฝ้าท้าวดาห ศิลปะการแสดงละครใน ผู้แสดงจะต้องใช้ฝีมือและลีลาท่าที่ในการรำรำที่สวยงาม เพราะหลักของการแสดงละครในอยู่ที่ท่ารำ

นอกจากนางสาวจำเรียง จะแสดงเป็นตัวนางในการแสดงละครนอก และละครในโดยได้รับบทให้เป็นตัวเอกแล้ว ยังได้รับบทเป็นนางพี่เลี้ยง นางกำนัล และนางระบำ ในละครเรื่องต่าง ๆ อีกด้วย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕ ทางราชการทหารมีความประสงค์จะใช้ที่ดินบางส่วนในบริเวณวังสวนกุหลาบ เป็นเหตุให้ผู้ที่หัดโขนและหัดละครอยู่ในวังสวนกุหลาบต้องย้ายไปฝึกหัดที่บริเวณด้านหลังพระบรมมหาราชวัง นางสาวจำเรียงได้มีโอกาสรับการฝึกหัดเพิ่มเติมจากหม่อมครูถ้วน ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นนางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ผู้เป็นตัวละครเอกในบ้านเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) ท่านผู้นี้เชี่ยวชาญในบทบาทของตัวนางทั้งการแสดงละครใน ละครนอก และละครตีกดาบรพ์ นอกจากหม่อมครูถ้วนแล้ว นางสาวจำเรียงยังได้ฝึกหัดกับหม่อมครูอึ้งหลีตะเสน อดีตครูละครวังสวนกุหลาบ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา และครูแปลก แจ้เจียรกิจ อดีตครูละครวังเพชรบูรณ์ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

ต่อมาวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ทางราชการมีคำสั่งให้โอนนางมหรสพของกองมหรสพกระทรวงวังไปสังกัดกรมศิลปากร นางสาวจำเรียง จึงเป็นผู้หนึ่งที่ต้องย้ายไปรับราชการที่กรมศิลปากรที่ได้มารับราชการในสังกัดกรมศิลปากรซึ่งเป็นที่รวมคณาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยจากสำนักต่างๆ นางสาวจำเรียงได้มีโอกาสฝึกฝนรับความรู้เพิ่มเติม ในเรื่องการแสดงละครใน และละครตีกดาบรพ์ รวมทั้งการแสดงนาฏศิลป์ชุดเบ็ดเตล็ดจากครูอาจารย์ในกรมศิลปากรเพิ่มขึ้น เช่น คุณหญิง นัญจนาบุรุษ (เทศ นัญจนาบุรุษ) ครูมัลลิส คงประภักดิ์ ครูลมูล ยมะคุปต์ ครูผัน โมรากุล ท่านผู้หญิงแผ้ว

สนิทวงศ์เสนี และครูเฉลย ศุขะวณิช เป็นต้น การไปรับราชการที่กรมศิลปากร นางสาวจำเรียง ได้รับหน้าที่เป็นนาฏศิลป์นักแสดงละครและแสดงโขนเป็นตัวนาง นอกจากหน้าที่เป็นผู้แสดงแล้ว ท่านยังเป็นครูผู้ฝึกสอนนักเรียนที่เรียนวิชาละครในโรงเรียนนาฏศิลป์อีกด้วย

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ รับราชการที่กรมศิลปากร ในตำแหน่งศิลปินจัตวา แผนกนาฏศิลป์ กองการสังคีต ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๕

พ.ศ. ๒๔๙๖ ดำรงตำแหน่งศิลปินตรี รักษาราชการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกนาฏศิลป์

พ.ศ. ๒๕๐๑ ดำรงตำแหน่งศิลปินโท หัวหน้าแผนกนาฏศิลป์

พ.ศ. ๒๕๐๙ ดำรงตำแหน่งศิลปินเอก กองการสังคีต กรมศิลปากร

พ.ศ. ๒๕๑๙ ดำรงตำแหน่งศิลปินพิเศษ (ระดับ ๗) กองการสังคีต กรมศิลปากร นับเป็นศิลปินฝ่ายนาฏศิลป์คนแรกที่ได้รับตำแหน่งระดับ ๗ ของกรมศิลปากร ในสมัยที่นางสาวจำเรียง พุทธประดับ รับราชการอยู่ที่กรมศิลปากร ตั้งแต่เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย จนกระทั่งได้เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกนาฏศิลป์นั้น ท่านต้องทำหน้าที่เป็นครูสอนนาฏศิลป์ละครให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์) และปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้แสดงโขนละครของกรมศิลปากรในการแสดงให้ประชาชน ณ โรงละครศิลปากร ผลงานของนางสาวจำเรียงที่เด่น ๆ ได้แก่

- ❑ แสดงเป็นนางนารายณ์ ในการแสดงโขนชุดนารายณ์ปราบหนุมาน
- ❑ แสดงเป็นพราหมณ์เกศสุริยง ในการแสดงละครนอกเรื่อง สุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต
- ❑ แสดงเป็นนางจันทน์ ในการแสดงละครเรื่อง พระร่วง
- ❑ แสดงเป็นนางรจนา ในการแสดงละครนอกเรื่อง สังข์ทอง ตอนเลิอกคู่และหาปลา
- ❑ แสดงเป็นนางเบญจกายแปลงเป็นนางสีดา ในการแสดงโขน ชุดนางลอย
- ❑ แสดงเป็นนางพญาคำปิน ในการแสดงละครพันทางเรื่อง พญาผานอง

ระหว่างที่นางสาวจำเรียงดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกนาฏศิลป์นั้น นอกจากจะต้องเป็นผู้แสดงนาฏศิลป์แล้ว ท่านยังต้องปฏิบัติหน้าที่ควบคุมการแสดง เป็นหัวหน้าควบคุมข้าราชการ ศิลปิน และนักเรียน ไปเผยแพร่แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศหลายครั้งต่างประเทศได้แก่ สหภาพพม่า ลาว ประเทศเดนมาร์ก ญี่ปุ่น มาเลเซีย ฯลฯ

ในการไปต่างประเทศแต่ละครั้งของนางสาวจำเรียง นอกจากจะเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยแล้ว ท่านยังมีโอกาสฝึกสอนให้ชาวต่างประเทศที่ไปเยือนฝึกหัดรำไทย ได้แก่ ร่วงรำลีนา เป็นต้น พร้อมกันนั้นนางสาวจำเรียงก็ได้ฝึกหัดการแสดงซึ่งเป็นศิลปะของแต่ละชาติ

จนสามารถนำเอาศิลปะของต่างชาติที่ได้รับการถ่ายทอดมาฝึกสอนให้แก่ศิษย์ได้เป็นอย่างดี

ในระยะเวลาที่นางสาวจำเรียงดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกนาฏศิลป์อยู่นั้น ได้บริหารงานเป็นผลดีแก่ทางราชการดังนี้ คือ

- ผดุงรักษา ฟื้นฟูและเผยแพร่นาฏศิลป์ไทย ละคร ฟ้อนรำ และการแสดงเบ็ดเตล็ดตามนโยบายของกรมศิลปากร
- บริหารงานฝ่ายปกครอง ธุรการ การเงิน งบประมาณการจัดสร้างเครื่องแต่งกายไทย ละคร ตลอดจนอุปกรณ์การแสดง
- จัดส่งนาฏศิลป์ไปช่วยสอนนาฏศิลป์ไทย ละคร ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์)

นางสาวจำเรียง เป็นนาฏศิลป์ปินตัวนางที่มีฝีมือในการแสดงไทย ละคร เมื่อทำหน้าที่ฝึกสอนศิษยานุศิษย์ ให้แสดงไทย ละคร แทนตัวท่าน จึงฝึกสอนได้ดีเหมือนอย่างท่านศิษยานุศิษย์ที่นางสาวจำเรียงฝึกสอนจนได้รับความรู้มีความสามารถเข้ารับราชการในกรมศิลปากร และสถานศึกษาต่าง ๆ มากมาย

นางสาวจำเรียง พุทธระดับ เกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีฝีมือในการแสดงไทยละครเป็นตัวนาง กรมศิลปากรจึงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ นอกจากการสอนในวิทยาลัยนาฏศิลป์แล้ว นางสาวจำเรียงยังได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษในสถาบันการศึกษาและองค์กรมูลนิธิต่าง ๆ อีกมาก เช่น

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

สถานที่อีกแห่งหนึ่งที่นางสาวจำเรียงมีความภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสเข้าไปฝึกสอนนาฏศิลป์ร่วมกับอาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์อีกหลายท่าน คือคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนินหรือวังคลองเตย ซึ่งเคยเป็นวังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

จากการที่นางสาวจำเรียงเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชานาฏศิลป์ละครที่สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ท่านจึงได้รับพระราชทานปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (นาฏศิลป์ไทย) จากสถานศึกษาแห่งนี้

ผลงานการประดิษฐ์ลีลาท่ารำนนาฏศิลป์ไทยชุดต่าง ๆ ที่นาฏศิลป์ปินใช้ร่ายรำเป็นแบบฉบับ

มาจนกระทั่งทุกวันนี้ มีทั้งชุดที่ท่านประดิษฐ์ร่วมกับอาจารย์อื่น ๆ เช่น ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ อาจารย์สุวรรณี ชลานุเคราะห์ และอาจารย์นิตยา จามรมาน

ส่วนผลงานการประดิษฐ์ลีลาท่ารำที่เป็นของนางสาวจำเรียงเพียงผู้เดียว คือระบำดอกดาวเรือง ระบำนารายณ์แปดปาง ระบำภาคีสัมพันธ์ รำถวายพระพรบัวแปดสี ระบำมาลีอภิวาท ซึ่งอีสานออนซอน ระบำกินรีร่อน ออกซัดมโนห์รา ฟ้อนพ่ายพ รำถวายพระพรชัยมงคล และรำถวายพรในโอกาสต่าง ๆ

จากผลงานการประดิษฐ์ลีลาท่ารำชุดการแสดงนาฏศิลป์ไทยมากมายหลายชุดและจากการที่นางสาวจำเรียง มีความสามารถในการแสดงละครใน ละครนอก ละครตีกดาบรพร ละครพันทาง และนาฏศิลป์ไทยชุดเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ทำให้คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเกียรติคุณยกย่อง นางสาวจำเรียง พุทธประดับ เป็นศิลปินแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด ที่ท่านได้รับเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ คือ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย นอกจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของไทยแล้ว นางสาวจำเรียงยังได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จากประเทศเดนมาร์ก ชื่อเหรียญบุเนเดสเรฟ บุลิกดอลันด์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๖

นางสาวจำเรียง พุทธประดับ เป็นผู้มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สามารถเดินทางไปสอนนาฏศิลป์ให้แก่นักเรียนในอุปถัมภ์ของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๒ ที่จังหวัดสมุทรสงคราม ได้เป็นประจำทุกวันเสาร์ แต่เนื่องจากท่านมีรูปร่างค่อนข้างท้วม ทำให้เป็นโรคกระดูกข้อเข่าเสื่อม ไม่สามารถยืนสอนท่ารำที่มีการยืนด้วยขาข้างเดียวได้นาน ๆ แต่ท่านก็จะให้อาจารย์คนอื่นช่วยสอน โดยที่ท่านคอยจับทิศทางให้ลูกศิษย์ทำท่าได้อย่างถูกต้องในระยะหลังแพทย์ตรวจพบว่าท่านมีอาการป่วยด้วยโรคเบาหวานและโรคหัวใจ ซึ่งท่านก็รักษาตัวและอยู่ในความดูแลของแพทย์ตลอดเวลา จนกระทั่งวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ นางสาวจำเรียงต้องเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลพระราม ๙ และต่อมาก็ย้ายไปรักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕ เวลา ๐๐.๕๘ น. นางสาวจำเรียงก็ถึงแก่อนิจกรรม สิริอายุ ๘๕ ปี ๒ เดือน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นางสาวจำเรียง พุทธประดับ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร ในวันพุธที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕ เวลา ๑๗.๐๐ น.

นางพนิดา สิทธีวรรณ
ผู้ให้กำเนิดหุ่นกระบอกกรมศิลปากร

นางพนิดา สิทธีวรรณ ผู้ให้กำเนิดหุ่นกระบอกกรมศิลปากร

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

นับตั้งแต่กรมศิลปากรได้รับการสถาปนาขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ยังไม่เคยมีการแสดงหุ่นกระบอกในกรมศิลปากร จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๒ กรมศิลปากรจัดการแสดงหุ่นกระบอกขึ้นเพื่อนำไปแสดงในงานมหกรรมหุ่นในประเทศไทย เอเชีย ณ สหภาพโซเวียต ผู้ให้กำเนิดหุ่นกระบอกกรมศิลปากร คือ นางพนิดา สิทธีวรรณ อดีตหัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองการสังคีต กรมศิลปากร

นางพนิดา สิทธีวรรณ สกุลเดิมสุนทรสนาน เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ณ บ้านเลขที่ ๒๖๓๖ ตำบลบ้านช่างหล่อ อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี บิดาชื่อหมื่นไพเราะพจมาน (อาบ สุนทรสนาน) นักพากย์โขนฝีมือเอกในสมัยรัชกาลที่ ๖ พี่ชายของนายเอื้อ สุนทรสนาน (สุนทราภรณ์) มารดาชื่อนางวอน สุนทรสนาน เมื่ออยู่ในวัยเยาว์ นางพนิดาได้รับการศึกษาที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง ตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๑ จนจบชั้นประถมปีที่ ๔ จากนั้นจึงย้ายไปเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมปีที่ ๑ ที่โรงเรียนศรีจรุง ตั้งอยู่ที่บริเวณท่าพระจันทร์ โรงเรียนศรีจรุงถูกไฟไหม้หมดจึงเลิกกิจการ นางพนิดา ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนแห่งนี้จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๒ ผู้ปกครองนำไปสมัครเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมปีที่ ๓ ที่โรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์) โดยมีครูผู้สอนวิชาสามัญคือ นางลัดดา ศิลปบรรเลง และครูผู้สอนวิชานาฏศิลป์คือ คุณหญิงเทศ นักกานูรักษ์ คุณหญิงเทศ เป็น

ศิลปินสมัยรัชกาลที่ ๖ เช่นเดียวกับหมื่นไพละพจมาน บิดาของนางพินดา ดังนั้น คุณหญิงเทศ จึงเอาใจใส่นางพินดาเป็นพิเศษ จับให้หัดละครเป็นตัวพระ ต่อมาคุณหญิงเทศลาออกจากกรมศิลปากร นางพินดาจึงเรียนวิชานาฏศิลป์กับครูอาจารย์อีกหลายคน คือ นางลมุล ยมะคุปต์ นางผัน โมรากุล และนางสะอาด แสงสว่าง นอกจากเรียนวิชานาฏศิลป์แล้ว นางพินดายังเรียนพากย์โชงกับหมื่นพากย์ จันทวัจน์ (พากย์ พากย์จันทวัจน์) เรียนขับเสภากับนายเหนียว ดุริยพันธุ์ เรียนขับร้องกับนางท้วม ประสิทธิ์กุล (ศิลปินแห่งชาติ) ในเวลาเดียวกันนางพินดายังได้เล่าเรียนวิชาการพูดกับจมีนมานิตย์นเรศ (เฉลิม เศวตนันทน์) นายชนิด อยู่โพธิ์ และคุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลง (ศิลปินแห่งชาติ)

นางพินดา เรียนอยู่ที่โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ก็เกิด สงครามโลกครั้งที่ ๒ การศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้หยุดไปชั่วระยะหนึ่ง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง รัฐบาลได้ปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนขึ้นใหม่ เปลี่ยนชื่อ เป็นโรงเรียนนาฏศิลป์ นางพินดาลับเข้าเรียนต่อในชั้นเตรียมอุดมศึกษา และได้รับการบรรจุให้เป็น ข้าราชการในกรมศิลปากรด้วยเมื่อนางพินดาเรียนจบตามหลักสูตรของโรงเรียนนาฏศิลป์ในสมัยนั้น ทางราชการมีคำสั่งให้ไปสอนที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง จนกระทั่งพ้นภาระการสอนจึงกลับไปเรียนต่อใน ชั้นสูงอีก ๒ ปี จนจบหลักสูตรใหม่ของโรงเรียนนาฏศิลป์ และรับราชการอยู่ในกรมศิลปากรตลอดมา โดยเป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ทั้งภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎีให้แก่ นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ พร้อมทั้ง แสดงละครของกรมศิลปากรหลายเรื่อง เช่น เรื่องสำวตริ นางพินดา แสดงเป็นพระยม เรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา แสดงเป็นโจเปี้ยว เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก แสดงเป็นแสนคำอิน เรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่ และหาปลา แสดงเป็นเขยใหญ่หลังจากแสดงละคร เรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่และหาปลาแล้ว นางพินดาก็ไม่ได้แสดงละครอีกเลย เหตุที่นางพินดา แสดงละครเพียงไม่กี่เรื่อง และไม่ได้เป็นพระเอกของเรื่อง เป็นเพราะนางพินดารูปร่างหน้าตาไม่สวย ผิวค่อนข้างคล้ำ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นางพินดาเคยเล่าให้ศิษย์ฟังว่า

“ครูเป็นคนรูปร่างหน้าตาไม่สวย ก็เลยได้แสดงละครน้อย เท่าที่จำได้เคยเป็นตัวพระบำ ประกอบการแสดงละครอยู่หลายเรื่อง แต่ครูก็เคยเป็นตัวเอกเหมือนกันนะ เช่นละครเรื่องสำวตริ ครูเป็นพระยม ครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ เป็นพระลัตยวาน”

เพราะเหตุที่นางพินดาทราบว่าตนเองรูปร่างหน้าตาไม่เหมาะที่จะแสดงละครทำจึงเปลี่ยน ไปทำหน้าที่อื่นในการแสดงละคร ซึ่งทางราชการก็สนับสนุนนางพินดาอย่างเต็มที่ เช่นเป็นผู้กำกับ การแสดงละครเรื่องรถเสน ร่วมกับนางสาวประทีน พวงลำลือ ผลการกำกับละครเรื่องนี้เป็นที่พอใจของ ผู้บังคับบัญชา จึงให้นางพินดาเป็นผู้กำกับการแสดงละครของกรมศิลปากรอีกหลายเรื่อง

เมื่อรัฐบาลสร้างโรงละครแห่งชาติขึ้น นางพนิดา ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่กำกับการแสดงละคร ร่วมกับนายอาคม สายาคม นอกจากจะรับหน้าที่กำกับการแสดงละครแล้ว นางพนิดา ยังแต่งบทละคร ที่กรมศิลปากรนำออกแสดงอีกหลายเรื่อง เช่น ละครเรื่องพ่อขุนกรู่งสุโขทัย นางพนิดาแต่งทั้งเรื่อง ละครพันทางเรื่องพญาผานอง แต่งบทองก์ที่ ๑ เสียเมือง ละครนอกเรื่องรถเสนแต่งบทฉากที่ ๔ และฉากที่ ๗ ละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า แต่งบทตอนวางอุบาย และละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนกำเนิด สุดสาคร ถึงเข้าเมืองการเวก แต่งบทตอนปราบซีเปลือยถึงเข้าเมืองการเวก

ในสมัยที่ประเทศไทยมีโทรทัศน์ช่อง ๔ บางขุนพรหมนั้น กรมศิลปากรได้นำการแสดง โขนละคร และการแสดงชุดวิจิตรทัศนอาถรรพ์ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๔ เป็นประจำ แต่เดิม นายอาคม สายาคม เป็นผู้จัดทำบทและควบคุมการแสดง ต่อมานางพนิดาได้เป็นผู้ควบคุมการแสดง แทนนายอาคม นอกจากนางพนิดาจะควบคุมการแสดงละครในโรงละคร และทางโทรทัศน์แล้ว ท่าน ยังเป็นผู้ควบคุมการแสดงละครของกรมศิลปากรที่ออกไปแสดงในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคของ ประเทศไทยอีกด้วย

ผลงานอย่างหนึ่งของนางพนิดา สิทธิวรรณ ที่ทำให้วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรได้ เป็นที่รู้จักของผู้ฟังวิทยุทั่วไป คือการบรรเลงดนตรีไทยและละครวิทยุที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุ กระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ และสถานีวิทยุศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ นางพนิดา กับนางสาวประทีน พวงลำลือ เป็นผู้แต่งบทละครประเภทละครพูดนำออกแสดงทางวิทยุ กระจายเสียงเป็นประจำทุกเดือน จนได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นอย่างมาก จากการที่นางพนิดาเขียน บทละครพูดและคัดเลือกนักเรียนชายหญิงของวิทยาลัยนาฏศิลป์ให้เป็นผู้แสดงละครทางวิทยุกระจาย เสียง ทำให้นักเรียนที่เคยผ่านการแสดงละครวิทยุของวิทยาลัยนาฏศิลป์มีประสบการณ์ในการแสดง ละครพูด และมีความสามารถในการพูดเป็นอย่างดี

นางพนิดา มีผลงานอีกอย่างหนึ่งที่เป็นที่การริเริ่มของกรมศิลปากรเพราะตั้งแต่สถาปนา กรมศิลปากรมา ยังไม่เคยมีการแสดงชนิดนี้ คือหุ่นกระบอก นางพนิดาได้รับคำสั่งจากอธิบดีกรมศิลปากร ให้สถาปนาดำเนินการด้านการแสดงหุ่นกระบอก นับตั้งแต่เชิญนางชูศรี สุกุลแก้ว ศิลปินแห่งชาติมา เป็นครูสอนหุ่นกระบอกให้แก่ศิลปินกรมศิลปากร จนกระทั่งสามารถนำหุ่นกระบอกไปแสดงต่างประเทศ และกลับมาแสดงในประเทศไทย ได้รับความนิยมชมชอบจากชาวต่างชาติและชาวไทยเป็นอันมาก หุ่นกระบอกจึงเป็นการแสดงที่เกิดขึ้นใหม่ในกรมศิลปากร โดยนางพนิดา สิทธิวรรณ เป็นผู้ให้กำเนิดขึ้นมา

เหตุที่หุ่นกระบอกจะเกิดขึ้นใหม่ในกรมศิลปากร เป็นเพราะว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ สหภาพ โสเวียตจะจัดการแสดงหุ่นและอภิปรายในหัวข้อเรื่อง “บทบาททางสังคมและความหมายที่แสดงออก

ทางมหรณพหุ่นในประเทศเอเชีย” งานนี้กำหนดจัดระหว่างวันที่ ๒๕-๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ เมืองซำเค้นท์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐอุซเบก สหภาพโซเวียต โดยมีคณะผู้แทนทางวัฒนธรรมจากประเทศต่าง ๆ คือ เวียดนาม อินเดีย บังคลาเทศ ฟิลิปปินส์ และประเทศไทย ซึ่งประเทศเหล่านี้มีการแสดงหุ่นไปร่วมในงานนี้ด้วย การที่สหภาพโซเวียตเชิญประเทศไทยเข้าร่วมงานในครั้งนี้ รัฐบาลมีคำสั่งให้กรมศิลปากรเป็นผู้แทนทางวัฒนธรรมของประเทศไทยไปร่วมอภิปรายและแสดงหุ่นกระบอก เนื่องจากกรมศิลปากรไม่เคยแสดงหุ่นกระบอกมาก่อนจึงเป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้น นายเดโช สวานานนท์ อธิบดีกรมศิลปากรได้มอบหมายให้นางพนิดา สิทธิวรรณ ดำเนินการเรื่องการแสดงหุ่นกระบอกและเป็นผู้หน้าคณะไปแสดงที่สหภาพโซเวียต

นางพนิดา ได้ดำเนินการเชิญนางชูศรี(ชื่น) สกุลแก้ว ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หุ่นกระบอก) มาเป็นครูสอนการเชิดหุ่นกระบอกให้ศิลปินกรมศิลปากร ขอให้ช่างกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากรสร้างตัวหุ่นกระบอก และงานเครื่องแต่งกาย กองการสังคีต กรมศิลปากร จัดทำเครื่องแต่งกายหุ่นกระบอก นางพนิดา จัดทำบทสำหรับแสดงจนทุกอย่างสำเร็จเรียบร้อย จึงลงมือซ้อมและไปแสดงที่สหภาพโซเวียต ประสบความสำเร็จกลับเมืองไทย

เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจการแสดงหุ่นกระบอกที่สหภาพโซเวียตแล้ว นางพนิดาก็นำหุ่นกระบอกของกรมศิลปากรออกแสดงทางโทรทัศน์ ณ สถานีโทรทัศน์สีช่อง ๕ กองทัพบก นับเป็นการแสดงเผยแพร่ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ต่อมาเมื่อมีผู้สนใจหุ่นกระบอกของกรมศิลปากรมากขึ้น จึงได้รับเชิญให้ไปแสดงตามสถาบันการศึกษาต่างๆ หุ่นกระบอกของกรมศิลปากรที่เคยแสดงเรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อจึงจำเป็นต้องเพิ่มเรื่องและตอนแสดงให้มากขึ้น นางพนิดาแต่งบทหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณีเพิ่มขึ้นคือตอนกำเนิดสุตสาครถึงปราบซีเป็ลื้อยและแต่งบทเรื่องไกรทองซึ่งเป็นเรื่องชาวบ้าน กรมศิลปากรจึงต้องสร้างตัวหุ่นกระบอกเรื่องไกรทองเพิ่มขึ้น อีกเรื่องหนึ่งที่นางพนิดาแต่งบทสำหรับแสดงหุ่นกระบอกคือ เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนยอชยพลายชุมพล หุ่นกระบอกเรื่องนี้ก็ต้องสร้างตัวหุ่นขึ้นใหม่อีกชุดหนึ่ง ในสมัยที่นางพนิดายังรับราชการอยู่และอำนวยการแสดงหุ่นกระบอกของกรมศิลปากรนั้น สถาบันการศึกษาและหน่วยราชการต่างๆ สนใจขอการแสดงหุ่นกระบอกไปแสดงเป็นประจำ ทำให้หุ่นกระบอกกรมศิลปากรมีชื่อเสียงแพร่หลายในเวลานั้น

นางพนิดา รับราชการในกรมศิลปากร เจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่และมีผลงานมากมายตำแหน่งสุดท้ายก่อนเกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ คือ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองการสังคีต กรมศิลปากร นอกจากนางพนิดาจะปฏิบัติหน้าที่ประจำแล้ว ท่านยังได้รับคำสั่งจากกรมศิลปากรให้เป็นหัวหน้าคณะนาฏศิลป์ไทยไปแสดงทั้งในประเทศและต่างประเทศ

หลายครั้ง และปฏิบัติราชการพิเศษเป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับเรื่องนาฏศิลป์และดนตรีไทยตามสถานศึกษาหลายสถาบัน เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นต้น หน้าที่ประจำที่นางพนิดาต้องบรรยายให้ข้าราชการและผู้ที่ไปรับราชการประจำในต่างประเทศรวมทั้งครอบครัวได้รับฟังปีละ ๒ ครั้ง คือ เรื่องศิลปะวัฒนธรรมไทย

ภายหลังจากที่นางพนิดาเกษียณอายุราชการแล้วได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการละคร จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ นอกจากนางพนิดาได้เป็นอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ท่านยังเป็นอาจารย์พิเศษที่สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์อีกด้วย หน้าที่สำคัญในบั้นปลายชีวิตของนางพนิดาอีก ๒ อย่าง คือ ได้รับการแต่งตั้งจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นกรรมการในคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สาขาการศึกษากลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (เฉพาะวิชาดนตรีและนาฏศิลป์) ซึ่งนางพนิดาก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวด้วยความขยันขันแข็งจนผลงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นางพนิดา สิทธิวรรณ มีโรคประจำตัวคือ หอบหืด ภายหลังมีโรคหัวใจแทรกซ้อน ทำให้ล้มป่วยต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลธนบุรี นางพนิดา ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เวลา ๑๔.๔๕ น. สิริอายุ ๗๒ ปี ๒ เดือน ๑๐ วัน

นางฉลวย กล้ากลางสมร ผู้บุกเบิกพัฒนาเกษตรกรรม

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

ในสมัยเกือบ ๆ ศตวรรษที่ผ่านมา คงไม่มีใครจะคาดคิดว่า เด็กหญิงเล็ก ๆ คนหนึ่ง ซึ่งได้รับการศึกษาเพียงจบชั้นประถม ทั้งไม่เคยได้รับการฝึกหรืออบรมสั่งสอน ให้ทำงานเรือกสวนไร่นา จะได้กลายมาเป็นสตรีผู้กล้าบุกเบิกและพัฒนางานทางด้านการเกษตรให้เป็นงานธุรกิจการเกษตร จนมีผลสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ท่านผู้นั้นคือ นางฉลวย กล้ากลางสมร

นางฉลวย กล้ากลางสมร เกิดเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ บ้านปากน้ำ (ปัจจุบันคือตำบลแควอ้อม) อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม บิดามารดาคือ นายเชย และ นางเปลี่ยน จันบุญมี พ่อค้าและคหบดีเจ้าของสวนผลไม้ ในเขตอำเภออัมพวา สมัยนั้นยังไม่นิยมให้เด็กหญิงไปโรงเรียน แต่เด็กหญิงฉลวยนั้นได้เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดปากน้ำ ด้วยความเป็นเด็กที่มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด เด็กหญิงฉลวย จันบุญมี ใช้เวลาเพียง ๒ ปีเท่านั้น เรียนได้ถึง ๔ ชั้น คือจบชั้นประถมศึกษา ตามกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น แล้วก็ไม่ได้เรียนต่อ

พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้สมรสกับร้อยตำรวจเอก ชุนกล้ากลางสมร (มงคล หงส์ไกร) แล้วได้ย้ายภูมิลำเนาไปยังหลายที่ เพราะต้องติดตามสามีที่ต้องโยกย้ายไปปฏิบัติราชการ ตามตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้ง ณ จังหวัดต่าง ๆ เช่น สมุทรสงคราม นครสวรรค์ บุรีรัมย์ นครปฐม ชลบุรี จะเข้เทว กรุงเทพฯ และ อุบลราชธานี เป็นต้น นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์

ทั้งการเลี้ยงดูบุตรธิดา และเป็นภรรยาคู่ชีวิตของสามี ตั้งแต่ยังมียศเป็นนายร้อยตำรวจเอก ขุนกล้า กลางสมร จนถึงนายพันตำรวจเอก พระกล้ากลางสมร ซึ่งตำแหน่งและภาระหน้าที่ทางราชการนั้นมีทั้งการเป็นนายตำรวจ ข้าหลวงประจำจังหวัดและอธิบดีกรมราชทัณฑ์

นางฉลวย กล้ากลางสมร และสามี มีความสนใจร่วมกันทางงานด้านการเกษตร และมีความคิดที่ไม่หยุดอยู่กับที่ ดังจะเห็นได้จากผลงานคือ สมัยนั้นหรือเมื่อหลายสิบปีมาแล้วท้องที่ตำบลหนองเต่า อำเภอเก่าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ ยังเป็นพื้นที่ป่า และเป็นป่าไผ่เป็นส่วนใหญ่ ท่านทั้งสองได้มองเห็นว่าพื้นที่แห่งนั้นอุดมสมบูรณ์ เพราะเป็นที่ลุ่ม เหมาะที่จะทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาข้าว จึงได้ปรึกษาและเห็นชอบร่วมกัน ตกลงที่จะดำเนินงานด้านเกษตรกรรม ณ ที่นั้น โดยนางฉลวย กล้ากลางสมร ได้ตัดสินใจขายที่สวนที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แล้วนำเงินมาลงทุนซื้อที่ดินที่ตำบลหนองเต่า อำเภอเก่าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ การบุกเบิกและพัฒนางานด้านการเกษตรเข้าสู่แบบใหม่ จึงได้เริ่มขึ้นด้วยการนำเครื่องจักรเกี่ยวกับการเกษตรมาใช้เป็นรายแรก ๆ เรียกได้ว่าท่านคือผู้บุกเบิกและพัฒนางานการเกษตรให้เข้าสู่ธุรกิจการเกษตรโดยแท้ เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีผู้ใดสามารถนำรถแทรกเตอร์ มาใช้ในการทำฟาร์มได้ เพราะทางราชการยังถือว่ารถแทรกเตอร์เป็นรถล้อเหล็ก เข้าข่ายเป็นเครื่องมือสงคราม ท่านต้องดำเนินเรื่องเพื่อขอร้องให้ทางราชการพิจารณายกเลิกข้อกำหนดเรื่องรถแทรกเตอร์ดังกล่าว เพื่อให้เกษตรกรมีความก้าวหน้าในอาชีพ และมีวิธีการดำเนินงานด้านเกษตรกรรมแบบทันสมัย

เป็นที่ทราบกันดีว่า งานบุกเบิกและพัฒนาด้านเกษตรกรรม จากแบบเก่าให้เข้าสู่การเกษตรแบบใหม่ในช่วงเวลานั้นเป็นเรื่องยาก ต้องเสี่ยงและใช้เงินลงทุนมาก แต่นางฉลวย กล้ากลางสมร มิได้ย่อท้อ ใช้ความมานะพยายามต่อสู้เพื่อดำเนินกิจการอย่างเต็มที่ ในขณะที่สามียังต้องมีการะหน้าที่ทางราชการ การดำเนินงานควบคุมดูแลกิจการ จึงตกเป็นหน้าที่ของนางฉลวย กล้ากลางสมร ทั้งหมด ชีวิตของท่านจึงได้พลิกผันจากที่เคยเป็นธิดาของพ่อค้าคหบดีผู้ไม่เคยต้องลงมือทำงาน นอกจากการฝึกทำทองเป็นงานอดิเรก มาเป็นนางฉลวย กล้ากลางสมร ผู้เป็นเจ้าของกิจการด้านการเกษตรอย่างเต็มตัว คือทำนาข้าวถึงสองหมื่นไร่ มีวัวควายหลายร้อยตัว มีคนงานให้ควบคุมดูแล และแนะนำให้ทำงานอีกนับร้อย จนประชาชนในพื้นที่ รู้จักและยอมรับนับถือ “คุณนายฉลวย” ซึ่งเป็นชื่อที่เขาริเียนนางฉลวย กล้ากลางสมร

ความสามารถส่วนตัวของนางฉลวย กล้ากลางสมร มีหลากหลาย ท่านสามารถใช้มันเป็นพาหนะอย่างแคล่วคล่อง เพราะต้องขี่ม้าออกตรวจตราดูแลกิจการต่าง ๆ ทุก ๆ วัน ขณะเดียวกันก็มีฝีมือในการยิงปืนและใช้ปืนได้เก่งมากทั้งปืนสั้นและปืนยาว ที่สำคัญคือ การมีสติเสมอ และใจกล้า

พร้อมที่จะเผชิญกับภัยอันตรายและภัยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์น้ำท่วม หรือไฟป่า ต้องเดินทางด้วยม้า ด้วยเกวียน หรือด้วยเรือ ทั้งเรือพาย เรือยนต์ และ เรือเอี่ยมจิ้น การเดินทางในป่า ยังต้องพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับโจรผู้ร้ายและสัตว์ป่า โดยเฉพาะช้าง ซึ่งมักจะมาเยี่ยมเยือนเป็นประจำ เพราะท้องที่นั้นเป็นบริเวณที่เคยมีโขลงช้างเข้ามาหากินมาก่อน

ความไม่แน่นอนของธรรมชาติ นับเป็นอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ในการดำเนินงานด้านการเกษตรมาทุกยุคทุกสมัย ผู้ประกอบอาชีพด้านการเกษตรหรือเกษตรกรจึงต้องมีความพร้อมทั้งกายทั้งใจ ทั้งสมอง เพราะจะต้องคอยคิดหาทางแก้ไข และต่อสู้กับปัญหาที่อาจจะมิได้ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำท่วมหรือน้ำแล้ง ปัญหาเกี่ยวกับคนงาน ปัญหาด้านโรคระบาดสัตว์ ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนางฉลวย กล้ากลางสมร ได้พิจารณาหาทางแก้ไขจนสำเร็จลุล่วงไปได้ ทั้งด้วยการใช้ความสามารถส่วนตัว และการร่วมปรึกษากับบรรดาญาติมิตรและน้อง ๆ ซึ่งเป็นแพทย์ และนักวิชาการเกษตร บุคคลผู้เป็นที่ปรึกษาเหล่านี้มีพระประกาศสหกรณ์ อดีตข้าราชการกระทรวงเกษตร ผู้เป็นญาติผู้หนึ่งรวมอยู่ด้วย

การดำเนินกิจการเกษตรกรรม ของนางฉลวย กล้ากลางสมรประสบความสำเร็จก้าวหน้า และขยายออกไป จนทำให้พื้นที่การเกษตรที่หนองอ้ายจ้อ ซึ่งเคยมีปัญหาน้ำท่วมบ้างน้ำแล้งบ้างอยู่เป็นประจำ ได้พ้นจากสภาพเดิม ด้วยการลงทุนสร้างเขื่อนชลประทาน โดยใช้เงินส่วนตัวของนางฉลวย กล้ากลางสมร เองทั้งหมด ช่วยให้ทุ่งหนองอ้ายจ้อกลายเป็นพื้นที่นาข้าวที่มีผลผลิตดีมาก แล้วจากนั้นชื่อทุ่งหนองอ้ายจ้อจึงได้ถูกเปลี่ยนใหม่เป็น “ทุ่งกัลยารัตน์” เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่คุณนายฉลวย คือ นางฉลวย กล้ากลางสมร ผู้ทุ่มเทสติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ดำเนินการบุกเบิก และพัฒนาท้องที่นั้นอย่างจริงจัง

เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๔๘๕ นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้แสดงความสามารถโดยใช้การตัดสินใจได้รวดเร็วและจิตใจกล้าหาญ อันเป็นคุณสมบัติประจำตัวของท่าน ช่วยแก้ไขสถานการณ์ ด้วยการจ้างเรือเอี่ยมจิ้นหลายลำ ไปชนข้าวออกจากยุ้งมาลงเรือลอยไว้ ทำให้ข้าวรอดพ้นจากความเสียหายด้วยเหตุน้ำท่วม ภายหลังเมื่อน้ำลดแล้วได้เกิดขาดแคลนพันธุ์ข้าวปลูกกันทั่วไป แต่ที่ทุ่งกัลยารัตน์ไม่ขาด ยังคงมีพันธุ์ข้าวเพียงพอ ทั้งยังได้แบ่งส่วนหนึ่ง ให้ทางราชการได้นำไปแจกจ่ายแก่ชาวนาที่ไม่มีพันธุ์ข้าว ให้พวกเขาได้มีพันธุ์ข้าวเพาะปลูกอีกด้วย

ทางด้านอุปนิสัยส่วนตัวนั้น ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่มีความอ่อนโยน เมตตา กรุณา และเป็นผู้มีใจบุญสุนทาน ที่ขอยกมาเป็นตัวอย่างคือ นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้บริจาคทรัพย์เงินและที่ดินเพื่อสร้างวัดกัลยารัตน์ สร้างโรงเรียนเสนาณรงค์ ทั้งยังได้บริจาคเงินช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการเรียน แก่เด็กนักเรียนที่ขาดแคลน โดยไม่ประสงค์ออกนามอยู่เสมอ ทางด้านการแพทย์นั้น ชื่อของ

นางฉลวย กล้ากลางสมร ก็ได้มีจารึกอยู่ในอันดับต้น ๆ ของรายชื่อผู้บริจาคเงินช่วยเหลือโครงการวิจัยทางการแพทย์แก่โรงพยาบาลศิริราช อยู่ที่คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๑ สิริอายุได้ ๖๘ ปี ปัจจุบันนี้ชื่อของคุณนายฉลวยยังคงเป็นที่จดจำของชาวบ้านทุ่งกัลยารัตน์อยู่ทำนบกั้นน้ำที่คลองห้วยรั้ว ที่นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้สร้างไว้นานเกินกึ่งศตวรรษ กรมชลประทานก็ได้ปรับปรุงใหม่ ให้ใช้ประโยชน์กันได้อย่างขึ้น ถนนหนทางที่นางฉลวย กล้ากลางสมร ได้บริจาคที่ดินยกให้เป็นทีสาธารณะ ก็ยังประโยชน์ให้มีความสะดวกในการสัญจรไปมาอยู่จนถึงปัจจุบัน ที่ดินส่วนหนึ่ง ซึ่งท่านได้พัฒนาไว้แล้วนั้น ได้มีการจัดให้เป็นสหกรณ์การเกษตร คือ สหกรณ์นิคมเก่าเลี้ยว ในอนาคต แม้ชื่อของนางฉลวย กล้ากลางสมร หรือ “คุณนายฉลวย” ของชาวบ้าน อาจจะเลือนหายไปจากความทรงจำและไม่ใช่ที่รู้จักของคนรุ่นหลัง แต่ทุ่งกัลยารัตน์ ก็ยังคงอยู่ เป็นอนุสรณ์ของสตรีผู้มีความสามารถ มีความคิดก้าวหน้า มีความมุ่งมั่นอุตสาหะในการดำเนินงานบุกเบิกและพัฒนากิจการด้านเกษตรกรรมของไทย สมัยเมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมา นับได้ว่า นางฉลวย กล้ากลางสมร เป็นหญิงไทยอีกผู้หนึ่ง ซึ่งสมควรได้ชื่อว่า...นารีผู้มีคุณ

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๓๑๔/๒๕๔๕

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ตามที่ได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๗๐/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ แล้วนั้น

เพื่อความเหมาะสมและเพื่อให้การดำเนินงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีผลดีต่อความมั่นคงของชาติ เสริมสร้างเกียรติภูมิ ตลอดจนภาพลักษณ์ของคนไทย รัฐบาลไทย และประเทศไทยต่อสังคมโลก อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๘) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๔๔ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รองนายกรัฐมนตรี
(นายวิษณุ เครืองาม)	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๔	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๕	ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๖	ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ

๑.๗	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๘	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๙	ราชเลขาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๐	เลขาธิการพระราชวัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๑	เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๒	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๓	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๔	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๕	อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๖	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๗	ผู้อำนวยการสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๘	เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๙	ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชน แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๐	ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๑	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	กรรมการ
๑.๒๒	พลเอก จรัล กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๒๓	นายเอนก สิทธิประศาสน์	กรรมการ
๑.๒๔	คุณหญิงสุชาดา ศรีเพ็ญ	กรรมการ
๑.๒๕	พลเอก วิชิต บุญยะวัฒน์	กรรมการ
๑.๒๖	ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	กรรมการ
๑.๒๗	นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๒๘	นายเย็นใจ เลหาวิช	กรรมการ

๑.๒๙ นางรัชกร เหมะจันทร	กรรมการ
๑.๓๐ คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กรรมการ
๑.๓๑ นายประเสริฐ ฒ นคร	กรรมการ
๑.๓๒ คุณหญิงเต็มสิริ บุญยสิงห์	กรรมการ
๑.๓๓ นายเมฆนัตน์ ศรีกรานนท์	กรรมการ
๑.๓๔ นายสมพร เทพสิทธิธา	กรรมการ
๑.๓๕ นายประพัฒน์ แสงวณิช	กรรมการ
๑.๓๖ นายวิจิตร อวระกุล	กรรมการ
๑.๓๗ ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและ เลขานุการ
๑.๓๘ ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๓๙ ผู้อำนวยการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๐ หัวหน้าฝ่ายเลขานุการและประสานงาน สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ พิจารณากำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติและการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของประเทศ

๒.๒ ให้คำปรึกษา ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้

๒.๓ ดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ และการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันหลักของประเทศแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๒.๔ ดำเนินการประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานเพื่อการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน

๒.๕ เพื่อให้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นไปโดยมีประสิทธิภาพและได้ผลตามความมุ่งหมาย ให้ประธานกรรมการมีอำนาจแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานเพื่อช่วยปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๒.๖ ดำเนินการติดตามการปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น

๒.๗ ดำเนินการอื่นๆ ตามที่นายกรัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

สำหรับการเบิกเบี้ยประชุมให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมและค่าตอบแทน ที่ปรึกษา ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๔๓ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๓ และ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยให้เบิกจากสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ที่ ๗/๒๕๔๕

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ

เพื่อให้การปฏิบัติภารกิจของคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ตามคำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ ๔/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นไป ด้วยความเรียบร้อยและต่อเนื่อง

อาศัยอำนาจตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๔๑/๒๕๔๕ ลงวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและ บทความสดุดีบุคคลสำคัญ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๑.๒	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา	ประธานอนุกรรมการ
๑.๓	นายประพัฒน์ ตริณรงค์	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๔	ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจ่ายเสียง
แห่งประเทศไทยหรือผู้แทน
(นายบุญยฤทธิ์ แหลมหลวง และ
นางพิไลสิริ ทองพรม แทน)	อนุกรรมการ
๑.๕	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน
(นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ แทน)	อนุกรรมการ

๑.๖	นางอุทัยศรี ณ นคร	อนุกรรมการ
๑.๗	นายปัญญา นิตยสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๘	นางจารุดี โสโประการ	อนุกรรมการ
๑.๙	นางสาววนิดา สติทานนท์	อนุกรรมการ
๑.๑๐	นางสิริพร ทองคำวงศ์	อนุกรรมการ
๑.๑๑	นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
๑.๑๒	นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ	อนุกรรมการ
๑.๑๓	นางสายไหม จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑.๑๔	นายชัชพล ไชยพร	อนุกรรมการ
๑.๑๕	นางสุมาลี เกตุแก้ว	อนุกรรมการและ
เลขานุการ
๑.๑๖	นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๗	นางสมจิตต์ เทียนสว่าง	อนุกรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่ของคณะอนุกรรมการ

- ๒.๑ พิจารณาจัดทำเอกสารภาษาไทยเกี่ยวกับเรื่องดังต่อไปนี้
- ๒.๒.๑ สตุดีบุคคลสำคัญที่ได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นการเสริมสร้างความกตัญญูรู้คุณแก่อนุชนรุ่นหลัง
 - ๒.๑.๒ วันสำคัญต่างๆ ของชาติ
 - ๒.๑.๓ เรื่องเล่าเกี่ยวกับผลงานเขียนจากหนังสือเก่าๆ ที่บุคคลสำคัญของชาติเป็นต้นว่า พระมหากษัตริย์ เจ้านาย บุคคลระดับผู้บริหารประเทศ นักปราชญ์ และกวีในอดีตเขียนไว้เกี่ยวกับวิชาการที่เป็นประโยชน์หรือหลักวิชาสำคัญต่างๆ เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ซึ่งเยาวชนไม่ค่อยได้มีโอกาสดูอ่าน จะได้มีโอกาสดูอ่าน และรู้จักบ้านเมืองในอดีตมากขึ้น

๒.๒ กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเผยแพร่

๒.๓ ดำเนินการอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ มอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

(นายวิษณุ เครืองาม)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พฤศจิกายน ๒๕๔๗